

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TÂRİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TÂRİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ ARNAVUTLUK VAKIFLARI
(XVII-XIX. ASIRLAR)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rudina HALLAÇI

BURSA 2013

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TÂRİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TÂRİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ ARNAVUTLUK VAKIFLARI
(XVII-XIX. ASIRLAR)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Rudina HALLAÇI

Danışman
Doç. Dr. A. İhsan KARATAŞ

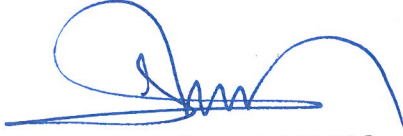
BURSA 2013

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701022003 numaralı Rudina Hallaçı'nın hazırladığı Osmanlı Dönemi Arnavutluk Vakıfları (XVII-XIX. Asırlar) Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 01/08/ 2013 günü 10:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Saadet MAYDAER
Uludağ Üniversitesi
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

01/08/ 2013

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Rudina HALLAÇI
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : x + 99
Mezuniyet Tarihi : 01 / 08 / 2013
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. A. İhsan KARATAŞ

TÜRKÇE TEZ BAŞLIĞI

Müslümanların sosyal hayatında önemli görevler ifa eden vakıfların, Osmanlı Devleti döneminde Arnavut toplumuna eğitim, sağlık, din ve ticaret gibi insanların ihtiyaç duyduğu hemen her alanda önemli hizmetler sağladığı görülmektedir. Bu çalışmada Arnavutluk Devleti arşivlerinden elde ettiğimiz 25 vakfiye ışığında Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Arnavutluk'ta kurulan vakıflar, bu vakıfların kurucuları, görev ve statüleri, vakıfların özellikleri, gelir kaynakları, vakıf gelirlerinin muhtelif hizmetlere ve gruplara dağılımı vakıfların şehrin imar ve iskânına katkıları, ticarî ve ekonomik hayattaki rolleriyle birlikte sosyal ve kültürel hayata etkileri gibi önemli hususlar tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezimiz; giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Arnavutluk tarihiyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde genel olarak vakıf kurumunun tanımı, işleyişi ve fonksiyonları, ikinci bölümde kurucularına ve hizmet amaçlarına göre kurulan vakıflar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Arnavutluk'ta vakıf kuran toplumsal sınıflar, şahısların sosyal statüleri, görevleri, ne tür vakıf kurdukları ve vakıfların hizmet amaçları gibi hususlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise vakıfların Arnavutluk'un fizikî, ilmî ve kültürel yönden gelişmesindeki rolü ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, vakıflar, Arnavutluk'ta vakıflar, XVII.-XIX. y.y.

ABSTRACT

Name and Surname : Rudina HALLAÇI
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History of İslam and Arts
Branch : History of İslam
Degree Awarded : Master
Page Number : x + 99
Degree Date : 01 / 08 / 2013
Supervisor (s) : assoc. dr. A. İhsan KARATAŞ

İNGİLİZCE TEZ BAŞLIĞI

It can be seen that the waqfs which fulfil important duties in the social life of Muslims have provided significant services in almost every area needed by the humans like education, health, religion and commerce in Albania during the Ottoman Empire period. This work tries to establish important matters such as the waqfs founded in Albania under the reign of the Ottoman Empire, the founders of these waqfs, their roles and statutes; the features and sources of income of the waqfs they have founded; the distribution of the waqf incomes to various services and groups; and the contribution of the waqfs to the town planning and inhabiting; and also the effects of the waqfs on the trading economic, social and cultural life and finally review these from different perspectives in the light information obtained from the Albanian State archive about 25 deed of trust of a pious foundations.

The thesis is comprised of introduction and three chapters. In the introduction part some brief information about Albania is tried to be given. The first chapter delivers general information on definition, running and functions of waqfs. In the second part the waqfs are stressed according to their founders and service aims. Matters such as social classes who establishes waqfs, the social statutes of the individuals, their duties, what kind of waqfs they have established and the service aims of these waqfs have been studied within this framework. Finally in the third chapter the role of waqfs in the physical, scientific and cultural development of Albania is discussed.

Key words: Ottoman, waqfs, deed of trust of a pious foundation, waqfs in Albania, XVII-XIX century.

ÖNSÖZ

İslam toplumlarında köklü bir geçmişe sahip olan vakıf, devletle, toplumla ve kişiler ile ilişkisi olan çok yönlü bir kurumdur. Osmanlılar da bu kurumun devlet ve toplum için sağladığı yararları görerek kuruluşundan itibaren vakıf müessesesine önem vermişler ve geniş bir işlerlik kazandırmışlardır. Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde olduğu gibi idaresi altında olan Arnavutluk'ta da (1385-1912) vakıf kurumu çok çeşitli hizmetler üstlenmiştir. Arşiv kayıtları arasında yer alan vakfiyeler bu hususu açıkça göstermektedir.

Tezimizde öncelikle XVII. yüzyılda Arnavutluk Vakıflarının incelenmesi planlanmıştır. Ancak ilgili dönemle ilgili vakfiyelerin elde edilmesi hususunda karşılaşılan zorluklar ve zamanın yetersiz oluşu gibi sebepler, çalışmamızı Arnavutluk Devlet Arşivi'nden sondajlama usulüyle elde ettiğimiz vakfiyelerle sınırlamak durumunda bıraktı. Elde edilen vakfiyeler çoğunlukla XVII. ve XVIII. asırlar, bir kısmı da XIX. yüzyılla ilgilidir. Vakfiyelerin tarih aralığı bu kadar geniş olunca uzunca bir dönemin derinlemesine incelenmesinden ziyade genel bir değerlendirmesinin yapılması daha uygun olacaktır. Bu yüzden tezimizin adı "Osmanlı Dönemi Arnavutluk Vakıfları" olarak belirlendi.

Çalışmamızda Osmanlılar devrinde Arnavutluk'ta kurulmuş olan vakıflar, vakıfların kurulma ve hizmet şartları, amaçları, aynı zamanda şehre olan etki ve sonuçları ele alınmıştır. Ayrıca vakıfların Arnavutluk devletinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında yapmış olduğu etkiler de incelenmiştir.

Tezimiz; giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Arnavutluk tarihiyle ilgili kısa bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde genel olarak vakıf kurumunun tanım, işleyiş ve fonksiyonlarına ait bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde kurucularına ve hizmet amaçlarına göre kurulan vakıflar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede

Arnavutluk'ta vakıf kuran toplumsal sınıflar, şahısların sosyal statüleri, görevleri, ne tür vakıf kurdukları ve vakıfların hizmet amaçları gibi hususlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Arnavutluk'un fiziki, ilmî ve kültürel yönden gelişmesinde vakıfların rolü ele alınmıştır.

Araştırmamızın temel kaynağını Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden alınan vakfiyeler oluşturmuştur. Ayrıca konuyla ilgili diğer kaynak eserler ve incelemeler gözden geçirilmiş ve tezimizin ilgili yerlerinde istifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti döneminde Arnavut halkının vakıf kurumuna yaklaşımı ve vakıfların şehir ve toplum hayatına katkılarını tespitiye yönelik bu çalışmamızın Arnavutluk'un gerçek tarihine katkıda bulunması temennimizdir.

Öncelikle tezin gerek araştırma gerekse yazma safhalarında yol gösteren, bilgisinden ve fikirlerinden istifade ettiğim değerli danışman hocam Doç. Dr. A. İhsan KARATAŞ'a şükranlarımı sunuyorum. Tezimle ilgili belgelerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Yard. Doç. Dr. Saadet MAYDAER ve çalışmalarım sırasında bana her türlü imkân ve kolaylık sağlayan Arnavutluk Devlet arşiv görevlilerine de buradan teşekkür etmek istiyorum.

Rudina HALLAÇI

Bursa 2013

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
I- OSMANLI ÖNCESİ ARNAVUTLUK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ.....	1
II- OSMANLI HÂKİMİYETİNDE ARNAVUTLUK.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIFLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- VAKFIN TARİFİ	9
II- VAKIFLARLA İLGİLİ BAZI İSTİLAHLAR.....	10
III- VAKIFLARIN MENŞEİ KONUSU	12
IV- VAKFIN ÇEŞİTLERİ.....	15
A- Gördükleri Hizmet Bakımından Vakıflar	16
B- Çeşitleri Bakımından Vakıflar	17
V- VAKFIN KURULUŞU İÇİN ARANAN ŞARTLAR	18
A- Vâkıfta (vakıf kuran)Aranan Şartlar	18
B- Vakfedilen Malda Aranan Şartlar	18
VI- VAKFIN KURULUŞ ŞEKİLLERİ.....	19
VII- VAKIFLARIN İDARESİ	19
VIII- VAKFİYELER VE ÖZELLİKLERİ.....	21

IX- VAKIFLARIN ÖNEMİ VE TARİHÇESİ.....	24
A- İslam'da Vakıf ve Önemi	24
B- Osmanlılarda Vakıf Anlayışı ve Gelişimi.....	28
C- Osmanlı Yönetimindeki Arnavutluk'ta Vakıflar	31

İKİNCİ BÖLÜM

KURUCULARINA VE HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR

I- KURUCULARINA GÖRE VAKIFLAR.....	36
A- Sosyal Statülerine Göre Vakıf Kurucuları	36
1- Devlet Adamlarının Kurdukları Vakıflar.....	36
a- Padişah (Selâtin) Vakıfları	37
b- Seyfiye Sınıfının Kurduğu Vakıflar	38
c- İlmiye Mensuplarının Kurduğu Vakıflar.....	43
2- Reayanın Kurduğu Vakıflar.....	45
B- Cinsiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları	50
1- Erkekler Tarafından Kurulan Vakıflar.....	50
2- Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar.....	51
II- MEVKÛFÂTA GÖRE VAKIFLAR	52
A- Gayri Menkul Vakıflar	52
B- Menkul Vakıfları	54
III- HİZMET AMAÇLARINA GÖRE KURULAN VAKIFLAR	57
A- Dinî Hizmet Amacıyla Kurulan Vakıflar	58
1- Camiler ve Mescitler.....	59
2. Türbe, Tekke ve Zaviyeler	62
B- Eğitim- Öğretim Amacı ile Kurulan Vakıflar.....	64
1- Sıbyan Mektepleri.....	64
2- Medreseler	66
3- Dâru'l-kurrâ	66
C- Beledî Hizmetler için kurulan vakıflar	67
D- Haremeyn Vakıfları	68
E- Ailevi Vakıfları.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARNAVUTLUK DEVLETİNİN GELİŞMESİNDE
VAKIFLARIN ROLÜ

I- FİZİKİ VE İMAR BAKIMINDAN VAKIFLAR	72
A- Fiziki Yönden Vakıflar.....	72
B- İmar Yönünden Vakıflar.....	74
II- TİCARÎ VE EKONOMİK YÖNLERDEN VAKIFLAR	76
A- Ticarî Bakımdan Vakıflar.....	76
B- Ekonomik Bakımdan Vakıflar.....	77
III- EĞİTİM VE KÜLTÜREL AÇIDAN VAKIFLARI.....	78
A- Eğitim-Öğretim Yönünden Vakıflar.....	79
B- Kültürel Yönden Vakıflar.....	80
SONUÇ	81
EKLER	83
KAYNAKLAR.....	92

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale/Madde
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A.D.A.G.M.	: Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
A.Ü.İ.F.D	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.T.A.D	: Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi
A.Ü.S.B.F.D	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
b.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Defter
der.	: Derleyen
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.G.B.İ.T	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
ed.	: Editör
f.	: Font
F.Ü.S.B.D	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
no.	: Numara
M.	: Miladi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
S.D.Ü.İ.F.D	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.İ.A	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K	: Türk Tarihi Kurumu
T.V.Y	: Tarih Vakfı Kurumu
V.	: Vefat
V.D	: Vakıf Dergisi
V.G.M	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
v.s	: Ve sayre
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

I- OSMANLI ÖNCESİ ARNAVUTLUK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Balkanların önemli devletlerinden biri olan Arnavutluk, asırlarca Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalan önemli bir devlettir. Başşehri Tiran olan Arnavutluk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 28.748 km², nüfusu ise 3.000.000'dan fazladır.¹

Arnavutların kökeninin, Balkan Yarımadası'na erkenden gelip yerleşmiş toplumlardan biri olan Hint-Avrupa kökenli İlliryalılar'a dayandığı kabul edilmektedir². İlliryalılar, Arnavutluk'un güney ve kuzey bölgelerine dağınık bir şekilde yerleşen, patriarkal topluluklar halinde yaşayan ve sürekli birbirleriyle çatışma halinde bulunan kabileler topluluğu olarak tanımlanmaktadır.

Latince kaynaklarda *Arbanenses* veya *Albanenses*, Slav kaynaklarında *Arbanaci*, Yunan kaynaklarında yine çoğul haliyle *Albanoi* yahut *Arbanitai* olarak geçen bu halk, adını Osmanlılar öncesi Yunancasından 'b-v' harfi değişikliğiyle *Arvanid* şeklinde almıştır. Daha sonra Türkçenin fonolojisine uydurup *Arnavud* ve *Arnavut* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Arnavutlar İşkombi (Şkumbin) nehrinin kuzeyinde bulunan Gegalar ve güneyinde bulunan Toskalar'dan meydana gelen iki temel etnik gruba ayrılırlar. Aslında Türkler bu iki bölgeyi Gegalık ve Toskalık olarak adlandırmışlardır³.

Milâttan önce 167'de Balkan yarımadasını ele geçiren Romalılar, Drin nehrinin kuzey tarafında kalan toprakları İllirya eyaleti olarak teşkilâtlandırıdılar. Roma İmparatorluğu'na bağlılığın yanında otonom yapısını korumayı başaran İllirya eyaleti, Roma ile Doğu Avrupa arasında önemli bir ticaret bölgesi haline geldi. İlliryalı nüfusun bir kısmı iç bölgelere sürülürken bir kısmı köleleştirilmiş ve diğer bir kısmı da askerî örgüt içinde yer almıştı⁴. Böylece İlliryalılar, Helen kültürünün etkisi altında kalmışlardır.

¹ Nuray Bozbora, "Arnavutların Kökeni", **Balkanlar El Kitabı**, der. Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, C. I, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 261.

² Ömer Ataoğlu, "Tarihte Arnavutluk", **Tarih Hazinesi**, S. 6, İstanbul, Şubat, 1951, s. 308.

³ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", **T.D.V.İ.A**, C. III, s. 383.

⁴ Mustafa Necati Özfatura, "Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekler", **Yeni Türkiye Yayınları**, S. 16, Yıl 3, Ankara, (Temmuz-Ağustos), 1997, s. 1854.

Arnavutluk, daha sonraki dönemlerde çeşitli devletlerin işgali altında kalmış olması sebebiyle tarih sahnesinden silinmiş veya anılmaz olmuştur. VII. yüzyılda Slavlar ülkenin tamamını, IX-X. yüzyıllarda Bulgar İmparatorluğu güneyini, XII. yüzyılda ise Sırplar kuzeyini ele işgal etmişlerdir⁵.

XI. yüzyıldan itibaren Arnavutluk, feodal Avrupa'nın Bizans İmparatorluğu'na karşı yaptığı hücumlarda köprübaşı vazifesi görmüştür. İlliryalıların tekrar tarih sahnesine çıkışı, Bizans devletinin çözülmeye başladığı bu dönemde gerçekleşmiştir⁶. Akabinde kendi toprakları üzerinde kurdukları kalelerde yaşayan, parası ve bayrakları olan toprak sahibi güçlü yerel aileler ortaya çıkmıştır. Thopia, Muzaka, Dukagjin, Skuraj gibi bazı aileler büyük toprak sahipleriydi.

XIV. yüzyılın ortalarına doğru Arnavutlar tekrar Sırpların baskısı altında kalmışlar ve birçokları Yunanistan'daki derebeylerin ücretli askerleri olarak Epir, Tesalya, Mora ve bazı Ege adalarına yerleşmişlerdir. Buralara yerleşen Arnavutların çoğu tedricî şekilde Yunanlaştığı gibi bir kısmı da Güney İtalya'ya göç etmiştir⁷.

Tarihsel olarak İllirya toprakları üzerinde yaşayan İllirya halkının Arnavutlar olarak tarih sahnesinde yer alışı XII. yüzyılda başlamış, XV. yüzyıl'a gelinceye kadar da büyük ölçüde netleşmiştir. Yüzyıllar boyunca bölgeye yönelik yabancı devlet işgalleri ve istilaları İllirya nüfusunun ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamı, hatta etnik yapısı üzerinde kuşkusuz derin izler bırakmış, önemli değişimler meydana getirmiştir⁸.

1385 yılından itibaren Osmanlı yönetimine geçen Arnavutluk, 1912 yılına kadar neredeyse beş asır denilebilecek bir zamanda Türklerle ortak bir tarih ve kültürü paylaşmıştır. Osmanlı'nın Arnavutluk'u fethetmesi, Arnavut halkı için bir dönüm noktası olmuştur.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Skender Anamali – Kristaq Prifti, Historia e Shqiperis, **Arnavutluk Tarihi**, C. I, TOENA Yayınları, Tiran, 2002.

⁶ Bozbora, a.g.m., s. 264.

⁷ Bilge, a.g.m., s. 387.

⁸ Bozbora, a.g.m., s. 265.

II- OSMANLI HÂKİMİYETİNDE ARNAVUTLUK

Balkanların en eski halkları arasında zikredilen İlliryalıların ülkesi olan Arnavutluk, 1385-1912 tarihleri arasında Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır⁹. Yıldırım Beyazıt 1394 ile 1396 yıllarında İşkodra'dan başka Orta ve Güney Arnavutluk'un önemli kısımlarında hâkimiyet kurmuştur. Ancak Arnavutluk fethinin tamamlanması XV. asrın ikinci yarısında gerçekleşmiştir¹⁰.

Osmanlı taraftarı olan İşkodra beyi Georgi Stratsimiroviç öldüğünde (1403) İşkodra'yı ele geçirmiş olan Venedik, ayrıca Ölgün Bar ve Buda'yı da hâkimiyeti altına aldı. Fakat Stefan Lazareviç ve Sırbistanlı Vuk Brankoviç tarafından desteklenen Stratsimiroviç'in oğlu Balsa, Venedik'e karşı uzun bir mücadele başlattı. Nihayet duruma müdahale eden Osmanlılarla Venedikliler arasında çıkan savaşta Osmanlılar galip gelmiş ve Arnavutluk'un tamamını ele geçirerek Arvanid ili adıyla bilinen sancağı kurmuşlardır¹¹. Kuzeyde İşkodra, güneyde Yanya, doğuda da Kosova ve Manastır vilayetlerinin kapsadığı alan Arnavutluk idi¹². Osmanlı fetihlerinin ülkeye getirdiği yeni düzen, bölgeye ait tahrir defterlerindeki ayrıntılı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arnavutluk'ta yaptığı en önemli değişikliklerden biri, ziraat arazisini devletin malı haline getirerek (mirileştirerek) şahıslara tımar şeklinde dağıtmasıdır. ¹³Böylece önceleri beylere bağımlı olan halk yeni idarede devlete bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti, Arnavutluk hâkimiyeti süresince halkın etnik kimliğini zedeleyici bir siyaset gütmemiştir. Bu sayede Arnavut beylerinin Osmanlı tımar sistemi içinde eritilerek devlet bünyesine katılmaları sağlanmıştır. Osmanlılar, kendilerine bağlı olan bu aristokrat sınıfı olduğu gibi bırakmış ve onlara İslamiyet'e geçmek gibi bir şart da ileri sürmemişlerdir¹⁴.

Osmanlılar yalnızca Arnavutluk'ta değil hâkimiyetlerinde olan diğer coğrafyalardaki halkları da doğrudan İslamlaştırma ve Türkleştirme politikası gütmemiştir.

⁹ Nuray Bozboru, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**, 1. b. Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 53.

¹⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, C. IX, Ankara, 1999, s. 239.

¹¹ Nuray Bozboru, a.g. m., s. 263.

¹² Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Süreci", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 147, Aralık, 2003, s. 3.

¹³ Şıvgın. a.g. m., s. 6.

¹⁴ Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", **Fatih ve İstanbul**, C. I, S. 2, İstanbul, 1953, s. 155-170.

Fethedilen bölgelerin siyasî, ekonomik ve askerî potansiyelleri dikkate alınarak ona göre bir yönetim politikası izlenmiştir¹⁵.

Osmanlı Devleti doğu ve batı arasında uluslar ve dinler üstü bir sistemi oturtmayı başarmıştır. Tüm inançları ve etnik grupları bir bütün olarak algılamış, din kavgalarına fırsat vermeyen bir yapı kurmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, çağdaşları arasında üç tek tanrılı din, etnik ve dilsel alt gruplarıyla birlikte resmen tanıyan tek devlettir.

Arnavutluk'ta özellikle XVII.-XVIII. yüzyıllarda İslamlaşma büyük oranda artış göstermiştir. Cizye vergisinin artışı, kentlerde ulemanın ve dinî müesseselerin çoğalması, Katolik ve Ortodoks kilisesi arasındaki kavgaların sürekli artması bunu sağlayan en önemli etkenler arasında yer almaktadır¹⁶. Tımar sisteminin yanı sıra uygulanan devşirme sistemi de bu yönetim politikalarının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devşirme sisteminde, Osmanlı'nın fethettiği topraklarda bölgenin ileri gelen ailelerinin küçük erkek çocukları saraya alınıp, yetiştirildikten sonra Osmanlı devlet adamları olarak ülkelerine geri dönüyorlardı. Bu devşirmelerin feodal kökenli olmaları ileride babalarının denetimindeki tımarların başına geçmelerine neden olmuştur. Bu sistemin Osmanlı'ya iki önemli katkısı olmuştur. Birincisi bölgenin İslamlaşması hızlanmıştır. Arnavut tımarları arasındaki İslamlaşma bölgede hâkimiyetin kurulmasından sonraki ikinci üçüncü kuşakta gerçekleşmiş ve sarayda yetişen bu devşirmeler, Arnavutlarda Müslüman-Arnaut tımarlarının ilk çekirdeğini oluşturmuşlardır. İkinci mühim katkı ise devşirme Arnavutların sahip oldukları konumlarının özendirici bir etki oluşturmasıdır¹⁷.

Özetle İslam Medeniyeti çizgisi içinde Osmanlı sisteminin Balkan ülkelerindeki ve özellikle Arnavutluk'taki başarısının ve barış ortamının sağlamasının üç dayanağı: “Miri” toprak düzeni, “Devşirme” sistemi ve “Millet” anlayışı idi. Osmanlı yönetim anlayışına göre devlet ve egemenlik kavramları “mülk” tanımıyla ifade edilirdi. Böylece sosyal sisteme kavuşan toplumsal ahenk, zirai ve ticarî gelirlerle vakıf kurumu sayesinde sağlanıyordu.

¹⁵ Bozbora, a.g.e., s. 61.

¹⁶ Ferit Duka, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler”, **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1994, s. 1698.

¹⁷ Bozbora, a.g. e., s. 67.

Katkıda bulunanların yanı sıra, Arnavutlar arasında Osmanlı Devleti'ne direnen, isyan eden gruplar da olmuştur. Bunların başında İskender Bey gelmektedir.

İskender Bey, Arnavutluk'un en önemli ailelerinden olan Kastriyotalar'dan gelmektedir. Kastriyotalar 1385 Savra yenilgisinden sonra diğer Arnavut beyleri gibi Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuş vaziyette görünüyordu. İskender Bey'in babası İvan Kastriyota ise gerek Osmanlı gerek Bizans kaynaklarına göre Arnavutluk'un en önemli beylerinden biri idi ve Osmanlılar Ergiri Kasrı'nın kuzeyindeki bölgeye onun adından dolayı Yuvan-ili diyorlardı.

Çocukluğunda devşirme olarak Osmanlı sarayına gönderilen ve on beş yıl Türk terbiyesi alan ve kendisine verilen İskender adıyla padişahın iç oğlanları arasında hizmet gören İskender Bey, isyanından ölümüne kadar II. Murad'ı ve iki defa Arnavutluk üzerine sefere çıkmak zorunda kalan Fatih Sultan Mehmed'i devamlı surette meşgul etmiştir. Arnavutluk'un tamamen Osmanlı'nın eline geçmesi, ancak İskender Bey'in 1468'de ölümü üzerine, 1463'te imzalanan bir antlaşmaya dayanarak mirasçısı olduklarını iddia eden Venediklilerle yapılan savaşlar sonunda gerçekleştirilebilmiştir.

Osmanlı hâkimiyetinin XVI. yüzyılın sonlarına kadar süren döneminde Arnavutluk barış ve refah içinde bulunmuştur. Bu dönem zarfında eski feodal aileler kendilerini Osmanlı rejimine uydurmuş, hatta Araniti ailesinden Ali Bey 1506'da Kanina, Ergiri Kasrı ve Berat arasında büyük tımarlara sahip olmuştur.

1466 yılına kadar Arnavutluk, Osmanlı idare sisteminde Arvanid İli adı altında bir sancak konumundadır. Bu sancağa bağlı şehirler arasında Ergiri Kasrı, Klisura, Kanina, Belgrat Timorince (Berat-Tomoric), İskarapar, Pavlo-Kurtik, Kartaloş ve Akçahisar bulunmaktaydı. Fatih devrinde Elbasan Kalesi inşa edilerek o bölge yeni bir sancak haline getirildi; daha sonra da güneyde Avlonya sancağı, doğuda Ohri sancağı ve kuzeyde de İşkodra sancağı kuruldu¹⁸.

Arnavutluk halkı, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim sınıfı içinde çok belirgin bir yere sahipti. Aralarında Gedik Ahmet, Koca Davut, Dukakinzâde Ahmet, Lütfi Bey, Kara Ahmet, Koca Sinan, Nasuh Efendi, Kara Murat ve Tarhuncu Ahmet paşaların da

¹⁸ Bozbora, a.g.e., s. 116-117.

bulunduğu en az otuz iki sadrazamın Arnavut asıllı olduğu bilinmektedir¹⁹. Kapıkulu askerleri arasında da Arnavutlar daima ekseriyeti teşkil etmiştir.

Tımar sisteminin bozulması ve merkezî otoritenin zayıflaması XVI. yüzyılın sonlarında vilâyetlerde geniş malikânelerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Maliyenin zayıflaması, yeni vergiler ihdasına ve cizyenin arttırılmasına yol açmış, bu da Hıristiyan nüfusu olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu hoşnutsuzluğun tepkileri XVII ve XVIII. yüzyıllarda Katolik dağlıların düşman kuvvetlerle iş birliği yapması şeklinde kendini gösterdi. Devlet arazisinin halka mirî arazi mukataası şeklinde verilmesi ile Arnavutluk'ta ayan sınıfı teşekkül etti. Bu sınıf sonradan her fırsatı kullanarak mirî arazilerden daha fazla mukataalar almayı ve malikânelerini genişletmeyi başardı. Nitekim kuzeyde Buşetli ailesi ve güneyde Toskalar bölgesinde Tepedelenli Ali Paşa yarı müstakil despotlar şeklinde ortaya çıktılar²⁰. Devleti uzun süre uğraştıran Buşetli ailesinin son temsilcisi Mustafa Paşa, 1832'de II. Mahmut zamanında mağlûp edildi ve Medine'ye Şeyhü'l-harem olarak gönderildi. Elinde 200 civarında çiftlik bulunan Tepedelenli Ali Paşa ise elli yıldan fazla devlete isyan halinde kalmış ve Yunanlıları da isyana teşvik etmiştir. 1822'de öldürülmesine kadar Güney Arnavutluk'ta bir hükümdar gibi hareket eden Tepedelenli ile Buşetli ailesi arasında zaman zaman rekabet olmuş, hatta bu durum silâhlı mücadeleye dahi dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'taki Paşalık yönetimine son vermesi, 1815 Viyana Kongresinin oluşturduğu yeni siyasal sonuçlar ve II. Mahmut'un merkezileşme faaliyetleri ile gerçekleşti. Kongre ile Avrupa'da siyasî sınırların değiştirilmeyeceği ve yeni ihtilalcı hareketlere izin verilmeyeceği şeklinde alınan kararlar, Osmanlının da Paşalık yönetimine karşı daha belirgin mücadele etmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur²¹. Bu bağlamda 1822'de öncelikle Tepedelenli'yi yenilgiye uğratarak Yanya Paşalığına, 1831'de de Mustafa Buşhati'yi yenerek İşkodra Paşalığına son vermiştir²².

¹⁹ Bilge, *a.g.m.*, C. III, s. 385-390.

²⁰ Şivgin, *a.g. m.*, s. 7.

²¹ Bozbora, *a.g. e.*, s. 131.

²² Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "19. Yüzyıl Başlarında Arnavutlukta İktidar Mücadelesi", *A.Ü.T.A.D.*, C. 23, Ankara, 2004, s. 36.

Arnavutlara karşı özel bir siyaset takip eden II. Abdülhamid muhafızlarını Arnavutlardan seçerek gönüllerini kazanmaya çalışıyordu²³. Fakat 1908'de Frizovik²⁴ toplantısında Abdülhamid'e karşı bir duruş sergilendi ve bu tavır, ihtilalcilerin başarısına yardımcı oldu. Meclis-i Mebûsa'da İsmail Kemal, Esad Toptani, Hasan Priştine gibi nüfuzlu Arnavutluk delegeleri, İttihat ve Terakki Partisi'nin takip ettiği merkezî siyaset karşısında âdem-i merkezîyetçilik fikrini benimseyen Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne katıldılar²⁵. Bu durum Tanin Gazetesi'nde şu şekilde aktarılmıştır;

*“...Arnavutluk isyanı tehlikeli biçimde gelişmektedir. Arnavutlar istedikleri imtiyazları elde etmek amacıyla Türklerle müzakere ettikleri sırada Türkler de müzakerattan istifade birçok tedbirler aldılar. Şimdi vaziyet değişti. Arnavutlar dağlara iltica ederek orada büyük bir faaliyet ibraz etmektedir. Bu durum büyük bir tehlike yaratıyor. Arnavutlar ayaklar altına alınan haklarını müdafaa etmek istiyor...”*²⁶

Nihayet 4 Eylül 1912'de başa gelen yeni Osmanlı hükümeti Arnavutluk'un otonom olma isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Balkan Savaşı, Balkanlar'daki durumu tamamen değiştirdi. Savaşın başlamasından az sonra 28 Kasım 1912'de İsmail Kemal, Avlonya'da Arnavutluk'un istiklâlini ilân etti²⁷.

500 yıl önce kendi istekleri ile İslamiyet'i kabul eden ve Evladı Fatihân diyarı deyince ilk aklımıza gelen Arnavutluk genel itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun millet-i sadıkası, Osmanlı'nın Balkanlarda en son terk ettiği topraklardır.

²³ Nuray Bozbora, “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, **Balkanlar El Kitabı**, der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdâğ, C. I, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 575-576.

²⁴ Firzovik Ayaklanması ile ilgili Bkz, Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyeti**, İzmir 1944.

²⁵ Şaban Çolaku, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XX. Yüzyılın Başında İlerici Türk Hareketi ve Arnavutlar”, **X. Türk Tarihi Kongresi**, C. 5, Ankara, 1994, s. 2560.

²⁶ Geniş bilgi Bkz. Ayten Görgülü, **Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi, (Tanin, Tercüman-i Hakikat, İlk dam, Sabah gazeteleri)**, G.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2008.(Basılmamış Yüksek lisans tezi.)

²⁷ Bozbora, “Arnavut Milliyetçiliğimin Gelişimi”, s. 585-586.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIFLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- VAKFIN TARİFİ

Vakf veya Vakıf kelimesi, Arapça “*va-ka-fe*” kökünden bir mastar olup sözlükte; “hapsetmek, alıkoymak ve durmak” anlamlarında kullanılmaktadır²⁸. Vakıf kelimesinin çoğulu *evkaf* veya *vukuf*’tur. Vakıf kelimesi bir isim olarak, “vakfedilen mal” anlamını ifade eder. İslam hukukunda vakıf muamelesi için “vakıf, habs ve hums²⁹” olmak üzere üç terim kullanılmaktadır. İslam dininde vakıf yerine “sadaka” kelimesinin kullanıldığı da olmuştur. Sadaka, kavram olarak; “Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle karşılıksız olarak fakir ve muhtaçlara yardım etme, iyilik ve ihsanda bulunma” demektir³⁰.

Bilindiği üzere İslam dinî öncelikli olarak insanlara hayır ve iyilik sayesinde ebedileşme, sonu gelmez saadetlere kavuşma yolunu açmıştır. Buna bağlı olarak “Dünyada ne ekersen, ahirette onu biçersen” gerçeğine iman eden Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a) devrinden beri Allah rızasını kazanmak amacıyla³¹ sahip oldukları en değerli mal varlıklarını insanlığın hizmetine vermiş ve vakfetmişlerdir.

Lügat olarak pek çok manası bulunan *vakıf* kelimesinin, ıstilahî olarak da farklı manaları bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür;

1. Vakıf, insanın sahip olduğu ve maddi değer ifade eden arazi, para, bina, mal gibi bir kökün (aynı’n) mülkiyetini Allah’a havale edip, menfaatini şer’i muamele ile varlıkların faydasına şart kılmaktır³².
2. Vakıf, bir mülkün kökünü (aynını) Allah’ın mülkü haline getirip başkasının mülkiyetine geçmesini engellemek ve menfaatini halka bırakmaktır³³.
3. Ebu Hanife’nin (V. 150/767) vakıfla ilgili tarifi şöyledir: Vakıf: Bir mülkün kökü sahibinin mülkiyetinde kalmak üzere menfaatini bir cihete tasadduk etmesidir³⁴.

²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, **T.D.V İslam Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul, 1986, s. 153.

²⁹ M. Zeki Pekalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 2. b, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 577, Vakfın çeşitli tarifeler için Bkz.; Şemseddin Sami, **Kamusu Türkî**, 1495-1496; Ömer Nasuh Bilmen, **Hukuk-u İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, 1987; Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1996.

³⁰ Pekalın, a.g. e, C.III, s. 578.

³¹ Hayreddin Karaman, **Ana hatlarıyla İslam Hukuku**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 288.

³² Mustafa Güler, **Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıflar (16. ve 17. Yüzyılda)**, Çamlıca basımevi, İstanbul, 2011, s. 19.

³³ Karaman, a.g. e, s. 289.

4.Vakıflar sadece Allah rızasını kazanmak için, zengin kimseler tarafından kurulan ve menfaati tamamıyla ihtiyaç içinde bulunanlara tahsis edilen sosyal ve hukuki müesseselerdir³⁵.

Bu tanımlara göre, insanların faydalanmaları için bir malın Allah'ın mülkü hükmünde düşünülerek ebedî olarak alım, satım, rehin, hibe, vasiyet, miras gibi temlik ve temellük ile sonuçlanacak her türlü hukukî tasarrufun dışına çıkararak bir tarafa tahsis edilmesine vakıf denilmektedir.

Yardımlaşma ve dayanışmanın önemli bir kurumu haline gelen vakıflar, İslam toplumlarının gelişme sürecinde dikkate değer bir rol oynamışlardır. İslam toplumlarının hayatlarını derinden etkilemiş olan vakıf sistemi, birçok araştırmaya konu olmuştur. Söz konusu bu sistemde her türlü hırs ve tamahtan uzak bir şekilde şahsi mal varlığı, toplumun hizmetine ve kullanımına dönüştürülmektedir. Çünkü toplumun huzur sağlanmadıkça toplumun üyesi olan her bireyin mutlu olabileceğinden söz etmek mümkün değildir. Kısacası İslam tarihinde vakıflar, insanlığa hitap eden ve mutluluğunu amaçlayan bir sistem olarak işletilmiştir.

II- VAKIFLARLA İLGİLİ BAZI İSTİLAHLAR

Bilindiği gibi tarih araştırmaları, vesika, sicil, ferman, vakfiye, yazılı metinler vs. kaynak eserlere dayanmaktadır. Tarih araştırmalarının kaynaklarından biri olan vakfiye, vâkıf tarafından hazırlanan vesika'ya denir³⁶. Bu vesikaların doğru bir şekilde tahlil edilip açıklanması her şeyden önce mevzu ile ilgili teknik terimlerin bilinmesine bağlıdır. Çünkü incelenecek olan vakfiyelerde özel deyimler, teknik terimler ve tarihi istilahlara bulunmaktadır. Başlıca onları şöyle sıralamak mümkündür:

Vâkıf: Sahibi bulunduğu bir mülkün, âmmenin menfaatine hayır ve sevap kazanmak gayesiyle ebedi olarak tahsis eden, yani vakfı yapan kimsedir³⁷.

Mevkuf: Genel menfaati için vakfedilen her çeşit mülktür³⁸.

³⁴ Pekalın, a.g.e., C.III, s. 577-578.

³⁵ Geniş bilgi için Bkz; Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, Milli Eğitim basımevi, İstanbul, 1985, s. 27.

³⁶ Şemseddin Sami, **Kamus-i Türkî**, C. VII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1496.

³⁷ Pekalın, a.g. e, C. III, s. 577.

Galle: Mahsul ve fayda demektir. Vakıf ıstılahında bu tabir, menkul ve akar nevinden olan gelirler için kullanılır.³⁹

Mevkufun Aleyh: Vâkıf tarafından, vakfin gelir ve menfaati kendisine tahsis edilen şahıs veya müessesedir⁴⁰.

Mütevelli: Vakfin şartlarına uygun olarak, şer'î hükümler gereğince vakıf işlerini idare etmek ve vakfı gözetleyip kollamak üzere tayin olunan kimsedir⁴¹. Herhangi bir şahıs mütevelli olabilir. Mütevellinin aklı başında, vakfı idare kabiliyetini haiz ve güvenilir olması gerekir.

Vakıflarla ilgili diğer terimler de şunlardır:⁴²

Vazife: Vakfin gelirinden verilen maaş ve aylıktır.

Câbî-i vakf: Vakfedilen gayrimenkullerin gelirini toplayan tahsildar. Vakfin büyüklüğüne göre bir veya daha fazla tahsildarın tayini mümkündür.

Men lehü'l- istiğlâl: Vakfin geliri kendisine meşrut olan kimsedir.

Men lehü'l- süknâ: Bir vakfin binanın sakinlerine meşrut olan kimsedir. Mesela bir kimse, bir ev vakfedip, sakinleri herhangi bir kimseye şart etse ona men lehü'l- süknâ denir.

Menâfî-i vakf: Vakıf malların temin eylediği faide ve menfaattir. Kira, kazanç, meyve v.s.

Câmekiyye: Vakfin gelirinden hizmet ve vazife sahiplerine verilen aylık bahşiş, atıye ve ihsan demektir.

Müsakkaf: Tavanı olan ve gelir getiren vakıf binalar. Ev, dükkân, mağaza gibi.

Müstegalle: Hayır işlerinin idaresi için icap eden varidatı getirmek üzere vakfedilmiş olan maldır.

³⁸ Pekalın, a.g. e, C. II, s. 497.

³⁹ Pekalın, a.g. e, C. I, s. 644.

⁴⁰ Pekalın, a.g. e, C. II, s. 497.

⁴¹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, Eylül, 2005, s. 1168.

⁴² Geniş bilgi için Bkz; Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, s. 30-33; Pekalın, a.g. e., C. I, II, III, İstanbul 1971.

Gedik: Ticaret yapmak ve sanat icra etmek salâhiyetidir. Ticaret ve sanat için bir akar içerisinde konulan alete de gedik denir.

Mürtezika: Vakfın menfaatleri kendilerine şart olunan kimseler için kullanılan bir tabirdir.

Vakf-ı lâzım: Vâkıf veya hâkim tarafından feshedilmesi caiz olmayan vakıftır.

Vakf-ı Gayrı lâzım: Vâkıf, hâkim ve vâkıfını vârisi tarafından feshi ve iptali sahih olan vakıftır.

Vakf-ı Muallâk: Bir şarta bağlı olarak yapılan vakıftır ki sahih değildir.

Nâzır-ı Vakf: Müteveli'nin vakıf hakkındaki tasarruflarına nezaret eden ve müteveli'yi kontrol eden kimsedir.

Müşrif-i Vakf: Müteveli'nin tasarruflarını murakabe altında bulundurmaya üzere tayin olunan kimsedir.

III- VAKIFLARIN MENŞEİ KONUSU

Vakıf kurumu, Müslümanların medeniyete önemli hizmetlerinden biridir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem veren İslamiyet'in, bunu vakıf kurumu ile en yüksek düzeye çıkardığını söylemek herhalde yanlış olmaz. Yine bu çerçevede kalarak İslam Medeniyeti'nde vakıf, geniş anlamıyla bir malı insanların ve kamunun yararına olmak üzere Allah yoluna adamaktır. İşte bu yaklaşımla İslam dünyasına baktığımız zaman vakıf sadece dinî alanlarda değil, bugün modern devletin görevleri arasında sayılan eğitim, bayındırlık, sosyal yardım gibi kamusal alanlarda da önemli hizmetler vermiştir. Vakıf düşüncesinin temel dinamiklerini oluşturan değerler, eserden müessire giderek, *dinî, ahlaki, ruhi, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve askerî* değerlerdir⁴³.

Dünyada farklı zaman ve mekânlarda yaşayan toplumlar vakıf kurmuşlardır. Buna en iyi örnek; *Babil*'de 'intifa'⁴⁴ hakkına benzer bir uygulamanın varlığı, eski *Mısır*'da 'mabet hizmetleri', *Roma*'da 'mukaddes eşya anlayışı', eski *Türklerde* 'toy' geleneği ve *Uygur* edebi metinlerinde geçen vakfiyeye benzeyen metinler bunlardan birkaçıdır⁴⁵. Aynı

⁴³ İbrahim Sarıçam- Seyfettin Erşahin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s.223.

⁴⁴ Menfaatleşme, faydalanma.

⁴⁵ Güler, a.g. e., s. 21.

şekilde Avrupa ve Amerika’da da vakıf benzeri kuruluşlar vardır. Fransa’daki kilise vakıfları ile Amerikalıların ‘trust’, ‘foundation’⁴⁶ diye tabir ettikleri müesseseler, İslam haricindeki vakıflara verilebilecek değişik misallerdir⁴⁷.

Hz. İbrahim Aleyhisselam’ın hac yollarını yapması, Zemzem Kuyusunu tamir etmesi ve Mekke’de birtakım suyolları inşa etmesi gibi hizmetlerden başka, İslam öncesinde Kureyş’in büyük bir ihtimamla sürdürdüğü *sikâye, sidâne, hicâbe*⁴⁸ gibi Kâbe hizmetleri, İslam’dan evvelki vakıf uygulamalarının örnekleri olma durumundadır⁴⁹.

Yukarıda sıralanan misaller, Müslümanların vakıf konusunu yüksek seviyelere taşıdıklarını göstermektedir. Hatta İmam Şafi’nin “İslam’dan önce Arabistan’da vakıf yoktur”⁵⁰ demesiyle, vakfın İslami bir kaynaktan geldiğini belirtmek istediğini anlıyoruz. İslam’ın zekât, sadaka-i cariye, karz-i hasen, infak, in’âm ve ihsan gibi değerleri, müslümanları vakıf kurmaya yöneltmiştir. Demek ki, Vakıf müessesesi, İslâm anlayışı içinde doğup gelişmiş, bütün kaide, nizam ve usullerini İslâm’ın temel kaynaklarından almıştır.

Bu husus Kuran-ı Kerim’deki vakıf anlayışının temelini oluşturan ‘*sadaka, infak ve hayırda yarışmaya*’ teşvik eden ayetlerde görülmektedir.⁵¹ Bu ayetler bazen namaz emrinden sonra⁵² bazen Allah’ın (c.c) kitabını okumanın lüzumu ile beraber⁵³ bazen de mücerret olarak zikredilmektedir⁵⁴. Teşvik edici mahiyetteki bu ayetlerin yanı sıra Allah yolunda mallarını harcamaktan kaçınanlar için çok şiddetli azabı bildiren ayetlerin, vakıf müessesesinin ortaya çıkmasının temel sebeplerinden olduğunu söylemek mümkündür.

⁴⁶ **Trust:** güven, kredi, emanet demektir; **Foundation:** vakıf, kurum, dernek gibi manalara gelir, (J.W.redhouse, **İngilizce- Türkçe Redhouse Sözlüğü**, İstanbul 1991, s. 1055, 384).

⁴⁷ İsmet Kayaoğlu, “Vakfın Menşei”, **V.D**, sy. XI, Ankara 1976, s. 49-55.

⁴⁸ **Sikaye:** içilecek suyun toplanması için yapılan yer. **Sikayet:** Kâbe sakalığı, Mekke’de Hacılara zemzem dağıtma işi. **Hicabe:** Perdeci, **Hicabet:** Kâbe perdeciliği babadan oğulla kalır.

⁴⁹ Kayaoğlu, a.g.m, s. 50

⁵⁰ Ziya Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 285

⁵¹ Güler, a.g. e., s. 21

⁵² “Rablerinin davetine icabet ettiler ve namazı kıldılar. Onları işleri aralarında istişare iledir. Ve kendilerine verdiğimiz rızıklarımızı fak ederler”, (**Eş-Şura, 38**)

⁵³ “Allahın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah için gizli ve açık sarf edenler asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler”, (**El-Fatir,29**)

⁵⁴ “ O muttakiler ki, gayb’a inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan infak ederler”, (**El-Bekara,3**)

Kuran’da doğrudan doğruya “vakıf” kelimesi geçmemesine rağmen onu karşılar nitelikte olan hayrat, infak (harcamak), sadaka, fî sebil’l-illah (Allah yolunda), i’ta (vermek) ve birr (iyilik etmek) kavramları yer almaktadır.

Kuran’ın bu emir ve teşvikleriyle beraber Rasûlullah (s.a.v) ve sahabe, İslam’ın doğuşundan itibaren, mallarını ve canlarını sadece Allah rızasını gözeterek ortaya koymuşlardır. Resûlullah (s.a.v), Medine’den çıkarılan Beni Nadir’e ait olan *el-Araf, es-Safiye, ed-Delal, el-Miseb, el-Birak, Hesna ve Meşrebetü Ummi İbrahim* isimli arazileri vakıf haline getirmiştir⁵⁵. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in (s.a.v) Fedek Arazisi’ni vakfetmesi örneği, onun bu yoldaki teşviklerinde ilk akla gelen numunelerdir⁵⁶.

Rasûlullah (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*İnsan ölünce şu üç şeyden başka ameli sona erer: Devam eden sadaka (sadaka-i cariyeye), faydalanılan bilgi ve ebeveyne dua eden hayırlı çocuk*”⁵⁷. Bu hadiste geçen “sadaka-i cariyeye” ifadesini, İslam bilginleri vakıf olarak tefsir etmişlerdir. Çünkü vakıflar, tesis edenlerin vefatlarından sonra da devam etmekte, kendilerinden sonraki canlılar söz konusu vakıflardan faydalandıkça, vakfedenin amel defterine de sevap yazılmaktadır⁵⁸.

“Sadaka-i cariyesi, ilmi bir eseri, kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz” şeklinde hadisi şerif hem dört halife hem de diğer Müslüman toplumlar ve devletler için yol gösterici bir ışık olmuştur.

Peygamber Efendimiz (s.a.)’e en yakın, en samimi dost, kendisini hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve hep O’nun yanında olmaya gayret eden Hz. Ebu Bekir (r.a)’in, Hz. Peygamber’in teşvik etmesiyle daha Mekke döneminin ilk günlerinde bile müşrikler tarafından çeşitli işkencelere ve haksızlıklara maruz kalan Müslüman köleleri satın alıp azat etmesi ve Müslümanlar için hiç bir fedakârlıktan kaçınmaması, Allah yolunda infakın ilk uygulamalarındandır.

⁵⁵ Güler, a.g. e, s. 23

⁵⁶ Kamil Miras, “Kitabul Vasaye”, **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, C. III, Ankara, 1974, s. 197.

⁵⁷ Abdullah Parlayan, ‘Ahkâm’, **Süneni Tirmizi Tercemesi**, C. III, Konya Kitapçılık, Konya 2004, s. 620.

⁵⁸ Karaman, a.g. e, s. 288.

Hz. Ebu Bekir'den sonra gelen, İslam tarihinde Emiru'l-Müminin ve Âdil bir kişi olarak bilinen Hz. Ömer'in (r.a) payına Hayber'den bir toprak parçası düşmüştü. Hz. Ömer, Resüllullah'a başvurarak çok kıymetli olan bu toprak hakkında onun tavsiyesini almak istedi. Rasülullah da ona cevaben “*İstersen aslını kendine bırakırsın, menfaatini tasadduk edersin*” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer, “satılmamak, hibe edilmemek, mirasçılara intikal etmemek üzere fakirler, akraba, köleler, misafirler ve yolda kalmışlar için” onu tasadduk etti⁵⁹. Hz. Ömer (r.a)'in, yaptığı bu uygulama İslam dünyasında ilk vakıf olarak kabul edilmektedir.

Gerek Hz. Peygamber, gerek onun en yakın arkadaşları olan Ashâb-ı kiramin vakfa bu derece sahip çıkmaları, müessesenin kısa sürede İslam toplumu tarafından kabulünü ve kurallarının oturmasını sağlamıştır. Vakıf müessesesi, her müessese gibi olgunlaşma devresinde kendinden önceki benzer toplumsal müesseselerden etkilenmiş ve onlardan faydalanmıştır. İslam dışındaki kültürlerden etkilenme, onun İslam dışı bir sosyal kurum olduğu anlamına gelmez. Aksine bu durumda vakıf kurumu daha çok gelişmiş ve daha yüksek bir seviyeye çıkarak, herkesi kapsayıcı ve kuşatıcı bir nitelik taşımıştır⁶⁰.

Hz. Peygamber zamanında başlayan vakıf faaliyeti gelişerek devam etmiş, müesseseleşmiş, çeşitlenmiş ve kanuni düzenlemelere konu olmuştur. Böylece vakıf tatbikatı zamanla İslâm Medeniyeti'nin en önemli kuruluşlarından biri haline gelmiştir.

IV- VAKFIN ÇEŞİTLERİ

Sadakâ-i câriye denilen hayır çeşitlerinden sayılan vakıfların kuruluşlarında Allah rızasını kazanmak esastır. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi vakıflar, sadece Allah rızasını kazanmak için zengin kimseler tarafından kurulan ve menfaati tamamıyla ihtiyaç içinde bulunanlara tahsis edilen müesseselerdir. Bu yüzden İslam dünyasında insanlara faydalı olan dinî, içtimaî ve iktisadî hizmetlere rastlanmaktadır. Vakıflar, bugün modern devletin görevleri arasında sayılan eğitim, bayındırlık, sosyal yardım gibi kamu alanlarında

⁵⁹ Miras, ‘‘Kitabu’s Şurut’’, a.g. e, C. III, s. 182.

⁶⁰ Bahaeddin Yediyıldız, ‘‘İslam’da Vakıf’’, **D.G.B. İ.T.**, Çağ Yayınları, C. XIV, İstanbul, 1989, s.24.

önemli hizmetler üstlenmiştir⁶¹. Bu bakımdan vakıfları, gördükleri hizmet ve çeşitleri bakımından olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür⁶².

A- Gördükleri Hizmet Bakımından Vakıflar

1. Cami, mescit, tekke, namazgâh v.s. gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesi (ifası) için kurulmuş bulunan vakıflar.
2. Medrese, kütüphane, sıbyan mektepleri, dâru'l-hadis, dâru'l-kurrâ, dâru'l-mesnevi gibi eğitim ve kültürel müesseselerin geliştirilmesi için kurulan vakıflar.
3. Evler, saraylar, kışlalar, tophaneler, silah sarayları, bahçeler v.s. gibi sivil ve askerî müesseseler için kurulmuş bulunan vakıflar.
4. Çarşılar, bedestenler, arastalar, hanlar, dükkânlar gibi iktisadî alanlarla ilgili kurulan vakıflar.
5. Hastaneler, dâru's-şifalar, kervansaraylar, imâretler, a'mâ evleri, çocuk emzirme yurdu gibi sosyal müesseseler için yapılmış bulunan vakıflar.
6. Çeşme, sebil, şadırvan, suyolları, hamamlar, kaplıcalar v.s gibi su ile ilgili yapılmış vakıflar⁶³.

Yukarıda vakıf hizmetleriyle ilgili verilen bilgilerden öğrendiğimiz gibi Osmanlı döneminde devlet, vatandaşın canını ve malını korumak, her türlü yardımları temin etmek, asayişini sağlamak, sınırları korumak, devlet düzenini sağlamakla mükellefi. Fakat günümüzün modern devlet anlayışında devlet görevlerinden sayılan eğitim, sağlık, bayındırlık, diyanet, sosyal yardım hizmetleri, Osmanlı devletinde devletin görevleri arasında görülüyordu. Binâen aleyh bütün bu hizmetler, şahısların kurduğu vakıflar tarafından yürütülüyor ve tabiatıyla bu vakıf kurumlarına gelir getiren zengin akarlar bağlanıyordu. Başka bir ifade ile vakıf eserleri dinî, ilmî, sıhhî, kültürel, ekonomik ve sosyal alanda büyük hizmetler sunmuşlardır. Vakıflar devletin üzerinde yük olmamış, belki onun yükünü yüklenmiştir. Aynı zamanda vakıfların belki de en önemli özelliği, dinî ve tarihî bağların kuvvetlenmesine sebep olmasıdır.

⁶¹ Sarıçam- Erşahin, a.g. e., s.227.

⁶² Bkz; Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, s. 79.

⁶³ Bu konuyla ilgili bkz, Kazıcı, a.g.e., s. 79 vd.; Nazif Öztürk, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 442-446.

B- Çeşitleri Bakımından Vakıflar

1. Vakfedilen cihete (yöne) göre vakıflar (Hayri - Zürri, Avarız)⁶⁴
2. Mal türlerine göre vakıflar (Akar, Menkul, İkta)⁶⁵
3. İdarelerine göre vakıflar (Evkaf-ı Kadime, Mazbut ve Gayr-i Mazbut vakıflar)⁶⁶
4. Mülkiyete göre vakıflar (Sahih ve İrsadi)⁶⁷
5. Kiraya verilmesine göre vakıflar (İcâre-i Vahideli(va‘deli?), Mukâtaalı ve İcâteynli)⁶⁸

Şunu peşinen ifade etmek gerekir ki, vakıflardaki asıl büyük gelişme Osmanlılar devrinde yaşanmıştır. Bu devirde yardımlar insanların yanısıra hayvanlara kadar ulaştırılmıştır. Çok çeşitli hizmet alanları düşünülerek binlerce vakıf kurulmuştur. Bu cümleden olarak camiler, mescitler, namazgâhlar, mektepler, medreseler, kütüphaneler, tekkeler, zaviyeler, darü'l-acezeler, hastahane ve imaretler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, çeşme ve sebiller, suyolları, yollar, köprüler, deniz fenerleri, limanlar, kale ve

⁶⁴ **Hayri Vakıflar:** Hayri vakıflar, medrese, sebil, imaret, han, yol, köprü, kütüphane, mektep, cami, mescit gibi eserlerin inşası ve işletilmesi ile fukaranın doyurulması gibi hayri hizmetlerin görülmesi maksadıyla kurulan vakıflardır. **Zürri (evlatlık)Vakıflar:** Kişinin kendi ailesinden olanlara belirli şartlarla yapmış olduğu vakıftır. **Avarız Vakıfları:** Kelime olarak avarız, arıza'nın çoğuludur. Beklenmeyen hal ve durumlarda ihtiyaç sahiplerine imkan temin etme gayesiyle kurulan vakıflardır, Bkz; Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, a.g. e., s. 88-90.

⁶⁵ **Akarın Vakfı:** Arazi, bina, ev, tarla, dükkân, bahçe gibi gelir getiren vakıflardır. **Menkulün Vakfı:** Para, elbise gibi malların vakfedilmesidir. **İkta Vakfı:** Halkın, devletten ikta ettiği araziye vakıflaştırma muamelesidir, bkz; Güler, a.g.e., s. 26.

⁶⁶ **Evkafı Kadime:** Yeni tesis edilen bir vakıf idaresine bağlanan, ancak idare tesis edilmeden kurulmuş vakıflara verilen isimdir. **Mazbut Vakıflar:** Doğrudan doğruya devlet tarafından idare olunan vakıflardır. Çeşitleri şunlardır: Selâtin vakıfları, mütevellisi kalmayan vakıflar ve idaresine el konulan vakıflar. **Gayr-i Mazbut Vakıflar:** Mazbut olmayan vakıflar doğrudan doğruya devlet tarafından idare olmayan vakıflardır, bkz; Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda, Vakıflar, Hükümler ve Çeşitler”, **Türkler**, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 447-460.

⁶⁷ **Sahih Vakıfları:** Bir kişinin elinde bulunan menkul veya gayrimenkul malını vakfetmesi yoluyla kurulan vakıflardır. **İrsadi Vakıf:** İrsad kelimesi, bir şeyin dikkat ve ehemmiyetle gözetilmesi demektir. Bkz; Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, s. 91-92.

⁶⁸ **İcare-i Vahideli Vakıflar:** Geçici bir zaman için kiraya verilen vakıflar; **Mukata'alı Vakıflar:** Arsası vakıf malı olup, üzerinde bulunan özel eşyaların kiraya sayıldığı vakıflar; **İcareteynli Vakıflar:** Hem icare-i mu'accele, hem de icare-i müeccele ile kiraya verilen vakıflardır. İcareteynli vakıfların mülkiyeti vakfına, intifa hakkı da kiracısına aittir. bkz; Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda, Vakıflar, Hükümler ve Çeşitler”, s. 447-460.

istihkâmlar, spor saha ve tesisleri, mesireler gibi vakıf müesseseleri yapılmıştır. Son derece değişik konularda kurulan vakıflara rastlamak da mümkün olmaktadır.

V- VAKFIN KURULUŞU İÇİN ARANAN ŞARTLAR

Vakıf işleminin meydana gelebilmesi için, bazı önemli şartların bulunması gerekir. Bu şartlar; vakıf kuranda aranan şartlar ve vakfedilen malda aranan şartlar olmak üzere ikiye ayrılır.

A- Vâkıfta (vakıf kuran) Aranan Şartlar

1. Vâkıf akıl, baliğ, reşit ve hür olmalıdır.
2. Vâkıf borçtan dolayı kısıtlı bulunmamalıdır.
3. Vâkıfın vakfa rızası bulunmalı.
4. Vâkıf vakfettiği şeyi itikadına göre hayır ve sevap kazanmak niyeti ile vakfetmelidir⁶⁹. Burada gözetilen gaye, Allah'ın rızası ve toplumun menfaatidir.

B- Vakfedilen Malda Aranan Şartlar

İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre vakıfta ebedilik ilkesi şart olduğu için, vakfedilecek malın buna elverişli olması ve prensip olarak vakfin gayrimenkul kabilinden olması gerekir⁷⁰. Bu sebeple vakfedilecek malın taşınması gereken bir takım şartlar ve özellikler tespit edilmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Vakfedilen mal vakıf anında vâkıfın mülkü olmalıdır.
2. Vakfedilen mal borç veya menfaat olmamalıdır.
3. Vakıf olunacak malın akar (ev, dükkân, tarla gibi) olması şarttır.
4. Vakıfta muhayyerlik şartı bulunmamalıdır.
5. Vakfedilecek bina ve ağaçlar yıkılmaya veya sökülmeye mahkûm olmamalıdır.
6. Vakıftan istifade edecek olanlar belli olmalıdır.

⁶⁹ Geniş bir bilgi için Bkz; Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda, Vakıflar, Hükümler ve Çeşitler”, s. 447-460; Öztürk, a.g. m., s. 433-446; Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, s. 272.

⁷⁰ Malda aranan şartlarla ilgili bkz: Erol Cansel, “Vakıf Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, **V. D**, S. 20, Ankara 1988, s. 321-327.

Yukarıda vakfedilecek malda aranan şartlardan birinin olmaması veya gerçekleşmemesi halinde sahih bir vakıf teşekkül ettiği söylenmez⁷¹.

VI- VAKFIN KURULUŞ ŞEKİLLERİ

Vakfi kuracak kimse ile vakfedilecek malda aranan şartlar tam olunca bir vakıf kurulabilir. Vakıfların kurulması da tescil suretiyle, vasiyet yolu ile ve fiil ve hareketlerle olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir.⁷²

1. Tescil Suretiyle: Vâkıf, hâkime müracaatla vakıf kurmak istediğini bildirir. Bunun üzerine hâkim, yukarıda bir kısmından bahsedilen şartların bulunup bulunmadığını araştırır. Bu araştırma sonunda olumlu bir netice alınırsa o zaman vakıf kurmak isteyen kişi şahitlerin huzurunda ve onların da karara iştiraki ile vakfi karara bağlayıp tescil eder.

2. Vasiyet Yolu ile: Vakfi kuran kimsenin, ölmeden önce vasiyet etmesi suretiyle kurulan vakıftır. Eğer vâkıfın mirasçıları yoksa malın-mülkün tamamı, varsa üçte birini vasiyet suretiyle vakfedebilir. Ölümü halinde vasiyeti gereğince mülkü vakıf olur.

3. Fiil ve Hareketle: Mesela, mülkü olan bir kimse bir arsa üzerine cami inşa ettirip, ezan okutturup, cemaatin camide namaz kılmalarına müsaade etse ve kendisi de bu cami içinde cemaatle birlikte namaz kılsa bu cami, vakf-ı lazım suretiyle vakıf olur.

VII- VAKIFLARIN İDARESİ

Temelinde Allah rızası, ahirette karşılığını Allah'tan bekleme, hayır duygusu ve insanlık sevgisi yatan vakıflar, hayırsever Müslümanlardan birer iyilik, güzellik ve şefkat abidesi halinde doğmuştur. Daha sonraki devirlerde görüleceği gibi vakıflar hızlı bir şekilde yükselmiş ve günümüze kadar insanlığa birçok sahada önemli ve verimli hizmetler vermiştir.

Dinî, iktisadî ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul ettiğimiz vakıflar, İslam dünyasının her bölgesinde kurulmuştur. İslami prensiplere dayanarak tesis edilen bu müesseselerin iyi idare edilmeleri gerekir.

⁷¹ Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, s. 36

⁷² Cansel, “ Vakıf Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, s. 321-327

Vakfiyelerde zikredilen esaslar, vakfın idaresinin çerçevesini belirlemektedir. Vâkıfın belirttiği şartlara göre vakfı yönetme işine tayin edilen idareciye müteveli denmektedir. Herhangi bir vâkıf, vakfiyesine koyduğu “evlad-ı evlada” tâbiri ile tevliyet yetkisini nesli tükeninceye kadar çocuklarına veya torunlarına, nesli tükendikten sonra ise üçüncü bir şahsa devredebiliyordu⁷³. Yani vakıf kurucu kişi, ölümünden birkaç yüzyıl sonraki mütevelliyi dahi seçme yetkisine sahipti. İşte bu nedenle sahih vakıflar merkezi idarenin müdahalesine maruz kalmıyor, tamamen bağımsız bir kurum olarak çalışıyordu.

Mütevellinin aklı başında, vakfi idare kabiliyetini haiz ve güvenilir olması gerekir. Mütevelliyi tayin yetkisi öncelikle vakfi kurana, sonra sırasıyla bunun varisine ve salahiyyetli hâkime aittir⁷⁴. Çoğunlukla vâkıf, ilk mütevelliliğe kendisini tayin eder, onun vefatından sonra bu yetkiyi öz oğullarından büyük olanına devreder. Fakat öz oğullarından büyük olanı varsa bile müteveli olabilmenin bazı şartları vardır. Yukarıda geçtiği gibi bunlar; akil ve baliğ olmak, adil ve güvenilir olmak, liyakat sahibi olmaktır. Eğer bu evlat tevliyeti üstlenebilecek ehliyete sahip değilse, vâkıf bu defa kardeşlerinden birini veya ehliyet sahibi bir şahsı müteveli tayin edebilir.

Mütevellilerin vakfın büyüklüğüne paralel olarak yardımcıları da olabiliyordu. Buna en iyi örnek olarak selâtin ve vüzerâ vakıflarını verebiliriz. Bu vakıflarda mütevellinin yanında genellikle onun yapması gereken bütün sorumlulukları fiilen üstlenen bir kâimmakâm-ı müteveli, nazır, vakıf kayıtlarını tutan bir kâtib ve vakfa ait kira bedelleri toplayan bir veya birkaç câbi görev yapardı⁷⁵.

Müteveli-i vakıf da denilen nazırların ilki, bizzat Hz. Peygamber tarafından vakfedilen Fedek arazisi için tayin edilen Hz. Ebu Bekir (r.a)'dir. Kendi vakıflarına ilk defa nezaret eden kimsenin de Hz. Ömer (r.a) olduğu kabul edilmektedir.

Hulefa-i Raşidin dönemini müteakip Emeviler döneminde söz konusu vakıflar, “vakıf kurucusu” tarafından tayin edilen mütevellilerce yönetilirlerdi. Nazır, mütevellilerin kontrolcüsü olarak, onların işlerinin tamamlanması ve ikmal edilmesine nezaret ederdi.

⁷³ Yediyıldız, “Vakıf” s. 181.

⁷⁴ Karaman, a.g. e, s. 292.

⁷⁵ Yediyıldız, “Vakıf”, s. 182-184.

Emeviler'den sonra gelen Abbasiler döneminde baş kadı (kadi'l-kudat), emri altındaki teşkilat vasıtasıyla bütün vakıfları idare ve teftiş edebilirdi. Baş kadı bunun için *nâib*, *âmil*, *mütevelli*, *müşrif* ve *muhâsib* gibi yardımcıları kullanırdı. Bu durum Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklularda da aynı şekilde devam etmişti.

Osmanlılar döneminde özel şahıslar tarafından kurulan vakıflarla her zaman mütevelliler meşgul olmuştur. Bunlar da kadılar vasıtasıyla teftiş ve mürakabe edilmişlerdir. Her kadı, tayin ettiği kişiler aracılığıyla vakıfları teftiş ettirdiği gibi, bazen kendisi de teftişlerde bulunurdu. Buna karşılık pâ-yı taht kadısı (İstanbul kadısı), bir anlamda bütün vakıfları teftiş yetkisine sahipti.

Osmanlılar döneminde 1826 yılında kurulan 'Evkaf Nezareti'nden önceki vakıflar, vakıflarının şartlarına göre ayrı ayrı nezaretlerce idare ediliyorlardı. Bunlar, *Haremeyn Nezareti*⁷⁶, *Vezir Nezareti*, *Şeyhülislam Nezareti*, *Tophane Ümerası Nezareti*, *İstanbul Kadıları Nezareti*'dir.⁷⁷

VIII- VAKFİYELER VE ÖZELLİKLERİ

Dünyada ve ülkemizde faaliyet gösteren vakıflar, aynı zamanda birer sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu teşekküller buldukları ülkelerin eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasal hayatlarına büyük katkı sağlamaktadırlar. Gerek Türkiye gerek Arnavutluk genelinde çok sayıda vakıf kurulmuş ve günümüzde hâlâ kurulmaya devam edilmektedir⁷⁸. Sivil toplum tarafından meydana getirilen bu kuruluşların faydalarını saymakla bitirmek mümkün değildir.

Vakfiyeler, içerdiği bilgiler sebebiyle sosyal tarih araştırmalarının en önemli kaynakları niteliğindedir. Bu yüzden burada kısaca da olsa vakfiyeler hakkında bilgi verilecektir.

Vâkif tarafından vakıf şartlarının ve idare şeklinin tanzim edildiği, kadı tarafından da tescil edildiği hukuki vesikalara vakfiye veya vakıfnâme denir⁷⁹. Vakıf senedi de denilen vakfiye, kadılık siciline işlendikten sonra kesinleşirdi. Tarih boyunca vakfiyeler,

⁷⁶ Güler, a.g. e., s. 32-39.

⁷⁷ Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, s. 75.

⁷⁸ Anıla Polat, "Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürü Prof. Dr. Shaban Sinani ile Mülakat", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.33, Ankara, 2005.

⁷⁹ Pekalın, a.g. e., C. III, s. 576.

taş, deri ve kâğıt gibi yazı için elverişli bulunan şeyler üzerine yazılarak günümüze kadar gelmişlerdir. Şayet vakfin mevzuu bir bina ise, bazen vakfiyenin özeti binanın duvarlarından birine kazılırdı. Nitekim Türkçe ilk vakfiye olan Germiyanoğlu Yakup Bey (öl. 1428)'in vakfiyesi taş üzerine yazılıdır.⁸⁰. Bunun gibi vakfiyelerde bazen tam metin bazen de vakfiyenin özeti olurdu. Bir sayfadan oluşan vakfiyeler çoğunlukta olmakla beraber 400 sayfalık vakfiyeler de mevcuttur. Ayrıca rulo şeklinde uzun ve kalın varaklar halinde olanlar da bulunmaktadır.

İslâm dünyasında vakfiye koleksiyonları bakımından en zengin arşivler Osmanlı arşivleridir. Yüzyıllar boyu yaşanan büyük kayıplara rağmen, Osmanlı arşivleri vakfiyeler bakımından hâlâ çok değerli malzeme ihtiva etmektedir. Bütün vakfiyelerin şer'î mahkemelerde tescili şart olduğundan muhtelif vilayet mahkemeleri arşivlerinde kayıtlı halde olan binlerce vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bu vakfiyeler için hazırlanan katalogda vakfiyelerin dosya numaraları, vâkıfı, vakfı, yeri ve tarihi gibi bilgiler yer almaktadır.

Tarihî açıdan bakıldığı zaman vakfiyeler büyük bir önem arz ederler. Çünkü bunlar, bize bir milletin muayyen bir zamanındaki hayat ve kültürüne ait farklı olayları müşahede etme imkânını vermekte ve geçmişle ilgili sahip olmamız gereken objektif tarihi bilgiler sunmaktadır. Keza vakfiyeler, milletin ekonomik ve sosyal yaşayışında önemli bir rol oynamış olan vakıf müessesesinin nasıl çalıştığı, kimlerin idare ettiği, kimlerin kendisinden istifade ettiği vs. gibi durumları öğrenmemize yardımcı olurlar.

Vakfiyelerde umumiyetle Allah'a hamd ve sena, Rasûlüne salât ve selamdan sonra hayır işlemeye teşvik edici ayetler, hadisler ve bu mealde şiirler yer alır ki; bütün bunlar, mukaddime kabilindedir. Bunlardan başka vakfiyelerde genellikle aşağıdaki bölümler yer alırdı:

- 1-Vakfedilen malların neler olduğu,
- 2- Vakfolunan bu malların kimler tarafından idare edileceği,
- 3- Vakfolunan malların gelirlerinin nerelere sarf edileceği ve kimlere verileceği,

⁸⁰ Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukları Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, **Bellekten**, Ankara, 1943, s. 459-521.

4- Vakfolunan malların nasıl idare edileceği gibi önemli hususlar ve açıklamalar bulunurdu. Bu arada, aynı zamanda müessesede kimlerin çalışacağı, bunlara ne kadar ücret ödeneceği ve bu ücretlerin nereden temin edileceği gibi konulara da teferruatlı olarak yer verilirdi.

5- Hâkimin (kadı), vakfin sıhhat ve lüzumuna dair hükmü,

6- Sonunda da tarih ile üst kısmında hâkim veya hâkimlerin mührü bulunurdu⁸¹.

Vakfiyeler, ister büyük ister küçük olsun, mahiyet itibari ile içindekiler üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

a- Dibace (giriş): Vâkıfın, vakfi kurma sebep ve gayesinden bahseden bu bölüm, ayet ve hadislerle kuvvetlendirilir.

b- Vakfin hizmet şartları: Gelir kaynaklarını ve sarf yerlerini gösteren bu bölüm, vakfiyenin en uzun kısmıdır.

c- Sonuç: Bu bölümde, müessesenin şeriata uygun olup olmadığı konusu belirtilerek hiçbir kimsenin bu vakfa müdahale edemeyeceği kesin bir dille anlatılır. Bundan sonra tarih ve şahitlerin imzaları bulunur⁸².

Çeşitli dönemlerde kurulan vakıfların vakfiyelerinde, gerek başta, gerekse sonda pek çok dua bulunur. Metinde geçen bu dualardan başka bir de beddua bulunmaktadır. Bilhassa vakfiyede belirtilen hizmetleri yerine getirmeyen, ona ihanet eden, onu gayesinin dışında kullanan, haksız olarak onun malından faydalanan ve onu değiştirenler için beddualar bulunmaktadır. Bu bedduada ‘‘Allah'ın, peygamberlerin, meleklerin, insanların ve bütün mahlûkatın lanetinin, vakfi değiştiren üzerine olması’’⁸³ istenir. Vakfiyelerin sonuna bakıldığı zaman böyle bir beddua kısmı görülür. Binaen aleyh bu, daha sonra gelen insanlar için manevi bir tehdittir. Gerçekten, inanan ve muvahhit olanlar böyle bir bedduaya maruz kalmak istemezler.

⁸¹ A. Himmet Berki, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1966, s. 57.

⁸² Pekalın, a.g. e, C. III, s. 577.

⁸³ Bkz. İbrahim Ateş, "Vakfiyelerde Dua ve Beddualar", **V. D**, S. XVIII, Ankara 1983 s. 50-54.

IX- VAKIFLARIN ÖNEMİ VE TARİHÇESİ

A- İslam'da Vakıf ve Önemi

Müslümanlar, mensup oldukları dinin gereği olarak ulvî ve insanî gayeleri hedef alan her müesseseyi geliştirme ve daha ileriye götürmeye çalışmış, vakıfları da bu kapsamda değerlendirmişlerdir⁸⁴. İslâm âleminde vakıfların dinî bir mahiyet taşıması, onların devamlılığını sağlıyordu. Nitekim dinî inanç ve düşüncenin güçlü olduğu müesseseler olarak vakıflar, siyasî çalkantı ve idarî istikrarsızlıklar dışında kalıyorlardı. Bu sayede onlar Müslüman toplum hayatında istikrar ve devamlılık sembolü olarak devam ediyorlardı.

Vakıf müessesesinin ortaya çıkış tarihi çok eskilere dayanır. İslâm'dan önce Arabistan'da bilinen en eski vakıf Mekke'deki Kâbe'dir. Kâbe, yeryüzündeki ilk mabet olarak kabul edilir ve yapının temelleri Hz. Âdem'e kadar dayandırılır. Bugünkü Kâbe şeklinin İbrahim Peygamber ve oğlu İsmail tarafından inşa edildiği Kuran-ı Kerim'de açıkça bildirilir⁸⁵.

İslâm'da vakfın meşruiyeti Kuran, Sünnet ve İslâm bilginlerinin görüş birliği delillerine dayanır. Kuran-ı Kerim'de “vakıf” kelimesi doğrudan doğruya geçmemekle birlikte, bu manaya gelebilecek ve buna eş anlamlı pek çok kelime bulunmaktadır. İyilik yapmak, sadaka vermek ve ihsanda bulunmak gibi başkalarına yardım etmeyi teşvik eden pek çok ayetler bulunmaktadır. Bu konuda sık sık vakfiyelerde de zikredilen bazı ayetler dikkati çekerler. Vakfiyelerde kaydedilen ve dikkati çeken ayetlerin bir kısmı şu şekildedir:

1. *“...onlar mallarını, akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilencilere, esirlere severek verirler”*⁸⁶

2. *“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Verdiğiniz hayır (mal), ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir”*⁸⁷

⁸⁴ Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, s. 278.

⁸⁵ Bakara, 125; Ali İmran, 96-97; Maide, 97; Hac, 26.

⁸⁶ **Bakara**, 2/177.

⁸⁷ **Bakara**, 2/215.

3. “Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz (cennete giremezsiniz). Allah, yolunda her ne harcarsanız muhakkak onu hakkıyla bilir”⁸⁸

4. “Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah’a gönül hoşluğu ile borç verenler, işte onlara, verdikleri kat kat yapılır (kendilerine verdiklerinin kat kat fazlası ödenir) ve onlar için (ayrıca) şerefli bir mükâfat da vardır”⁸⁹

5. “Onların aralarındaki gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Yalnız sadaka yahut iyilik ya da insanlar arasını düzeltmeyi emreden konuşması müstesna. Kim Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla bunu yaparsa, yakında ona büyük bir mükâfat vereceğiz”⁹⁰

Burada zikredilen ayetler çerçevesinde vurgulanmak istenen asıl mevzu; hayra infak, ana-babaya, akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara ve yapılan hayrata mal sarf etmenin Allah katında çok değerli bir fiil olduğudur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadisleri de vakıfların kurulup gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Vakfın meşruiyetine delâlet eden hadislerinden bir kısmı ise şöyledir: Ebu Hureyre’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber meşhur bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Amel defteri kapanır. Yalnız 1- sadaka-i cariyesi, 2- ilmî bir eseri ve 3- kendine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz.” İslâm âlimleri, bu hadiste geçen “sadaka-i cariyeye” ifadesiyle vakfın kastedildiğini söylemektedirler⁹¹.

Yukarıdaki hadis esas alınmak suretiyle kurulan vakıflar, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere İslam dünyasının her bölgesinde yayılmıştır. Tarihî kaynakların verdiği bilgiler ışığında İslâm’da ilk vakfın kuruluşu, Rasulullah’ın bizzat vakfettiği mallara dayanmaktadır. Bu konudaki önemli bir örneği Sâlih b. Ca’fer şöyle aktarmıştır: “Uhud savaşında Muhayrik öldürülmüştü. ‘Bana bir durum isabet ederse, mallarım Resûlullah’ındır. Allah için gösterdiği yere koysun’ diye vasiyet etmiştir.

⁸⁸ Âl-i İmran, 3/92.

⁸⁹ Hadid, 57/18.

⁹⁰ Nisa, 4/114.

⁹¹ H. Mehmet Sosyaldı, “Vakıfların Günümüzdeki Yeri ve Önemi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S.1 Elağzı, 2002, s. 383-400.

Resûlullah, Uhud'dan döner dönmez onun bu mallarını ayırarak fakirlere ve muhtaçlara vakfetmiştir⁹².”

Hiz. Ömer'den (r.a) rivayet edildiğine göre, Hiz. Peygamberin ganimetlerden elde ettiği üç güzel malı vardı. Bunlardan Benî Nadir'den elde ettiği yedi adet bahçeyi fakirlere vakfetti. Fedek'teki bahçelerini ise yolda kalmışlara ayırdı. Hayber'dekini de üç parçaya ayırmıştı. İki parçası Müslümanlar içindi. Bir parçasından da ailesine infak eder, fazla kalır ise muhacir fakirlerine verirdi⁹³. Hiz. Ali (r.a); *“Peygamber (s.a.), her türlü nafakayı Allah yolunda ve O'nun rızasına uygun olarak yakın akrabaya, fakirlere, miskinlere ve yolculara infak ederdi”* demektedir.

Hiz. Peygamber'in ashabı da onun yolundan yürüyerek çeşitli vakıflar kurmak suretiyle insanlığa hizmet etti. Hiz. Ömer'in (r.a) payına Hayber'den bir toprak parçası düşmüştü. Hiz. Ömer, Resullullah'a başvurarak çok kıymetli olan bu toprak hakkında tavsiyesini almak istedi. Rasulallah *“İstersen aslını kendine bırakır, menfaatini tasadduk edersin”* buyurdu. Bunun üzerine Hiz. Ömer *“satılmamak, hibe edilmemek, mirasçılarına intikal etmemek üzere fakirler, akraba, köleler, misafirler ve yolda kalmışlar için tasadduk etti”*⁹⁴.

Hiz. Osman (r.a) da, Hiz. Ömer (r.a) gibi mallarından tasadduk yapmıştır. Hiz. Osman hakkında, vakıf ile ilgili şu rivayet nakledilir: Abdurrahman b. Ebân b. Osman'ın yanında bulunan bir kitapta şöyle yazılı olduğu nakledilmektedir *“Bismillahirrahmani rahim. Bu, Osman bin Affan'ın (r.a) hayatında yaptığı bir sadakadır.”* Osman (r.a) Hayber'de *“İbn Ebi'l-Hakik”* diye bilinen malını, kesin olarak, aslını satılmaz, bağışlanmaz ve miras olunmaz şekilde vakfedip mütevelliliğini oğlu Eban'a bırakmıştır. Vakfiyeyi, Usâme b.Zeyd (r.a) yazmış ve Ali b.Ebu Tâlib (r.a) ile birlikte şahit olmuşlardır⁹⁵.

Hiz. Ali (r.a) de, Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman gibi mallarından tasadduk yapmıştır. Hiz. Ömer, *“Yenba”* adındaki arazi parçasını Hiz. Ali'ye vermişti. Sonra Hiz. Ali (r.a), Hiz. Ömer'in verdiği arazi parçasına ilaveten kendisi de bazı şeyler satın aldı ve o arazide kuyu kazdırdı. Kazı esnasında boğazlanan deveboynu kalınlığında sular fişkırmaya

⁹² Sosyaldı, a.g. m., s. 387.

⁹³ Miras, a.g.e, C. VIII, s. 206-207.

⁹⁴ Miras, a.g.e, C. III, s. 182.

⁹⁵ Sosyaldı, a.g. m., s. 388-389.

başlamıştı. Hz. Ali'ye müjdecî gelip müjde verdiğinde, O da vârisi müjdele dedi. Daha sonra Hz. Ali (r.a) 'bazı yüzlerin karardığı ve bazılarının da ağardığı günde, Cenab-ı Allah yüzümü ateşten muhafaza etsin' diyerek bu araziye sulh ve harp zamanında, fakirlere, miskinlere, Allah yolunda, yakın ve uzak yolcuya tasadduk etti. Ve kendi zamanında hâsılatı 1000 vesika ulaşmıştı⁹⁶.

İslâm'ın yardımlaşma prensibinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını gördüğümüz vakıflar, İslâm devletlerinin tamamında sayılamayacak kadar çok ve önemli hizmetler ifa ediyorlardı. Meselâ, tarihi gelişimine baktığımız zaman Emevîler döneminde vakıflar çok genişlemiştir. Hatta bu dönemde ilk defa yeni bazı teşebbüslerde de bulunuldu. Nitekim hicretin 88. senesinde Emevî halifesi Velid b.Abdulmelik, Şam'daki Ümeyye Cami için ilk defa köy ve mezraları gelir getiren birer kaynak olarak vakfetti⁹⁷.

Emevîler'den sonra Abbasî devletinde de vakıf müessesesi bir gelişme gösterdi. Hatta bu dönemdeki vakıflar o derece ehemmiyetli birer tesis haline geldiler ki, bunların idaresi için "vakıflar nezareti" adında bütün vakıfları kontrol eden, onların bir nizama bağlanmasını sağlayan bir teşkilat kurulduğu müşahede edilmektedir⁹⁸.

Abbasî Devleti'nden sonra özellikle Selçuklular ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere diğer İslam devletleri de vakıf kurmaya ve vakıf müessesini geliştirmeye devam etmişlerdi. Bunlardan büyük bir mali güce sahip olan Selçuklu sultanları, şehzadeleri ve din adamları ile ileri gelen zenginler, vakıf kurmada birbirleri ile yarışarcasına bir anlayışın içine girmişlerdi⁹⁹.

Selçuklulardan sonra ortaya çıkan Harzemşahlar, Atabekler, Eyyübîler, Mısır-Suriye Memlukları ile Anadolu Selçukluları hâkim oldukları yerlerde mali güçleri nispetinde vakıflara önem verdiler¹⁰⁰.

Moğol Prensleri İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra, daha önce tahrip ettikleri şehirlerin imar ve kalkınmasıyla birlikte, vakıfları da inkişaf ettirdiler. Nitekim Moğolların

⁹⁶ Sosyaldı, *a.g. m.*, s. 389.

⁹⁷ Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, s. 280.

⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 10.

⁹⁹ Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, s.281.

¹⁰⁰ Köprülü, *a.g. m.*, s. 14.

hayatında esaslı ve temelli bir değişiklik yapmaya çalışmış olan Gazan Han, Tebriz ve yanındaki şeneb-i Tibriz denilen mevkide kendisi için bir türbe ve mescit, şafii ve Hanefi medreseleri, hankah, daru's-siyada, rasathane, daru's-şifa, kütüphane ve kanunların yazılı olduğu defterleri muhafazasıyla ilgili "beytu'l-kanun", "beytu'l-mtevellf", havuz hane, eşme ve hamam gibi ilmî ve içtimai kllyeler yaptırmış, ayrıca bunların muhafazası için zengin vakıflar kurmuřtur¹⁰¹.

B- Osmanlılarda Vakıf Anlayışı ve Gelişimi

Dört Halife devrinde başlayan ve Emeviler devrinde gelişen fetihlerden sonra Müslümanların büyük bir iktisadi refaha kavuştukları bilinen tarihi bir gerçektir. Bu durum Abbasiler devrinde daha da gelişerek devam etti. Bu dönemdeki Müslümanların zenginliği ve özellikle vakıflar hakkında gösterdikleri hassas anlayış, yukarıda kısaca temas etmeye çalıştığımız İşlm'ın yardım anlayışı ile birleşince vakıflarda büyük bir artış grlmştir. Yüz binlerce insanın yararlanmaları niyetiyle kurulan ve hemen her alanda hizmet veren vakıflar, yukarıda kısaca temas edilen anlayışla ortaya ıktı.

Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra İşlm dünyasında ayrı bir yeri bulunan Osmanlı Devleti, kurulduğu andan itibaren vakıflara büyük bir önem verdi. Bu devlette, camiler, medreseler, türbeler, tekkeler, mektepler, köprüler, hastaneler, sulama yol ve kanalları, kervansaraylar, imaretler vs. gibi birçok dinî-hayri tesis hep vakıflar sayesinde vücuda getirilmiştir. Onlar, diğer müesseselerde olduğu gibi vakıf konusunda da kendilerinden nceki Müslüman devletleri örnek aldılar. Osmanlılar dönemindeki vakıfların ilk müessisi Orhan Gazi olmuştur.¹⁰²

Orhan Gazi, İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurarken, onun idaresi için, yeterince gelir getirecek gayrimenkuller vakfetti. Bu medreseden kısa bir müddet zarfında kudretli ilim ve devlet adamları yetişti. Sultan Orhan'ın yaptırdığı ilim ve hayır müesseseleri bir hayli fazladır¹⁰³. Nitekim günümüzde Adapazarı şehrinde halen Orhan Bey Cami ile yine Adapazarı'nda medrese, Bursa'da bir cami, zaviye ve misafirhane inşa ederek bunlara vakıflar tahsis etti. Bu hayır eserlerine müderris, imam, hafız, nakib, hâkim ve bevvb gibi

¹⁰¹ Sosyaldı, a.g. m., s. 391.

¹⁰² A. Himmet Berki, "Vakıf Kuran ilk Osmanlı Padişahı", V.D., C. V, S. 127, Ankara, 1974.

¹⁰³ Berki, "Vakıf Kuran ilk Osmanlı Padişahı", s. 127.

görevlileri de tayin etti¹⁰⁴. Orhan Gazi'den başlayarak Osmanlı padişahları, sultanları, vezirleri, emirleri, zengin insanları pek çok vakıf eserleri yaptılar.

Bursa'da, Orhan Gazi'nin yolundan giden Yıldırım Bayezit, bir Darü'l-hayri, bir hastane, bir tekke, iki medrese ve bir cami yaptırdı. Bütün bu müesseselerin ihtiyacını giderebilecek genişlikte vakıflar tesis etmeyi ihmal etmedi.

İstanbul'da ise Fatih Sultan Mehmet fetih esnasında ümera, devlet adamı ve askerlere ganimetten düşen hisselerini verdikten sonra, kendi hissesine düşen emlaktan hiçbirini almayarak tamamını milletin malı olmak üzere vakfetti. Böylece Fatih Sultan Mehmet Bizans'tan kalan bu harabe şehri, Osmanlı Devleti'nin merkezi haline getirdi.

Osmanlı yönetimine baktığımızda, Osmanlı hükümdarları ve hanedan üyeleri başta olmak üzere, ileri gelen devlet adamları ve toplumun her kademesinden kimseler vakıf kurmaya yöneldi. Tüm Osmanlı toplumu vakıf kurmak için birbiriyle yarışır hale geldi.

Vakıf kurmak için sadece zengin ileri gelen kesim değil, aynı zamanda toplumun orta ve alt tabakalarına mensup kimseler de güçleri nispetinde çaba sarf etmişlerdir. Yüzlerce kadın, geliri azalmış bir vakıf tesisine ufak da olsa bir gelir kaynağı sağlamak için evlerini, meyve bahçelerini, tarla ve ziynet eşyası gibi mal varlıklarını bağışlıyorlardı¹⁰⁵. Şehirlerde oturan ve tek başına yaşayan yaşlı kadınların, yaşadıkları evlerin kullanılmayan odalarını vakıflara gelir sağlaması için kiraya vermeleri, vakıf konusunda Osmanlı toplumunun tam bir mutabakat sağladığının ve uyum içerisinde çalıştığına göstergesidir.

Vakıf müessesinin, Müslüman'ın hayatının her sahasına yayıldığını görmekteyiz. Bu durumu en güzel şekilde şu sözler ifade etmektedir: "*Vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülür*"¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Berki, "Vakıf Kuran ilk Osmanlı Padişahı", s. 127-128.

¹⁰⁵ Ziya Kazıcı, "Osmanlı Kadınların Kurduğu Bazı Vakıflar", **Kadın ve Aile Dergisi**, S.59, Ankara, 1990, s. 9-11.

¹⁰⁶ İsmet Kayaoğlu, **İslam Kurumları Tarihi**, 3. b, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 142-148.

Vakıflar kurulurken sadece insanlar düşünülüyordu. Osmanlı toplumunun hassasiyet ve hoşgörüsünün en güzel timsali olan “Kuş Evleri” hayvanların da unutulmadığının, onlara da şefkat ve merhametle muamele edildiğinin en güzel misalidir.

Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu hemen her konudaki hizmetler vakıflar tarafından yürütülmüştür. Osmanlı genelinde mali imkân bakımından cemiyetin en alt seviyesinde bulunanlar ile en üst seviyesinde bulunanların arasında vakıf tesis etme bakımından anlayış birliği oluşmuştur.

C- Osmanlı Yönetimindeki Arnavutluk'ta Vakıflar

Balkan yarımadasının batı bölgesinde uzanan Arnavutluk, kuzeyden Karadağ, doğudan Kosova ve Makedonya, güneydoğudan Yunanistan, batıdan Adriyatik Denizi ile çevrilidir¹⁰⁷. Nüfusunun yaklaşık %70'i Müslümanlardan oluşur. Ülkenin resmi dili Arnavutçadır. Arnavutluk, 500 yıl önce kendi istekleri ile İslam'ı kabul eden ve Adriyatik sahilleri deyince ilk aklımıza gelen bölgenin adıdır¹⁰⁸.

Arnavutluk genel itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun millet-i sâdıkası, Osmanlı'nın Balkanlarda en son terk ettiği topraklar ve Türklere en yakın olan millettir. Arnavutluk, Balkanlar'da Türkiye'nin en yakın ilişkiler kurduğu ülkelerin başında geliyor. 1430 yılından itibaren Osmanlı yönetimine geçen Arnavutluk, 1912 yılına kadar, neredeyse beş asır boyunca Türklerle ortak bir tarihi ve kültürü paylaşmıştır¹⁰⁹.

Bilindiği gibi insan, toplum denilen sosyal bir çevre içerisinde doğar, yaşar ve ölür. Bu bir fitrat kanunudur. İnsanoğluna yaratılışından itibaren içinde yaşadığı çevreyi değiştirerek tabiatına ve çıkarına uygun bir biçimde yeniden düzenleme ve belli ölçülerde tabiatı denetlemek suretiyle imar etme yeteneği verilmiştir. İnsan bu yeteneğini ancak yerleşik bir sosyal hayat içinde geliştirebilir ve etkili olarak kullanabilir. Çünkü sürekli göçebe hayat insanın tabiatına aykırıdır; imkânları çok sınırlıdır ve bu durum aynı zamanda çok zor bir hayattır. Bu nedenle yerleşik sosyal hayata geçiş toplumsal gelişmenin en önemli kademelerindedir.

Yerleşik hayata geçen toplulukların beslenme, barınma, sağlık, güvenlik ve benzeri temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için doğal çevrede yapmış oldukları değişiklik ve düzenlemelerle şehir, kasaba, köy adı verilen yerleşim birimleri doğmuştur. Elbette ki düzenli bir yerleşik hayatın temel ihtiyaçları sıralamasında alt yapı, mimari, yönetim ve sosyal örgütlenmeler en başta gelmektedir.

İslam hâkimiyetinin kurulmasıyla yerleşim birimleri, hızla alt yapı ve örgütlenmelerini tamamlayarak şehir niteliği kazanmıştır. Toplum hayatı siyasî, sosyal ve

¹⁰⁷ Bozbora, "Arnavutların Kökeni", C. I, s. 261.

¹⁰⁸

¹⁰⁹ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s. 45.

hukukî yönden İslâmî esaslara göre yeniden düzenlenince yerleşim birimleri daha da güçlenmiştir. Bildiğimiz gibi İslamiyet, şehir hayatını tavsiye eder. Bunlardan hareketle İslam medeniyetinin şehirlerde kurulup temsil edildiği ve zirveye ulaştığı sonucu çıkarılabilir.

Bunlara ilave olarak rahatlıkla şunu da söyleyebiliriz ki Müslümanlar yukarıda zikredilen ayeti kerimeleri ve hadisi şerifi¹¹⁰ dikkate alarak fethettikleri şehirlerde önemli değişiklikler yaptılar ve kendileri de yeni şehirler kurdular. Yani genel bir ifadeyle nüfusu hızla artan şehirlerde geniş kapsamlı bir imar sistemi başlatıldı. Bu durumda çok sayıda cami, medrese, han, hamam ve çarşı yapıldı. Böylece yerleşik kültür geliştikçe artık şehir planlamasına ihtiyaç duyulan yeni fonksiyonlar eklendi. Suyolları, kapalı çarşı, bedesten gibi yapılar klasik İslam şehirlerinin değişmez unsurları haline geldi.

İslam çizgisi içinde varlıklarını devam ettiren Osmanlılar, fethettikleri şehirleri kamu yatırımlarıyla donatarak zenginleştirmişlerdir. Osmanlıların kurdukları şehirlerde özel mülk de vardır. Bu mülkler hükümdara, vakıflara, devlet adamlarına veya özel kişilere ait olabilir. Fakat ortak alanlar ya hükümdarın ya da diğer özel kişilerin mallarını vakfetmeleri veya tahsis etmeleriyle oluşur.

Osmanlılar, Arnavutluk'un fethinden sonra Bizans'ın çöküşüyle birlikte sönmekte olan şehirleri imar edip yeni yapılarla süslediler. Böylece Arnavutluk bir taraftan Müslümanlığı kabul etmeye çalışırken diğer taraftan ise bölge içindeki aktif yerini yeniden kazanmaya başlamıştır. Arnavutluk'ta ve fethi gerçekleşen şehirlerde birçok yönden değişiklikler yapıldı. İslam medeniyeti anlayışı ve şehir kültürü Arnavutlar arasında yavaş yavaş yerleşti.

Şehri oluşturan bütün maddi yapılar insan ürünüdür ve ona hizmet eder. Ancak bu yapılara ruh katan, dolayısıyla bir anlamda şehri ötekilere nazaran farklılaştıran ise insanın düşünce ve inanç sistemidir. İnanç nasıl ki insanların dilini, kültürünü şekillendirmekte ise mimari görüntüye de yön vermektedir. Osmanlı şehirleri tipik İslam şehri özelliği gösterirler. Cami, medrese, mektep, kervansaray, han, hamam, çarşı, dükkânlar, bedesten,

¹¹⁰ Hz. Peygamber de bir hadisinde, “Şehirlerde uzak olan yerlerde oturmayınız, zira öyle yerlerde oturanlar mezarda ikamet ederler gibi’dir”; Yine bir başka hadisinde “Mescitlerinizi sade Şehirlerinizi süslü yapınız” buyurmuştur; geniş bilgi için bkz, Şükrü Karatepe, **Kendini Kuran Şehir**, İz yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 37.

bimaristan, imaret gibi maddi yapılar Osmanlı-İslam şehrini karakterize eden unsurlardır. Söz konusu yapıları ikame eden inanç, ortaya koyduğu vakıf sitemi sayesinde bu eserlerin uzun yüzyıllar boyunca şehrin hâkim silüetinde pay sahibi olmalarını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde vezirler, muhafızlar cesaret ve sadakatlerinden dolayı çoğunlukla Arnavutlar arasından seçilmiştir¹¹¹. Arnavutlar arasından önemli şair, yazar ve düşünürler yetişmiştir. Yine Arnavutlar Osmanlı'ya karşı büyük sevgi duyan milletlerin başında geliyordu.

İslam Medeniyeti'nin bir ürünü olarak ortaya çıkan, Türk-İslam kültürüyle beraber ekonomik ve sosyal açıdan en güçlü dönemlerini yaşayan vakıf müessesesi, Osmanlı Devleti döneminde bütün alanlarda faaliyet göstermiştir. Bildiğimiz üzere Osmanlıların ayak bastıkları her yerde olduğu gibi İslam'ı kendi istekleriyle¹¹² kabul eden Arnavutluk'ta da ilk yaptıkları, toplumu daha çok ilgilendiren ve onun şekillenmesinde derin etkisi olan dinî/sosyal yapılar için çok sayıda vakıf ve vakfiye düzenlemesidir.

Tarihi kaynakların bildirdiğine göre Arnavutluk genelinde 1.015 eser¹¹³ kaydı vardır. Bunlardan 664'ü dinî (cami, mescit, tekke, türbe) yapılar, 139'u eğitim (medrese, mektep, kütüphane) yapıları, 76'sı sosyal (imaret, hamam, köprü, çeşme, saray, konak, saat kulesi) yapılar, 123'ü ticaret (han, kervansaray, bedesten) yapıları ve 13'ü askerî (kale, kule-ocak) yapılar olarak inşa edilmiştir¹¹⁴.

Bu eserler dışında Arnavutluk arşivlerinde Osmanlıca yazılı çok sayıda belge bulunmaktadır. 211 ciltten oluşan İşkodra, Elbasan ve Berat Şer'iyye Sicilleri dört asırdan daha uzun bir zamanın bütün işlemlerini içermektedir¹¹⁵. Sicil defterlerine Osmanlı Devleti'nin bütün işlemleri ve yazışmaları kopyalanıyordu. Bu defterlerde tespit edilen ferman sayısı 600'den fazladır. Defterlerdeki belgelerin çoğu tür olarak ferman, berat, emirname-buyruldu, huccet, i'lam(böyle mi yazılıyor), vakıfnâme, hattı hümayûn, arzuhâl

¹¹¹ Kaynaklardan Osmanlı devletinde, Arnavut kökenli 36 vezirlerin olduğu söylenmektedir; Geniş bilgi için Bkz, Mustafa Bilge, "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**; Anamali- Prifti, '**Historia E Shqiperis' (Arnavutluk Tarihi)**, C. II, TOENA yayınevi, Tiran 2002.

¹¹² Duka, a.g. m., s. 1698.

¹¹³ Anila Polat, "Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürü Prof. Dr. Shaban Sinani ile Mülakat" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.33, Ankara, 2005.

¹¹⁴ Polat, a.g.m. S.33

¹¹⁵ Shaban Sinani, " Berat (Belgrat)Şehri Şehriye Sicil Defteri(Mahkeme Kayıt Defteri)- Arnavutluk ve Doğu Bölgeleri İlişkileri Hakkında Ansiklopedik Bir Hazine", çev. Anila Polat, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.33, Ankara, 2005.

ve vasiyetnâme türünden kayıtlardır¹¹⁶. Belgeler arasında vakıflarla ilgili kayıtlar da önemli yer tutmaktadır. Vakıflar, sosyal müessese olarak XV. asır ortalarından XIX. asır sonlarına kadar uzanan bir dönemde Arnavutluk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli rol oynamıştır¹¹⁷.

¹¹⁶ Sinani, “Dorshkrimet Orientale dhe Tradita Kulturore E shqiperis- Arkiva te Hapur ne Shoqeri te Hapur”, **DPA ve İsveç Devlet Arşivleri**, Tiran 2002, s. 131-144.

¹¹⁷ Duka, a.g. m., s. 1697-1699.

İKİNCİ BÖLÜM

KURUCULARINA VE HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR

I- KURUCULARINA GÖRE VAKIFLAR

A- Sosyal Statülerine Göre Vakıf Kurucuları

Tarihi süreçte toplumlar, çeşitli hiyerarşi ve tabakalaşma teorilerine göre sosyal sınıflara ayrılmışlardır. Bu gruplaşmalara etki eden faktörler ise farklı yönlerden ele alınmıştır¹¹⁸. Osmanlı dönemi toplum anlayışına göre tabakalaşma, sosyal bir zorunluluk idi. Çünkü sosyal hayatta insanlar birtakım haklara ve görevlere sahip gruplara ayrılmak zorunda idiler.

Osmanlı halkının bir parçası olan Arnavut toplumu da askerî ve reaya olmak üzere iki ana sosyal tabakaya ayrılmaktadır. Bu durum vakıf kurucuları için de geçerlidir. Zira kurucular ister istemez, bir grubun mensubu olma durumundadırlar. Bunlardan birincisi, devleti ve sosyal düzeni korumakla görevli yüksek devlet memurları grubu; diğeri ise hizmetlerini yapabilmeleri için birincilere gerekli serveti temin etmeye çalışanların meydana getirdiği gruptur¹¹⁹.

Arnavutluk'taki vakıflara ait vakfiyelerde vakıf kurucularının toplumda sahip oldukları durum hakkında yeterli derecede bilgiler yer almaktadır. En azından vâkıfların icra ettikleri meslekler vakfiyelerde açık bir şekilde belirtilmekte veyahut bu belgelerde geçen unvanlar, kişilerin meslekleri ve görevleri hakkında birtakım bilgiler sunmaktadır. İncelediğimiz vakfiyelerden hareketle Osmanlı hâkimiyeti zamanında Arnavutluk'taki toplumun, askerî ve reaya olmak üzere iki gruptan oluştuğunu müşahade etmekteyiz.

1- Devlet Adamlarının Kurdukları Vakıflar

Devlet adamlarının kurduğu vakıflar, padişah, seyfiye, ilmiye ve saray mensupları olarak dört gruba ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetim sistemi içerisinde, padişahın kendilerine, askerî, idarî, dinî konularda yetki verdiği ve vergilerden muaf olan kimselerin oluşturduğu gruba 'askerî sınıf' denmekte idi¹²⁰. Askerî sınıfın önemli ve ayırt edici özelliklerinden biri, devlete vergi ödememeleri ve padişah beratı ile bir devlet hizmetine

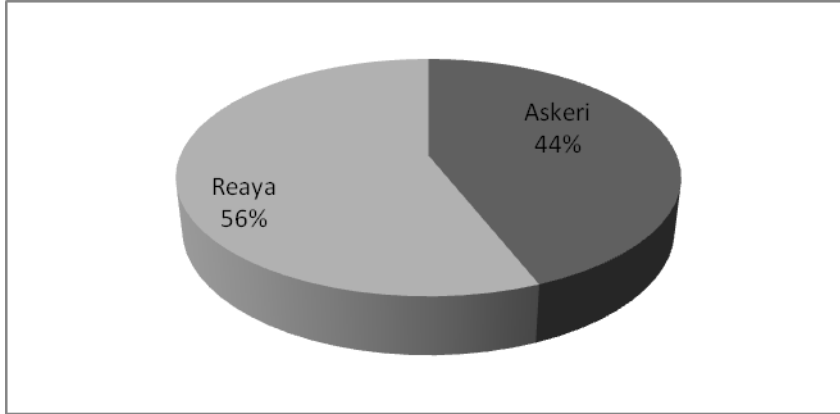
¹¹⁸ Yediyıldız, "Türk vakıf kurucularının sosyal tabakalaşmadaki yeri 1700- 1800" , **Osmanlı Araştırmaları**, C. III, İstanbul 1982, s. 143-144.

¹¹⁹ Yediyıldız, "Türk vakıf kurucularının sosyal tabakalaşmadaki yeri 1700-1800" , s. 144-145.

¹²⁰ Halil İnalçık, ' Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu', **Bellekten**, C. XXIII, Ankara, 1959, s. 595-596.

tain edilmiş olmalarıdır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki; askerî sınıfın bir grubu olarak incelediğimiz ve ‘saray mensupları’ adını verdiğimiz gruba padişah hanımları ve kızları ile bey, paşa, molla gibi unvanlar verilen idarecilerin hanımları ve kızları da dâhil edilmiştir.¹²¹

Grafik 2. 1: Askeri ve Reaya Sınıfının kurduğu vakıflar oranı

Arnavutluk vakfiyelerinde, vâkıfların %44’sını askerî sınıf oluştururken %56’ünü reaya oluşturmaktadır¹²². Görüldüğü üzere söz konusu dönemde Arnavutluk’ta kurulan vakıfların büyük bir çoğunluğunu Osmanlı toplumunda askerî diye tabir edilen devlet görevlileri kurmuştur. Bu çalışmada incelenen 25 civarındaki vakfiyenin 11’si askerî sınıf ve 14’ü reaya mensuplarınca tesis edilmiştir¹²³. Sosyal yardım amaçlı faaliyetler göstermeleri bakımından vakıf te’sis etmenin, devlet adamlarının ilgi odağı olduğunu bu vakfiyelerden çıkarmak mümkündür.

a- Padişah (Selâtin) Vakıfları

Altı yüz yıllık bir tarihi dönemi içeren dil, din, ırk, gelenek ve kültürlere sahip farklı milletlerin aynı idare ve yönetim sistemi içinde teşkilatlanmalarıyla oluşan Osmanlı toplumunun merkezinde Osmanlı padişahı ve saray kurumunun yer aldığı görülmektedir. Her türlü otoriteyi elinde bulunduran padişah ve onun ailesiyle birlikte ikamet ettiği saray, aynı zamanda Osmanlı’nın siyaset ve yönetim sisteminin özünü teşkil etmektedir. Soy bakımından Osmanlı Devletini kuran aileden gelen padişah, değişik ırk, din, dil, kültür ve

¹²¹ Yedi yıldız, ‘‘Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800 ‘’, s. 150.

¹²² Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır. İncelemekte olduğumuz vakfiyeler 1603-1807 yıllarına aittir. Vakfiyelerimiz aynı zamanda 128 ve 143 fontları esas alınarak incelenmiştir.

¹²³ Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır.

gelenek dünyalarından gelen milletlerin oluşturduğu Osmanlı toplumunun zirvesinde siyasî, dinî, idarî ve diğer alanlarda iktidarı elinde tutan birinci derecede otorite sahibi; hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin kendisine bağlılık duydukları tek kişidir. Osmanlı padişahları için ‘Bey’, ‘Gazi’, ‘Sultan’, ‘Han’, ‘Hüdâvendigâr’, ‘Emir’, ‘Hünkâr’, ‘Padişah’ gibi çeşitli unvanlar kullanılmıştır¹²⁴.

Padişah, Osmanlılarda devleti yöneten ve idare eden en yetkili kişidir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren hemen hemen bütün Osmanlı padişahlarının vakıflar kurdukları konuyla ilgili yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Padişah vakıfları gerek kuruluşları, gerek mahiyetleri ve gerekse yönetimleri bakımından diğer vakıflardan farklı özellikler taşımaktadır. Bu yönleriyle padişah vakıfları, ‘evkâf-ı selâtin’ başlığı altına ayrı bir bölüm olarak incelenmiş ve diğer ‘evkâf-ı âmme’ vakıflarından ayrılmıştır.

1385-1912 yılları arasında Osmanlı idaresi altına bulunan Arnavutluk, Osmanlı Devleti’nin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Arnavutluk, I. Bayezit, II. Murat, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezit tarafından ziyaret edildi. Tarihi kaynaklara bakıldığında padişahların fethettikleri yeni yerlere cami, medrese, han, hamam, kervansaray, mektep, mescit, kuleler ve vakıflar kurdukları bilinmektedir.

Araştırma çerçevesinde Arnavutluk’ta vakıf kuran padişaha rastlanmamaktadır. Bu çalışmada daha çok Arnavutluk Devleti Arşiv Genel Müdürlüğü’nde bulunan vakfiyeler ele alınmıştır. Oradan temin edilen ve incelenen belgeler de küçük vakfiyelerdir. Çalışma dönemimizin sınırlı olması sebebiyle Arnavutluk’a ait vakfiyelerin tamamı incelenememiştir. Eğer söz konusu vakfiyelerin tamamı incelenebilirse bu bölgeye yönelik Sultanlara ait vakfiyelerle de karşılaşılması mümkün olabilir.

b- Seyfiye Sınıfının Kurduğu Vakıflar

Osmanlı toplum yapısında padişah ve saray kurumundan sonra en etkin toplumsal kesim, özgün adı ile Askerî sınıftır. Bu grubu oluşturanlar, Padişah tarafından bir ‘berat’la kamu bürokrasisinin herhangi bir görevine atanan, kamu hizmetlerini padişah adına yerine getiren, çeşitli imtiyazlara sahip olan, toplum yapısında statü ve iktisadî imkân açısından

¹²⁴ İnalçık, ‘Osmanlı Padişahı’, A.Ü.S.B.F.D, C. XIII, Ankara, 1958, s. 68-79.

iyi durumda bulunan görevlilerden müteşekkil bir imtiyazlı sınıf’’ olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁵.

Askerî sınıf, siyasal-yönetimsel sistemin merkezinde ve eyalet örgütlerinde görevli sipahileri, ordu ve bürokrasi mensuplarını, adalet hizmetinde görevli kadıları ve naibleri, sadrazam, paşa, vezirler, beylerbeyi, sancakbeyleri, kapıkulu zâbitleri ve neferleri ile tımarlı sipahiler ve deniz askerleri gibi oldukça geniş bir toplumsal kitleyi kapsamaktaydı.

Araştırma kapsamındaki vakfiyelerde Arnavutluk’taki vakıf kurucularından 7’inin (%28) seyfiye sınıfına mensup olduğu belirlenmiştir. Seyfiye sınıfına mensup kişilerin kurdukları vakıflar gözden geçirildiğinde hangi tür hizmetler için vakıf kurdukları ortaya çıkmaktadır. Tetkik edilen vakfiyelere göre seyfiye mensuplarının medrese, mektep, imaret, han, hamam, değirmen, dükkân gibi yapılarla eğitim ve sosyal hizmet alanlarında vakıflar kurdukları, ailevî ya da yarı ailevî vakıflarla mensuplarına bir takım gelirler bıraktıkları anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda kendileri ya da babaları çeşitli idarî görevler ifa eden paşa, paşazâde, bey, beyzâde ve subaşı gibi unvanları olan şahısların kurdukları vâkıflar yer almaktadır.

Sıra no:	VÂKIF	MEVKÛFÂT	KAZA/ MAHALLE	DEFTER NO
1.	Süleyman Paşa	1 un değirmeni ve 500 kuruş	Fraşır Köyü	Font: 128 Defter:102
2.	Delvine Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Paşa	Üç gözümlük’lü 1 değirmen ve kayık, 1 dükkân	Veterik Köyü, Voyvoda Mahallesi ve Ruguç köyü	Font: 128 Defter:102
3.	Üzgürzâde Ahmet Bey	Bina		Font: 128 Defter:10
4.	Mehmet Beyzâde	Bina		Font: 128 Defter:10
5.	Muşalı Hüseyin Ağa bin Tali Bey	15.000 akçe	El-Müştada Köyü	Font: 128 Defter: 16
6.	Sinan Bey	50.000 akçe	Pobrat Köyü	Font: 128 Defter: 16
7.	Bekir Subaşı	2.000 akçe	Logara Köyü	Font: 128 Defter: 22

Tablo 1: Seyfiye’ye Mensup Vakıf Kurucuları

¹²⁵ İnalçık, ‘Örf’, **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, s. 480.

Söz konusu şahıslardan bazılarının vakfiyeleriyle ilgili özet bilgiler şöyledir: Süleyman Paşa Hazretleri 20 Temmuz 1732 Fraşer köyünde kendi mülkünden olan un değirmeni ve 500 kuruş vakfetmiştir. Süleyman Efendi 500 kuruş vakfederken cami-i şerifte bulunan imam ve hatibe 50'şer kuruş, müezzin ve kayyımaya ise 25'er kuruş verilmesini, kandilleri için yıllık 10 vukiyye/ okka (bir okka = 400 dirhem=1.288gm.) zeytinyağı alınmasını istemiştir. Bunun yanı sıra Murat Çelebi Mahallesi'nde bulunan Hüseyin Paşa Camii'nin tamiri için yıllık 100 kuruş verilmesini ve geri kalan 250 kuruşun ise aynı şehirde büyük köprü ve korkuluk denilen duvarının tamiri için tahsis edilmesini talep etmiştir. Süleyman Paşa hayatta olduğu sürece kurduğu vakfin tevliyetinin kendisinde olacağı, vefat ettikten sonra tevliyetin 3 nesil erkek ve kız evladına bırakılacağını şartları arasına koymuştur¹²⁶.

Berat şehrinde ikamet eden ve Delvine Sancağı Mutasarrıfı olan Kaplan Paşazâde İbrahim Paşa vakfiyesi 1797 yılına aittir. İbrahim Paşa, Veterik köyünde olan üç gözümlük değirmen, Ruguç köyünde üç gözümlük değirmen ve arkları ve bunlara bağlı olan bir miktar mülk, Voyvodalar adlı yerde bir miktar mülk ve dükkânını vakfetmiştir¹²⁷.

Vakfedilen değirmen ve dükkânlardan elde edilen gelirler camiler, yolların tamiri, Mekke ve Medine'de hizmet edenlere gibi farklı hizmet alanlarına tahsis edilmiştir.

Ele aldığımız örnek vakfiyeler içinde en kapsamlısı olan bu vakfiyenin içeriğini şöyle özetleyebiliriz:

İbrahim Paşa, dükkânın dışında kalan mevkufâtın gelirlerinin kale içerisinde inşa ettirdiği ve kendi adıyla bilinen caminin imam ve hatipliğini yapacak şahsa 30 akçe, iki müezzine 15'er akçe ve iki kayyımaya 10'ar akçe verilmesini istemiştir.

Cami içinde ve minarelerde olan 30 adet kandil için gereken 40 vukiye yağ, caminin hasırları, döşemesi ve tamiri için günlük 40 akçe tahsis edilmiştir. Ayrıca aynı şehirde bulunan Fatih Sultan Mehmet Han Camii tamiri için yılda 45 kuruş, Ak Mescidi tamiri için ise günlük beşer akçe söz konusu camilerin mütevellilerine verilecek. Şeyh Beyazıt, Eş-Şeyh Mustafa Karabaş Efendi ve Hüseyin Paşa tekkelerinde fakirlerin yiyecek

¹²⁶ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 102, s. 4.

¹²⁷ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 102, s. 1.

ihtiyaçlarının karşılanması için her yıl Ramazan ayında her bir tekkeye yıllık 45 kuruştan toplam 135 kuruş verilmesini şartları arasına koymuştur.

İbrahim Paşa Zikredilen tekkelerde kalanların her hafta Cuma günleri Yasin suresi ve her yıl Kadir gecesinde 70.000 kelime-i tevhid, aynı şekilde imamların da her hafta Cuma günleri birer Yasin ve her yıl birer hatim okumalarını istemiştir. Okunan hatimler, sureler ve kelime-i tevhidlerin sevabını başta Hz. Peygamber, diğer peygamberler, Ehlibeyt ve Ashâb, Tabiin, müctehidler ve kendisinin, ebeveyninin ve kardeşlerinin ruhlarına hibe edilmesini talep etmiştir.

Voyvodalar adlı yerde olan dükkânın kirasından günlük 160 akçe ayrılmasını ve ihtiyaç halinde bu parayla Ceremlus Camii'nin tamiri, Ceremlus camii yakınlarında Kasaphane'den Büyük köprüye kadar olan yolun korkuluğunun tamiri, yine aynı camiden bostanlara kadar olan yolun ve kaldırımlarının tamiri, Hacı Silahdar Ağa'nın inşa ettirdiği handan Akköprü Mahallesi'nde olan Yakup Hoca Mescidi'ne kadar olan yolların, kaldırımlarının tamiri ve temizliği, Ak Mescit'ten Kuru Çeşme'ye kadar olan yolda kendisinin yaptırdığı kaldırımların tamiri, Eski Pazar Mahallesi'nden Beziyay(?) Çiftliği'ne kadar olan araba yollarının ve kaldırımlarının tamiri ve temizliği, Veterik Köyü yakınlarında olan mezarlıktan büyük dereye ve büyük dereden Mehmet Paşa Köprüsü'ne kadar olan yolların tamir ve temizliği, Posta ve Paşalı köylerinin yakınlarında olan eski kaldırımların başlangıcından Gâvur köprüsüne kadar olan yolların tamir ve temizliğinin yapılmasını şart koşturmuştur. İbrahim Paşa, tesis ettiği vakıflar aracılığıyla yalnızca Arnavutluk değil aynı zamanda kutsal topraklar için de hizmet etmiştir. Nitekim vakıf gelirlerinden Mekke-i Mükerrreme'de Harem-i şerif hizmetçileri için günlük 40 akçe, Medine-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhara hizmetçileri için ise günlük 50 akçe tahsis etmiş ve bu paraların her yıl Haremeyn Evkafı Nazırı Daru's-Saade Ağası nezaretinde her yıl Surre Emine vasıtasıyla Hicaz'a ulaştırılmasını istemiştir. Vakfın nezaret görevi için günlük 25 akçe ayrılmıştır.

Vakfın tevliyetinin günlük 100 akçe mukabilinde hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra evladına ve nesilden nesile onların evladına, neslinin kesilmesinden sonra Berat Şehrinde emin bir kimseye verilmesini istemiştir.

Üzgürzâde Ahmet Bey¹²⁸ ve Mehmet Beyzâde¹²⁹ vakfiyeleri 1709 yılına aittir. Bu kişiler Belgrat sakinlerinden olup sahip oldukları binaları vakfetmişlerdir.

Muşalı Hüseyin Ağa bin Tali Bey vakfiyesi 1679 yılına aittir. Hüseyin Ağa ‘El-Muştada’ adıyla bilinen karyede muhtar olup kendi malından 15.000 akçe vakfetmiştir. Vakfettiği bu 15.000 akçenin ticarî amaçlı olarak yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılması şartını ileri sürmüştür. Böylece vakfedilen 15.000 akçeden her sene 2.250 akçe gelir elde edilecektir. Hüseyin Ağa bin Tali Bey bu paranın 2.000 akçesini Livar köyünde inşa ettiği sıbyan mektebinin muallimine verilmesini, Muallimin de bu para karşılığında çocukları eğitmesini istemiştir. Kalan 250 akçe tevliyet için ayrılacaktır. Tevliyet görevi de yine imama tevdi edilmiştir.¹³⁰

Sinan Bey vakfiyesi 1084/1674 yılına aittir. Sinan Bey Pobrad köyü sakinlerinden olup kendi malından 50.000 akçe vakfetmiştir¹³¹. Konuyla ilgili belgede bu paranın kimlere borç olarak verildiği ayrıntılı olarak zikredilmiştir.

Logara köyü sakinlerinden Subaşı Bekir Efendi 1817 yılında Murad Çelebi Mahallesi’nde İbrahim kethüdânın mescidi için 2.000 akçe vakfetmiştir¹³². Bu vakfiyede bunların dışında teferruatlı bir bilgi veya herhangi bir şart yer almamaktadır.

Seyfiyeye mensup şahısların vakfettikleri menkul ve gayrimenkulleri bir bütün olarak şöyle tablolatabiliriz:

	Mevkûfât	Miktar/Adet
Gayrimenkul	Bina	2
	Değirmen	2
	Mülk	2
	Dükkân	1
Para	500 kuruş 67.000 akçe	

Tablo 2: Seyfiyeye mensup vakıf kurucularına ait menkul ve gayrimenkuller.

¹²⁸ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 10, s. 39, 40.

¹²⁹ A.D.A.G.M, Fond: 128, Defter: 10, s. 39.

¹³⁰ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 16, s. 52.

¹³¹ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 16, s. 53.

¹³² A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 22, s. 32.

Tablo 2’den görüldüğü gibi Seyfiye’ye mensup olanlar 2 bina, 2 değirmen, 2 farklı yerlerde mülk, 1 dükkân ve bir miktar para vakfetmişlerdir. Değirmen ve dükkânlardan elde edilen gelirlerin yol, köprü ve camilerin tamiri için harcanmasını talep etmişlerdir. Bunun dışında vakfın gelirleriyle imamların, müezzinlerin ve camideki diğer görevlilerin ayrıca mektep muallimlerinin maaşlarının karşılanması sağlanmıştır.

c- İlmîye Mensuplarının Kurduğu Vakıflar

Osmanlı Devleti’nde medreselerden yetişerek devletin genel karakteri doğrultusunda din, adalet ve eğitim ile ilgili görevleri yerine getiren gruba ilmîye sınıfı denilmektedir. Bu gruba mensup olup vakıf kuran kişiler arasında şeyhülislam, kadılar, kadı askerler, müftüler, müderrisler ve imamlar gibi ilmîye mensupları yer almaktadır¹³³.

Yönetici sınıfı içerisinde ulema, seyfiye ve kalemiyeye nispetle daha prestijli durumdaydı. Şer’i hukukun yürürlükte olduğu Osmanlı Devleti’nde dinî idarî yetkileri elinde bulunduran ilmîye sınıfı, sadece bilimsel çalışmalar yapan bir teşkilat değildir. Aynı zamanda eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi, adaletin sağlanması, din işlerinin yönetimi gibi sosyal hayatın temel dinamiklerinden de sorumlu ve bu vasıflarıyla yalnız yönetici sınıf arasında değil toplum içinde de itibarlı konumdaydılar¹³⁴.

İncelenen 25 vakfiyenin 4’i (% 16) ulemaya mensup vâkıflarca oluşturulmuştur. Toplum içerisinde konumları düşünüldüğünde, bu yüzdelik pay, ulemanın vakıf yapma konusunda isteksiz olduğu izlenimini uyandırır da, nüfusun çoğunluğunu reyanın oluşturduğu düşünülürse, askerî sınıf içerisindeki oranlarına göre değerlendirilmeleri daha doğru olur.

Aşağıdaki tabloda, görevleri de belirtilerek ilmîyeye mensup vakıf kurucuları yer almaktadır.

Sıra	Adı	Görevi/ Unvanı	Vakfedilen	Kaza/Köy/Mahalle	Defter No
1.	Hüseyin Efendi	Hoca	7.000 akçe	El-Hac Süleyman	f: 128 d: 15
2.	Ali Efendi bin Mehmet	İmam	3.500 akçe	Murat Çelebi	f:128 d: 49

¹³³ Yediyıldız, ‘‘Türk vakıf kurucularının sosyal tabakalaşmadaki yeri 1700-1800’’, s. 152.

¹³⁴ Davud Dursun, **Yönetim- Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti’nde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 214.

3.	Mehmet Efendi bin Hüseyin	İmam	40.000 akçe	Hüseyin Engele	f: 128 d: 21
4.	Hasan Hoca bin Abdullah	Hoca	30.000 akçe	Tarısta oğlu	f:128 d: 18
Toplam			80.500 akçe		

Tablo 3: İlmîyeye Mensup Vakıf Kurucuları

Yukarıdaki Tablo 3'te görüldüğü gibi ilmîyeye mensup vâkıflar, cami görevlilerinden ibarettir. İlmîye sınıfından olup başka görevlerde bulunanlar da vakıf tesis etmiş olabilirler, fakat elimizde bulunan belgelerde onlara rastlanmamıştır.

7.000 bin akçe vakfeden Hüseyin Hoca'nın vakfiyesi 1686 yılına aittir. Hüseyin Hoca yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılması ve elde edilen gelirlerle hizmet edilmesi şartıyla sıbyan mektebine 5.000, su hizmetleri için de 2.000 olmak üzere toplam 7.000 akçe vakfetmiştir¹³⁵.

İmam Ali Efendi'nin vakfiyesi 1682 yılına aittir. Ali Efendi'nin kendi malından 3.500 akçe vakfettiği vakfiyesinde kaydedilmiştir. Vakfettiği bu paranın yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılmasını istemiş ve elde edilecek 525 akçenin mescidin değişik hizmetlerine harcanmasını şart koşmuştur¹³⁶.

İmam Mehmed Efendi bin Hüseyin'in vakfiyesi 1702 yılına aittir. Mehmed Efendi vakfettiği 40.000 akçenin yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılmasını istemiş ve her yıl elde edilecek 6.000 akçe gelirden Hüseyin Engele Mahallesi'ndeki fukaraya 750, aynı mahallede çeşme tamiri için 600 akçe, mahallede bulunan camiye kilim, hasır ve kandil alınması için 750, değişik hizmetler mukabilinde imamlara 1.800, müezzinlere 900 akçe verilmesini, son olarak 1.200 akçe de mütevellîye tahsis edilmesini şart koşmuştur¹³⁷.

Hasan Hoca bin Abdullah'ın vakfiyesi 1708 yılına aittir. Hasan Hoca bin Abdullah vefat etmeden önce kendi malından 30.000 akçe ayrılarak, bu paranın vakfedilmesini istemiştir. Vakfettiği bu paranın gelirinin Baba Kadı Mahallesi'nde Şeyh Mustafa Efendi

¹³⁵ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 15, s. 43-44.

¹³⁶ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 49, s. 106.

¹³⁷ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 21, s. 66.

Zaviyesi ve Cami-i Atik Mahallesi'nde Şeyh İbrahim Efendi Zaviyesindeki fakirlere verilmesini talep etmiştir¹³⁸.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere ilmiye mensupları daha çok para vakıfları tesis etmişlerdir. Onlar bu vakıflar aracılığıyla elde edilecek gelirleri fakirlere, cami ve mescitlere halı, kilim, hasır ve kandil alınmasına, hizmetleri karşılığında imamlar ve müezzinlere, mektep muallimleri ve talebelerine, çeşmelerin tamiri ve benzeri hizmetlere tahsis etmişlerdir.

2- Reayanın Kurduğu Vakıflar

Osmanlı toplumunun alt kademesini oluşturan reaya, şehirliler, köylüler, tüccar ve göçebelere oluşmaktadır. Başka bir ifade ile Osmanlı toplumunun en geniş tabakasını oluşturan reaya sınıfı, askerî sınıfın dışında kalan, devlete vergi ödemek zorunda olan ve aynı zamanda yönetilen grubu oluşturmaktadır¹³⁹.

Reaya aynı zamanda üretici grubu temsil eder ve çoğunluğu ziraatla uğraşır. Bunun yanında hayvancılıkla uğraşanlar, tüccarlar, zanaatkârlar ve esnaflar da bulunurdu. Osmanlı toplumunda reayanın gelir durumlarının askerî sınıfa göre daha düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Vakfiyeler, Arnavut toplumunda söz konusu birbirinden farklı düzeylerde bulunan reaya sınıfının da imkânları ölçüsünde vakıflar kurduklarını ortaya koymaktadır.

Ele aldığımız vakfiyelerden yarısı reayadan olan şahıslarca tesis edilen vakıflara aittir. Bu grubu oluşturan vakıf kurucuların bazılarının hayyât (terzi), debbağ (derici), ziraat (çiftçi) gibi meslekleri de belirtilmiştir. Aşağıdaki tabloda reaya sınıfından olan vakıf kurucuları sıralanmıştır:

Sıra No	Adı	Mesleği	Vakfettiği mal	Mahalle Karye	Defter no
1.	Hüseyin el-Hayyât bin Yusuf	Terzi	60.000 akçe	Mehmet Bey	f: 128 d: 10
2.	Sadi Efendi bin Ömer Efendi	Çiftçi	3.000 akçe	Mahkeme	f: 128 d: 16
3.	Salih bin Seyit		4.650 akçe	Sollan Karyesi	f: 128 d: 22
4.	Mahmure Hanım (Mustafa Efendinin)		12.000 akçe	Ak Mescidi	f: 128 d: 9

¹³⁸ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 18, s. 41.

¹³⁹ M. Zeki Pakalın, C. III, s. 14

	Kızı)				
5.	Sadi Efendi		80.000 akçe	El- Hac Sinan	f: 128 d: 9
6.	Fazlullah bin Hasan		46.000 akçe	Cami Atik	f: 128 d: 9
7.	Ali bin Sinan		30.000 akçe	Ala Keviyri	f: 128 d: 37
8.	Âlime binti Abdullah		Ev	Molla Ahmet Bey	f: 128 d: 15
9.	Simitçi Kethüdası Osman Çelebi bin Sinan	Simitçi Kethüdası	3.000 akçe	Kara Kasım Mahallesi	f:128 d: 21
10.	Fatma binti Şahu (Şeyh)		Ev ve bahçe	Üzgür Mehmet Bey	f: 128 d: 22
11.	Mehmed Efendi bin Yakup Efendi		21.600 akçe	Hüseyin Hoca	f: 128 d: 9
12.	Ayşe binti Hüseyin El- imam		10.000 akçe	Üzgür Mehmet Bey	f: 128 d: 40
13.	Ayşe binti Mehmet Paşa		Darulkurra ve 100.000 akçe	Murat Çelebi	f: 128 d: 16
14.	Bekir Subaşının Zevcesi		2000 akçe	Logar Karyesi	f: 128 d: 22

Tablo 4: Reaya'dan Vakıf Kurucuları

Terzi olan Hüseyin el-Hayyât bin Yusuf'un vakfiyesi 20 Mayıs 1711 tarihlidir. Adı geçen şahıs 60.000 akçe vakfetmiş ve bu paranın 40.000 akçesi ile Musalla yakınlarında bir mektep bina edilmesini, buraya bir muallim görevlendirilmesini ve kalan paranın gelirinin bir kısmını muallime ve mektebin tamirine tahsis edilmesini istemiştir. Mektebin tamamen yıkılmasından sonra gelirler fakirlere verilecektir. Ayrıca 60.000 akçeden 3.000 akçenin geliri Ak Mescid müezzinlerine, 13.000 akçenin gelirinin her yıl bir hatim okuyacak olan İbrahim Efendi'ye, kalan 4.000 akçenin geliri de Hasan Efendi Mescidi imamına da verilmesini şart koşmuştur¹⁴⁰.

Sadi Efendi bin Ömer Efendi'nin vakfiyesi 1652 yılına aittir. Çiftçi olan Sadi Efendi bin Ömer Efendi kendi malından 3.000 akçe vakfetti. Vakfettiği bu paranın yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılmasını istemiş ve elde edilen 450 akçeden her gün 1'er akçeden yıllık 360 akçenin Sultan Beyazıt Han Camii'nde imamına verilmesini ve kalan 90 akçenin ise müteveli Hasan Bali'ye verilmesini şart eylemiştir.¹⁴¹

Salih bin Seyyid'in 1817 yılında Debbaglar Camii için 4.650 akçe vakfetmiştir¹⁴².

¹⁴⁰ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 10, s. 43-44.

¹⁴¹ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 16, s. 44.

¹⁴² A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 22, s. 32.

Mustafa Efendi'nin kızı Mahmure adlı hanım 1698 yılında 12.000 akçe vakfetmiş, bu paranın gelirini yaşadığı sürece kendisi, vefatından sonra ise çocukları, neslinin kesilmesinden sonra da mahalledeki camide imam olanlara tahsis etmiştir.¹⁴³.

Sadi Efendi'nin vakfiyesi de 1704 yılına aittir. Sadi Efendi kendi malından 80.000 akçe vakfetmiştir. Kendisi ve evladının nesli kesildikten sonra bu paranın 8.000 akçelik kısmının geliri cami imanına, 12.000 akçenin geliri muallime, 8.000 akçenin geliri Baba Kadı Camii imamlarına, 12.000 akçenin geliri Eski Cami yakınlarındaki medrese müderrislerine, 12.000 akçenin geliri Ahmet Ağa'nın muallim hanesinde muallim olanlara, 8.000 akçenin geliri Haffafan camii imamlarına, 8.000 akçenin geliri de el-Hac Süleyman Camii'ne, 12.000 akçenin geliri de Enkale Cami müezzinlerine tahsis edilmiştir¹⁴⁴.

Berat şehrinden Fazlullah bin Hasan 1704 yılında 46.000 akçe vakfetmiştir. Bu paranın gelirlerini değişik miktarlarda şehirdeki değişik camilerin ihtiyaçlarına, imam ve müezzinlerinin giderlerine ve mektep muallim ve talebelerine harcanmasını şart koşmuştur.¹⁴⁵.

30.000 akçe vakfeden Ali bin Sinan'ın vakfiyesi 1708 tarihlidir. Ali bin Sinan Vakfettiği bu paranın yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılmasını istemiş ve bu paradan 10.000 akçelik kısmının geliri Ceremlüs(?) mescidi imamı, Kalan 20.000 akçe'den, 5.000 akçenin geliri Ak Köprü Mahallesi'nde Mehmed Efendi'nin inşa ettirdiği mescit imamları, 5.000 akçenin geliri aynı mescidin müezzinleri, 5.000 akçenin geliri Mehmed Efendi Tekkesi şeyhleri, 5.000 akçenin gelirini de aynı mahallenin tekâlifi için tahsis etmiştir¹⁴⁶.

Âlime bint-i Abdullah'ın vakfiyesi 1602 yılına aittir¹⁴⁷. Söz konusu şahıs sahip olduğu kendi evini vakfetti. Kendi hayatta olduğu sürece Memi bin Abdullahla beraber oturacaktı. Vefatından sonra Memi, ondan sonra da Memi'nin evladının oturmasını, Memi'nin nesli kesildikten sonra ise fakirlerden dindar birisinin oturmasını vasiyet etmiştir. Söz konusu şahıs fasık ve facir olmayacak, evde oturma karşılığında her gün üç ihlâs okuyup vakfedenin ruhuna hibe edecek ve eve mahalle ahalisi nazır olacaktı. Evin tamiri içinde oturan kişi tarafından yaptırılacaktı.

¹⁴³ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 9, s. 4.

¹⁴⁴ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 9, s. 6.

¹⁴⁵ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 9, s. 9.

¹⁴⁶ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 37, s. 47.

¹⁴⁷ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 15, s. 59.

Simitçiler Kethüdası olan Osman Çelebi bin Sinan vakfiyesi 13 Nisan 1702 yılına aittir. Osman Çelebi kendi malından 3.000 akçe vakfetmiştir. Vakfettiği bu paranın yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılmasını istemiştir.(Toplam olarak vakfedilmiş bu paralar yılda 450 akçe eder) Osman Çelebi bin Sinan, Kara Kasım Mahallesi'nde bulunan cami kayyımına 200 akçe verilmesini, imamın vefatından sonra bu gelirin müezzinlere aktarılmasını istemiştir. Kalan 250 akçe ile caminin mihrabının sağ ve solunda yakılmak üzere iki kandil ve yağ alınmasını şart koşmuştur.¹⁴⁸

Fatma bint-i Şahu vakfiyesi 1807 yılına aittir. Şahsın, hayatını geçirdiği kendi evini ve çevresinde dikili meyve ağaçlarıyla birlikte güzel bahçesini, Karabaş Efendi Tekkesine vakfettiği öğrenilmektedir¹⁴⁹. Vakfiyesindeki bu kısa malumat dışında vâkıfın herhangi bir şart ya da talebine ve başka herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Mehmet Efendi bin Yakup Efendi'nin vakfiyesi 20 Eylül 1704 tarihlidir. Mehmed Efendi, 21.600 akçe vakfetmiş ve bu paranın zamanın şartlarına göre işletilmesini istemiştir. Söz konusu paranın 3.600 akçelik kısmının gelirinin Cuma günleri namazdan sonra üç ihlâs-ı şerif okumaları karşılığında el-Hâc Sinan Camii hatiplerine, 12.000 akçelik kısmının gelirinin aynı camide her yıl Receb, Şaban ve Ramazan aylarında üç hatim okumaları mukabilinde cami hatiplerine, 6.000 akçelik kısmın gelirinin de Cuma günlerinde namazdan sonra fetih suresinin okunarak Hz. Peygamber ve ashabının ruhuna hibe edilmesi mukabilinde yine aynı caminin hatibine verilmesini istemiştir¹⁵⁰.

Murad Çelebi Mahallesi sakinlerinden Ayşe bint-i Mehmet Paşa vakfiyesi ele aldığımız vakfiyeler arasında en büyük olanlardandır. Ayşe bint-i Mehmed, 1679 tarihli vakfiyesiyle 100.000 akçe vakfetmiştir. Bu para çalıştırılacak ve yılda toplam 15.000 akçe gelir elde edilecek. Söz konusu gelirin 10.000 akçesi, Ayşe hanım'ın kocası Salih beyle birlikte inşa ettiği on oda ve bir dershaneden oluşan daru'l-kurrâ'nın ihtiyaçları için harcanacak, yıllık 3.600 akçe mütevelliyeye verilecek, kalan 1.400 akçe ise müteveli ve nazır tarafından hıfz olunacak ve medresenin tamiri için kullanılacaktır¹⁵¹.

¹⁴⁸ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter 21, s.59.

¹⁴⁹ A.D.A.G.M, Font:128, Defter: 22, s. 30.

¹⁵⁰ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 9, s. 5.

¹⁵¹ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 16, s. 56-57-58.

Ayşe bint-i Hüseyin'in vakfiyesi 1708 yılına aittir. Vakfiyesinde, Ayşe binti Hüseyin'in sahip olduğu malından 10.000 akçe vakfettiği öğrenilmektedir. Vakfettiği bu akçenin ticarî amaçlı olarak yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılması şart koşmuştur. Bu paranın 4.000 akçesinin gelirini yatsı namazından sonra üç ihlâs okuyup kocasının ruhuna hibe etmesi mukabilinde Ustadoğlu mahallesindeki cami imamına verilmesini, 2.000 akçenin gelirinin dersten sonra üçer ihlâs okuyup Hz. Peygamber (sav) ve ashabının ruhuna hibe etmek mukabilinde Cami-i Atik mahallesindeki Beyazıt Efendi zaviyesinde bulunan muallime verilmesini ve son olarak baki kalan 4.000 akçenin gelirinin ise derslerden sonra yapılan duaların kendisi ve vefat eden oğlunun ruhuna hibe edilmesi şartıyla, işinde vazife alanlara verilmesini şart koşmuştur¹⁵².

Son olarak ismi yazılmamış ancak Subaşının hanımı olduğu belirtilen bir vakfiyeden bahsedilecektir. Şahsın adı tam olarak bu vakfiyede yer almamaktadır. Sadece Bekir Subaşının eşi ifadesi geçmektedir. 1817 tarihli bu vakfiyede Bekir Subaşının zevcesi sahip olduğu kendi malından 2.000 akçeyi Ali Bey Mahallesinde bulunan mescidin imamı için vakfetmiştir. Bu vakfiyede de herhangi bir şart, talep veya ayrıntılı bilgiye rastlanmamaktadır¹⁵³.

Yukarıdaki bilgilerden de görüldüğü üzere reayadan 14 vakıf kurucusundan 6'sı kadın 8'i erkektir. Askerî sınıftan farklı olarak reaya sınıfı gerek Osmanlı toplumu ve gerekse Arnavut toplumunun en alt kademesini oluşturmasına, devlete bir takım vergilerle yükümlü tutulmasına rağmen kendi imkânları çerçevesinde ve her açıdan kendi güçleri yettiği kadarıyla vakıf kurmaya çalıştıklarını, incelenen bu vakfiyelerden anlaşılmaktadır.

Reaya daha çok din, sosyal ve eğitim sahalarında faaliyetler gösteren vakıflar kurmuştur. Reaya sınıfı bildiğimiz gibi Osmanlı toplumunun en alt seviyesindeki sınıftır. Buna göre reayalılar diğer sınıf mensupları kadar para ve mülk vakfetmişlerdir. Reaya mensupları kendi malından daha çok para vakfetmişlerdir. Onlardan biri, mülkiyetine sahip olduğu menkul veya gayrimenkul mallarından bir kısmını veya onların tamamını, Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle, halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dinî, hayri veya içtimai bir gayeye müebbeden tahsis ederse, malını vakfetmiş, yani bir vakıf müessesesi kurmuş olurdu.

¹⁵² A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 40, s. 44.

¹⁵³ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 22, s. 32.

B- Cinsiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları

İnsanlık tarihi boyunca göçler ve savaşlar gibi zorluklar karşısında kadınlar ve erkekler birlikte hareket etmişlerdir. Bunun yanında devlet yönetimi, kültür, sanat ve imar faaliyetleri gibi işlerde de kadınlar ve erkekler bu faaliyetleri birlikte yürütmüşlerdir. Osmanlı toplumunda olduğu gibi Arnavut toplumu da askerî ve reaya ismi altında iki ana sosyal tabakaya ayrılmaktadır. Mamafih bu tabakalaşma vakıf kurucuları için de geçerlidir. Zira kurucular ister istemez, bir grubun mensubu olma durumundadır.

1- Erkekler Tarafından Kurulan Vakıflar

Osmanlı toplumunda, sosyal hayatın getirdiği birtakım zorluklar ve kısıtlamalar, devlet görevlerinde ve çalışma hayatında erkeklerin, kadınlara göre daha ön planda yer almasını gerekli kılmıştır. Bu durum erkeklerin devlet görevlerinde daha fazla yer almasını sağladığı gibi, onların vakıf kurma faaliyetlerinde de etkili olmuştur.

Vakıflar	Sayıları	Oran
Erkekler	19	%76
Kadınlar	6	%24
Toplam	25	%100

Tablo 5: Arnavutluk'ta Cinsiyetlerine Göre Kurulan Vakıflar

Arnavutlukta vakıf kurucularının çoğunluğunu erkeklerin teşkil ettiğini göstermektedir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere ele aldığımız vakfiyelerde vakıf kurucularının 19'u erkeklerden oluşmuştur. Başka bir ifadeyle bu dönemde erkeklerin kurduğu vakıflar %76'lık bir oran meydana getirmektedir.

Bu sonuçlar, Osmanlı döneminde Arnavutluk'ta çalışma hayatında ve sosyal hayatta erkeklerin, kadınlara nazaran daha etkili olduklarını göstermektedir. Buna rağmen kadınlar, kültürel konulara ve imar faaliyetlerine kayıtsız kalmamışlar, kurdukları vakıflarla toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmuşlardır.

2- Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar

Bu dönemde Arnavutluk'ta kadınların da önemli sayıda vakıflar kurdukları tespit edilmiştir. Kadınların bu dönemde kurdukları vakıfların oranı %24'dir.

İncelenen vakfiyelerden Arnavutlukta vakıf kuran kadınlar şunlardır: Âlime bint-i Abdullah, Fatma binti Şehu, Ayşe bint-i Hüseyin el-imam, Ayşe bint-i Mehmet Paşa, Mahmure bint-i Mustafa Efendi ve Bekir Subaşının Zevcesi.

Aşağıdaki tabloda Kadın vakıf kurucularına ait menkul ve gayrimenkul miktarlar görülmektedir:

Gayri Menkul	Mevkûfât	Ünite Miktar/ Adet
	10 hücre ve bir dershaneden oluşan Darulkurra	1
	Ev	2
	Meyve ağaçlarla bahçe	1
Menkul	Para	124.000 akçe

Tablo 6: Kadın vakıf kurucularına ait menkul ve gayrimenkul miktarları

Vakıf kuran kadınlar daha çok eğitim-öğretim faaliyetlerine öncelik vermişlerdir. Fatma bint-i Şahu, dikili meyve ağaçları ve bahçesiyle birlikte evini 'Karabaş Efendi' tekkesine vakfetmiştir. Ayşe hanım'ın kocası Salih beyle birlikte inşa ettiği on oda ve bir dershaneden oluşan darulkurra ve 100.000 akçe vakfetmiş. Darulkurra'nın ihtiyaçları için harcanacak, yıllık 3.600 akçe mütevelliyeye verilecek, kalan 1.400 akçe ise müteveli ve nazır tarafından hıfz olunacak ve medresenin tamiri için kullanılacaktır¹⁵⁴. Vakfedilen gayrimenkullerin dışında kadınlar değişik hizmetler için toplam 124.000 akçe vakfetmişlerdir. Vakfiyelere yansıyan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla kadınların, kültürlü, bilgili, eğitim-öğretime ve hayır işlerine önem veren kişiler oldukları anlaşılmaktadır.

Vakfiyeler, Arnavut toplumunda kadınların da vakıf kurucuları arasında yer aldığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yine vakfiyeler, Arnavut kadınların toplumdaki ve sosyal hayattaki statülerinin belirlenmesinde ve icra ettikleri rolü anlamada somut bilgiler sunmaktadır.

¹⁵⁴ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 16, s. 56-57-58

II- MEVKÛFÂTA GÖRE VAKIFLAR

Yukarıda vakfiyeler kurucuları bakımından ele alınmaya çalışılmıştır. Vakfiyelerin önemli bir unsuru da vakfedilen menkul ve gayrimenkuller, diğer bir ifadeyle mevkûfâtır. İslam hukukuna göre, vakfedilen malın (mevkufun) belirli olması, vâkıfın mülkü olması, yararlanılabilir olması gibi bazı özellikleri taşıması gerekir¹⁵⁵. Bu bölümde vakfedilen mülkler, menkul ve gayrimenkul olmalarına göre kategorize edilmiştir. Vâkıfların, gayrimenkulün yansıra özellikle para vakfi olmak üzere tartışmalara neden olan çeşitli menkuller de vakfettikleri görülmektedir.

A- Gayri Menkul Vakıflar

Arnavutlukla ilgili ele aldığımız vakfiyeleri vakfedilen mülkler bakımından tasnif ettiğimizde genel olarak menkul ve gayrimenkul vakıflar olarak iki gruba ayırabiliriz. Bununla birlikte aynı vakfiye içinde hem menkul hem de gayrimenkulün vakfedildiğini gösteren kayıtlar da vardır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere incelediğimiz 25 vakfiyeden 5'si (% 20) gayrimenkul, 18'si (%70) menkul, 2'si (%8) ise hem menkul hem de gayrimenkul mallar içermektedir.

Mevkûfâta Göre Vakıflar		
Mevkûfâtın Türü	Vakfiye Sayısı	Oranı
Gayrimenkul	5	% 20
Menkul	18	% 72
Menkul/Gayrimenkul	2	% 8
Toplam	25	% 100

Tablo 7: Mevkûfâta Göre Vakıflar

Gayrimenkulleri ev, bina, değirmen ve bahçe gibi müstemilattan meydana gelen konutlar oluşturmaktadır. Vakfiyelerde konutun bulunduğu mahallenin adı, sınır komşuları ve konutun vasıfları ayrıntılı olarak belirtilmektedir.

Vakfedilen gayrimenkuller 2 bina, 2 değirmen, 2 arazi, 2 ev, 1 dükkân, 1 bahçe ve 1 dâru'l-kurrâdan oluşmuştur Bunları kurucularını da belirtecek şekilde aşağıdaki gibi tablolayabiliriz:

¹⁵⁵ Berki, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler**, s. 52.

Gayrimenkuller			
Vâkıf		Konut Türü	Sayı/ Adet
1.	Süleyman Paşa	Değirmen	1
2.	İbrahim Paşa	Değirmen, Dükkân, Arazi	4
3.	Ayşe binti Mehmet Paşa	Dâru'l-kurrâ	1
4.	Üzgürzâde Ahmet Bey	Bina	1
5.	Mehmet Beyzâde	Bina	1
6.	Fatma binti Şahu	Ev ve bahçesi	2
7.	Âlime binti Abdullah	Ev	1
TOPLAM			11

Tablo 8: Vakfedilen Mülkler

Yukarıda vakfiyelerin içerikleri özetlenirken de belirtildiği üzere Fraşer köyü sakinlerinden Süleyman Paşa bir un değirmeni ve 500 kuruş vakfetmiştir. Bu vakfiyede dikkatimizi çeken nokta, vakfettiği malların dışında bunlarla ilgili herhangi bir şartın bulunmaması ve hiçbir şart koşmamasıdır. Yani bu vakfiyede vakfedilen malların cinsi dışında ayrıntılı bilgiler yer almayıp kime verileceği ve nasıl işletileceğine dair kesin malumat yoktur¹⁵⁶.

Berat şehrinde ikamet eden ve Delvine Sancağı Mutasarrıfı olan Kaplan Paşazâde İbrahim Paşa Veterik köyünde olan üç gözümlük değirmen, Ruguç köyünde üç gözümlük değirmen ve arkları, bunlara bağlı olan bir miktar mülk, Voyvodalar adlı yerde bir miktar mülk ve dükkânını vakfetmiştir¹⁵⁷.

Ayşe bint-i Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde, on hücre ve bir dershaneden oluşan bir dâru'l-kurrâ vakfedildiğini görmekteyiz. Âlime binti Abdullah ve Fatma bint-i Şahu da kendi evlerini vakfetmişlerdir. Fatma bint-i Şahu'nun vakfiyesinde onun, evini ve meyve ağaçlarıyla birlikte bahçesini Karabaş Efendi Tekkesine vakfettiği bilgisi yer almaktadır¹⁵⁸

Dâru'l-kurrâ, bina, ev, arazi, değirmen, dükkanlar dışında, dinî hizmet amacıyla vakfedilen cami ve mektep gibi yapılar da vardır¹⁵⁹. Mezkûr vakfiyelerde bir de cami

¹⁵⁶ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 102, s. 4.

¹⁵⁷ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 102, s. 1.

¹⁵⁸ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 22, s. 30.

¹⁵⁹ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 6, s. 9.

inşaatına rastlanmaktadır. Esnaf olan Hüseyin el-Hayat bin Yusuf¹⁶⁰ bir miktar parasını mektep bina edilmesi için vakfetmiştir.

Vakfiyelerimizde ele alınan gayrimenkuller içerisinde barınma, gıda, iş imkânı, ibadet, eğitim ve din hizmetleri gibi toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda vakıflar yapıldığı görülmektedir. Vakıfların oluşturulması ve sürekliliği hayırseverler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Vakıflar, Arnavutluk genelinde büyük şehirlerin fiziki yapısını oluşturan önemli unsurlar olmuştur. Hatta günümüzde de bu büyük şehirlere bakıldığında geçmişten günümüze kadar gelebilen vakıf eserler olarak medreseler, mektepler göze çarpmaktadır. Aynı zamanda incelediğimiz vakfiyelerde belirtilen medrese ve mekteplerin şehirlerdeki varlığı, bu eserlerin mimari görüntülerinin yanı sıra geçmişin siyasî-ekonomik ve kültürel seviyesinin boyutları hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

Eğitim, öğretim amacıyla kurulmuş olan, mektep, medrese, muallimhâne gibi söz konusu bu vakıf eserler, Osmanlı döneminde Türk-Arnavut toplumunun iç içe geçmişliğini ve geçmişin siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel seviyelerinin ihtişamını gösteren çok önemli unsurlar olduğunu görmemize imkân sağlamaktadır.

B- Menkul Vakıfları

Vakfın geçerli olması için mevkufun ihtiva etmesi gereken özelliklerden biri de, mülkün ebedi olmasıdır. Menkul kelimesi, bir yerden başka bir yere nakli mümkün olan şey anlamına gelir. Buna göre para, hayvanlar, elbise, kitap, mobilya vb. eşya menkuldür.

Para vakfi, kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıftır. Para vakıflarında vakfa konu olan ana sermaye (asl-ı mal) olduğu gibi muhafaza edilmekte, bu paranın çeşitli şekillerde işletilmesi neticesinde elde edilen gelir ise vakfiyede öngörülen hizmetlerin finansmanı için harcanmaktaydı.

Tarihi kaynakların kaydettiği bilgilere baktığımızda, Osmanlı devletinde ilk kez XV. yüzyılda para vakıflarıyla ilgili risaleler yazılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte para vakıflarının tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda tartışmalar vardır. 1545- 1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizâde Muhittin Mehmet Efendi, para

¹⁶⁰ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 10, s. 43-44.

vakıflarının işletilmesinde faizin bulunduğu endişesiyle bunun caiz olmadığını belirterek o dönemin padişahından yasaklamasını istemiştir. Bu dönemde para vakıflarının bir süre yasaklandığı müşahede edilmektedir. Fakat 1548’de Osmanlı döneminde toplumun ileri gelen âlimlerince yapılan hukuki tartışmalar sonucunda Ebussuud Efendi’nin şeyhülislamlığı döneminde para vakıflarının tekrar gündeme getirildiği ve söz konusu yasağın kaldırıldığı görülmektedir¹⁶¹.

Para vakıfları vasıtasıyla, gayrimenkul varlıkların yanında menkul değerlerin de vakfedilmesi mümkün olabilmiştir. Bu yolla vakıf sistemine dâhil olan fonlarda önemli artışlar kaydedilmiş ve küçük sayılabilecek birikimler de vakıf sistemine katılmıştır. Öte yandan, vakfedilen paraların çeşitli şekillerde işletilmesiyle de kredi piyasasına arz edilen nakit miktarında önemli artışlar gerçekleşmiş, yasadışı tefeciliğe karşı yasal bir alternatif oluşturulmuş ve muamele oranlarına getirilen düzenlemelerle de kredi piyasalarında nispeten istikrarlı bir işleyişin gerçekleştirilmesi yönünde katkı sağlanmıştır.

Para vakıflarının İslam’ın yayılmaya başladığı Anadolu başta olmak üzere Balkanlarda ve özellikle Arnavutlukta yaygınlık kazandığı incelenen vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Bu durum sonraki dönemlerde de devam etmiş ve para vakıfları vakıf sisteminin bir parçası olarak 20. yüzyılın başlarına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşleyişi açısından para vakıflarının gayrimenkul vakıflarından bir farkı yoktur. Kuruluşu gerçekleştirilen bir para vakfının sermayesi müteveli tarafından işletilir ve elde edilen gelir vakfın kuruluş amacına yönelik olarak vakfiyede öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi için harcanırdı.

Para vakıflarının nasıl işletileceği konusunda vakfiyelerde genellikle istiklal, istirbâh, murabaha¹⁶² olunmak ya da fâideye verilmek gibi ifadeler kullanılmakta veya paranın muâmele ya da muâmele-i şer’iyye¹⁶³ ile istiğlâl ve istirbâh olunması istenmektedir. Bunlarla kastedilen şey vakıf paranın bir gelir (galle, rıbh, fâide) getirecek şekilde işletilmesidir.

Para vakıflarının idare ve denetimleri gayrimenkul vakıflarından farklı değildir. Vakfın yönetimi müteveli tarafından vakfiyesinde belirlenmiş olan esaslar çerçevesinde

¹⁶¹ Para vakıfları ile ilgili tartışmalar için Bkz, Mehmet Şimşek, ‘Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar’, **A.Ü.İ.F.D**, C. XXVII, Ankara, 1985.

¹⁶² Para vakıflarıyla ilgili bazı terimlerin açıklanması: İstiğlâl- gelir getirtmek anlamında kullanılmıştır. İstirbâh- kâr getirmesi için paranın işletmeye verilmesi anlamında kullanılmıştır. Murâbaha- malın satış fiyatı veya maliyeti üzerine bir miktar kâr eklenmek suretiyle yapılan satış anlamında kullanılmıştır. Geniş bilgi için Bkz. M. Zeki Pekalın, **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, C. II, İstanbul, 1971.

¹⁶³ Döndüren, a.g. e, s. 101.

yürütülürdü. Mütevellî, vakfın faaliyetlerini vakfiyede öngörülen şartlara ve genel hukukî hükümlere aykırı olmamak şartıyla ve vakfa faydalı olmak kaydıyla bağımsız bir şekilde yürütebilir, gerekli şartları yerine getirdiği takdirde herhangi bir kişi kendisine müdahalede bulunamazdı. Vakfın yazışmaları ve muhasebesi için kâtip, tahsilât işlemleri için de câbi adı verilen tahsildarlar istihdam edilirdi. Yapılan işlemlerin denetimi ise nâzır tarafından gerçekleştirilirdi¹⁶⁴.

Bunlara ilaveten para vakıflarının kendine has birtakım fonksiyonları da icra ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi şahısların nakit ve kredi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Para vakıflarının ikinci fonksiyonu hayır yapmak isteyen ancak yeterli mali gücü olmayan, ya da mali gücü yeterli olmakla birlikte vakıf olmaya elverişli gayrimenkul bulamayan kişilerin de hayır yapmalarına imkân tanınmasıdır. Bu şekilde vakıf sisteminin daha da genişlediğini söyleyebiliriz.

Para vakıflarıyla Osmanlı döneminde Arnavut toplumunun sosyal ve iktisadî hayatındaki gelişmelere paralel olarak zaman içerisinde farklı uygulama alanlarında hizmet edildiği söylenebilir.

İncelediğimiz 25 vakfiyeden 18'si tamamen, ikisi de kısmen para vakfidir. Bu vakfiyelerin 14'ü erkeklere, 4'ü ise kadınlara aittir. Para vakfiyelerini, kurcularını ve vakfedilen para miktarlarını aşağıdaki gibi tablolayabiliriz.

Adı	Vakfettiği paralar	Defter no
1. Süleyman Paşa	500 kuruş	F:128 d: 102
2. Hüseyin Hoca Efendi	7.000 akçe	F:128 d:15
3. Ali Efendi bin Mehmet	3.500 akçe	F:128 d: 49
4. Mehmet Efendi bin Hüseyin	40.000 akçe	F: 128 d:21
5. Hüseyin Ağa bin Tali Bey	15.000 akçe	F: 128 d:16
6. Sinan Bey	50.000 akçe	F: 128 d:16
7. Hasan Hoca bin Abdullah	30.000 akçe	F:128 d:18
8. Bekir Subaşı	2.000 akçe	F: 128 d: 22
9. Hüseyin el-Hayat bin Yusuf	60.000 akçe	F:128 d:10
10. Sadi Efendi bin Ömer	3.000 akçe	F: 128 d:16
11. Salih bin Seyit	4.650 akçe	F:128 d:22

¹⁶⁴ Yediyılmaz, ‘‘Vakıf Müessesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü’’, V.D, S. XIV, Ankara, 1982, s. 1- 29.

12.	Mahmure Hanım	12.000 akçe	F:128 d:9
13.	Sadi Efendi	80.000 akçe	F: 128 d: 9
14.	Fazlullah bin Hasan	46.000 akçe	F: 128 d: 9
15.	Ali bin Sinan	30.000 akçe	F: 128 d: 37
16.	Simitçi Kethüdası Osman Çelebi bin Sinan	3.000 akçe	F:128 d: 21
17.	Mehmed Efendi bin Yakup Efendi	21.600 akçe	F: 128 d: 9
18.	Ayşe binti Hüseyin El-imam	10.000 akçe	F: 128 d: 40
19.	Ayşe binti Mehmet Paşa	100.000 akçe	F: 128 d: 16
20.	Bekir Subaşının Zevcesi	2000 akçe	F: 128 d: 22
	Toplam	500 kuruş, 519.750 akçe	

Tablo 9: Vakfedilen Paralar

Tabloda da görüldüğü üzere İncelediğimiz vakfiyelerin 20'si menkul vakfiyelerdir. Bu da Arnavutlukta para vakıflarının gayrimenkul vakıflardan daha fazla olduğunu anlamına gelmektedir. Bunun en büyük sebebi hiç şüphesiz para vakıflarının daha az sermaye ve daha kolay kurulabilmesindedir.

Para vakıflarının en büyük olanı 100.000 akçe ana sermaye ile Ayşe bint-i Mehmet Paşa tarafından kurulan vakıftır. Bunun yanı sıra Sadi Efendi 80.000, Hüseyin el-Hayat bin Yusuf 60.000, Sinan Bey 50.000 akçe, Fazlullah bin Hasan 46.000 akçe gibi farklı meblağlarla para vakfi kurmuşlardır. Süleyman Paşa'nın 500 kuruşluk para vakfi da 60.000 akçeye tekabül etmektedir.

Para vakıflarının ana sermayesi toplam 519.750 akçe ve 500 kuruştur. Şahıslar bu paraları cami, mescid, köprü, yollar, mektep, medrese gibi yerlerin onarım ve tamir edilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması ve bu yerlerde çalışanların maaşlarının ödenmesi amacıyla vakfetmişlerdir.

III- HİZMET AMAÇLARINA GÖRE KURULAN VAKIFLAR

Vakıf kuranlar, vakfiyelerinde hangi tür hizmetler için vakıf kurduklarını ve bu hizmetlerin hangi şekillerde ifa edileceğini açıkça belirtmişlerdir. Böylece incelediğimiz

vakfiyeler sayesinde ilgili dönemde vakıf tesis eden kimselerin duygu ve düşüncelerini, hangi amaçlarla vakıflar kurduklarını öğrenebilmekteyiz.

Her vâkıfın kendi kültürüne, eğitimine, düşünce yapısına, dünya görüşüne, sahip olduğu sosyal statü, mevki ve gelir düzeyine göre farklı amaçlarla vakıf kurması, vakıf müessesesinin hizmet alanlarını ve amaçlarını oldukça genişletmiştir. Bu noktadan hareketle vakfiyeler ve buna benzer tarihi belgeler incelendiğinde, İslam ülkelerinde hayatın bütün safhalarını kapsayacak ve toplumun her türlü ihtiyaçlarını (imkânlar ölçüsünde) karşılayacak şekilde vakıfların kurulduğunu söylemek mümkündür.

Vakıfların topluma sunduğu hizmetleri; eğitim ve öğretim, din, sağlık, kültür, yardımlaşma, ulaşım, temizlik, güvenlik, şehircilik, belediyeçilik, imar, yol, çeşme vb. yerlerin yapım ve bakımı gibi başlıklar altında ele almak mümkündür¹⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nde; yol ve köprü yapımı, sulama şebekelerinin tesisi gibi alt yapı hizmetleri, mektep, kütüphane ve medrese kurma, talebelere burs ve hocalara maaş verme gibi eğitim-öğretim ve kültür hizmetleri, camilerin inşası ve görevlilerinin maaşının karşılanması gibi dinî hizmetler genellikle vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi¹⁶⁶. Kısacası, bugün belli başlı devlet hizmetleri arasında yer almış olan bir kısım belediye hizmetleri, sosyal yardım, din ve eğitim hizmetleri, ticaret ve sanatların geliştirilmesi gibi işler Osmanlı tarihi boyunca hep vakıflar eliyle gerçekleştirilmiştir.

A- Dinî Hizmet Amacıyla Kurulan Vakıflar

Cami ve mescitlerin inşası, onarımı, aydınlatılması, hasır, kilim, kandil vb. ihtiyaçlarının karşılanması, temizliğinin yapılması, imam, müezzin ve diğer din görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi, benzer şekilde tekke ve zaviyelerin ihtiyaçlarının karşılanması, cami ve zaviyelerde Kur'an okunması ve başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere diğer Peygamberlerin, Ashâbın, ulemanın ve vâkıfın kendisinin ve ailesinin ruhlarına hibe edilmesi gibi faaliyetler, dinî hizmetler amacıyla kurulan vakıfların faaliyetleri arasında yer almaktadır. İncelediğimiz örnek vakıfları dini hizmetler bakımından aşağıdaki başlıklar altında tasnif edebiliriz:

¹⁶⁵ İbrahim Ateş, "Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar" V. D., C. XV, Ankara, 1982, s. 55.

¹⁶⁶ B. Yediyıldız, "Osmanlıların Kuruluş ve Yükselişinde Rol Oynayan Müesseseler", **Milli Kültür**, 1983, s. 45.

1- Camiler ve Mescitler

Halkı derleyen, toplayan, içine alan anlamlarını taşıyan Cami kelimesi terim olarak içinde namaz kılınan ve ibadet edilen yer anlamına gelmektedir¹⁶⁷. Mescit kelimesi ise Arapçada eğilmek, baş eğmek, alnını yere koymak anlamlarına gelen ‘secde’ kelimesinden türemiş olup, İslam’da ibadet yapılan mekân anlamlarını kazanmıştır¹⁶⁸.

Mahalle aralarındaki mescitler, genellikle mahalle halkının ve esnafının vakit namazlarını kıldığı mekânlardır. Halk, Cuma ve bayram namazları, kandil geceleri ve ramazan akşamlarını ihya için özellikle büyük camilerde toplanırdı.

Camiler birer ibadet mahalli olmalarının yanında, sıbyan mektebi, halka çeşitli derslerin verildiği bir eğitim öğretim kurumu ve kültür merkezi, kütüphane ve davaların görüldüğü mahkeme niteliklerini de taşımaktaydı. Bu özelliği ile cami, Osmanlı toplumunda sosyal hayatın en önemli öğelerinden biri olmuştur. Camilerle ilgili hizmetler vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Nitekim buralardaki imam, müezzin, hatip, vaiz gibi görevliler maaşlarını camilerin bağlı buldukları vakıflardan almışlardır¹⁶⁹.

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren padişahların en çok kurdukları vakıflar arasında camiler ve buralarla ilgili hizmetler yer almıştır. Selatin Camileri adını alan bu mabetler Osmanlı Devleti’nde hem mimari hem de dinî, sosyal ve kültürel açıdan önemli mekanlar olmuşlardır.

Mevcut vakfiyelerden Arnavutluk’ta bir caminin inşa edildiği, üç caminin restorasyonunun yapıldığı ve on camiye de yardım edildiği anlaşılmıştır. Vakfiyeleri esas alarak söz konusu camilerle ilgili bilgileri şöyle sıralayabiliriz:

Süleyman Efendi 500 kuruş vakfederken *cami-i Şerifte* bulunan imam ve hatibe 50’şer kuruş, müezzin ve kayyım ise 25’er kuruş verilmesini, kandilleri için yıllık 10 vukiyye/okka (bir okka = 400 dirhem=1.288gm.) zeytinyağı alınmasını istemiştir. Ali Efendi 525 akçenin mescidi şerifin değişik hizmetlerine harcanmasını şart koşmuştur. Süleyman Paşa Efendi,

¹⁶⁷ Ferit Develioğlu, **Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lugatı**, Ankara 1993, s. 124.

¹⁶⁸ Pekalın, a.g. e, C. II, s. 448.

¹⁶⁹ Yediyıldız, ‘‘Vakıf Müessesenin XVIII. Asır Türk Toplumdaki Rolü’’, s. 2.

Murat Çelebi mahallesinde bulunan *Hüseyin Paşa camiinin* tamiri için 100 kuruş vakfetmiştir¹⁷⁰.

İbrahim Paşa, dükkânın dışında kalan mevkufatın gelirlerinin, kale içerisinde inşa ettirdiği ve kendi adıyla bilinen caminin imam ve hatipliğini yapacak şahsa 30 akçe, iki müezzine 15'er akçe ve iki kayyime 10'ar akçe verilmesini istemiştir. Cami içinde ve minarelerde olan 30 adet kandil için gereken 40 vukiye yağ, caminin hasırları, döşemesi ve tamiri için günlük 40 akçe tahsis edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han Camiinin tamiri için yılda 45 kuruş, Ak Mescid'in tamiri için ise günlük beşer akçe ayrılmıştır¹⁷¹.

İmam Mehmed Efendi vakfettiği 40.000 akçenin yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılmasını ve Hüseyin Engale Mahallesi'nde bulunan camiye kilim, hasır ve kandil alınması için 750, değişik hizmetler mukabilinde imamlara 1.800, müezzinlere 900 akçe verilmesini şart koşmuştur¹⁷². Ayşe bint-i Hüseyin el-imam, Ustadoğlu Mahallesi'nde, bulunan caminin imamına 4000 akçe verilmesini istemiştir. Sadi Efendi bin Ömer Efendi, her gün 1'er akçe olmak üzere yıllık 360 akçeyi Sultan Beyazıt Han camii imamına tahsis etmiştir¹⁷³. Salih bin Seyyid Debbağlar Camii için 4.650 akçe vakfetmiştir¹⁷⁴. Mustafa Efendi'nin kızı Mahmure adlı hanım 1698 yılında 12.000 akçe vakfetmiş, bu paranın gelirini yaşadığı sürece kendisine, vefatından sonra ise çocuklarına, neslinin kesilmesinden sonra da Ak Mescidi Mahallesi'nde bulunan camiye imam olanlara tahsis etmiştir¹⁷⁵.

Sadi Efendi vakfettiği paraların gelirleriyle birçok camiye yardım etmiştir. Bunlar şu şekildedir: 8.000 akçenin geliri Baba Kadı Cami imamlarına, 8.000 akçenin geliri Haffafan camii imamlarına, 8.000 akçenin geliri el-Hac Süleyman Camii'ne, 12.000 akçenin geliri de Enkale Cami müezzinlerine tahsis edilmiştir¹⁷⁶.

Osman Çelebi b. Sinan, Kara Kasım Mahallesi'nde bulunan cami kayyımına 200 akçe verilmesini, imamın vefatından sonra bu gelirin müezzinlere aktarılmasını istemiştir. Ayrıca

¹⁷⁰ Hüseyin Paşa Cami veya Hüseyin Gürani Cami, Mehmet bin Yakup Efendi tarafından 1721 yılında inşa edildiğini sicillerde rastlanmaktadır.

¹⁷¹ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 102, s. 1.

¹⁷² **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 21, s. 66.

¹⁷³ Bu cami Kale'n içinde yer almaktadır. II. Beyazıt döneminden XV. Yüzyılda inşa edildiği ve bugün enkaz halindedir.

¹⁷⁴ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 22, s. 32.

¹⁷⁵ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 9, s. 4.

¹⁷⁶ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 9, s. 6.

250 akçe ile de caminin mihrabının sağ ve solunda yakılmak üzere iki kandil ve yağ alınmasını şart koşmuştur.¹⁷⁷

1704 yılında 21.600 akçe vakfeden Mehmet Efendi b. Yakup Efendi Bu paranın 3.600 akçelik kısmının gelirini Cuma günleri namazdan sonra üç ihlâs-ı şerif okumaları karşılığında el-Hâc Sinan Camii hatiplerine, 12.000 akçelik kısmının gelirini aynı camide her yıl Receb, Şaban ve Ramazan aylarında üç hatim okumaları mukabilinde cami hatiplerine, 6.000 akçelik kısmının gelirini de Cuma günlerinde namazdan sonra fetih suresinin okunarak Hz. Peygamber ve Ashâbı'nın ruhuna hibe edilmesi mukabilinde yine aynı caminin hatibine verilmesini istemiştir.¹⁷⁸

Hüseyin el-Hayat bin Yusuf, Hasan Efendi Mescidi imamına yıllık 4000 akçe, Ak Mescit müezzinine ise yıllık 3000 akçe verilmesini istemiştir. Subaşı Bekir Efendi kendi mallından İbrahim kethüdanın mescidine 2.000 akçe, Bekir Subaşının zevcesi ise Ali Bey Mahallesi'nde yer alan mescide 2000 akçe vakfetmişlerdir¹⁷⁹.

Ali bin Sinan 1708 yılında Vakfettiği 30.000 akçenin 10.000 akçelik kısmının gelirini Ceremlüs(?) mescidi imamı, kalan 20.000 akçe'den, 5.000 akçenin gelirini Ak Köprü Mahallesi'nde Mehmed Efendi'nin inşa ettirdiği mescit imamları, 5.000 akçenin gelirinin de aynı mescidin müezzinleri için tahsis etmiştir¹⁸⁰.

Netice itibariyle dinî gayelerle kurulan vakıfların, sosyal hayat üzerinde tesir icra ettikleri ve derin izler bıraktıkları bilinen bir husustur. Bu açıdan baktığımız zaman içtimai yönü olan vakıfların, bir toplumun gelişmesinde ne denli etkili olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Araştırmamız kapsamında vakfiyelerimizin verdiği bilgilerden hareketle Arnavut toplumunda mali imkânı olan her Müslümanın başkalarına yardımda bulunmak yoluyla Allah katında daha yüksek bir dereceye ulaşmak istediği görülmektedir. Söz konusu bu yardımlar bazen sadaka olarak, bazen de vakıflar aracılığıyla yapılmaktaydı.

¹⁷⁷ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter 21, s.59.

¹⁷⁸ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 9, s. 5.

¹⁷⁹ Halk tarafından Kethüda mescidi olarak isimlendiriyordu. Bu mescit Murat Çelebi mahallesinde bulunuyordu, bugün mevcut değildir.

¹⁸⁰ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 37, s. 47.

2. Türbe, Tekke ve Zaviyeler

Türbe, üstüne kubbe inşa edilmiş mezar anlamındadır. Kutsallığı ve büyüklüğü kabul edilmiş olan kimselerin mezar yapılarına da türbe adı verilir¹⁸¹. Tekke tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü yapılardır¹⁸². Tekke anlamında dergâh, hankâh, zaviye sözcükleri de kullanılır.

Önemli devlet adamları, başkalarından ayrı mezar yaptırmayı, orada tek başına veya ailesi ile gömülmeyi arzu ettiklerinden, sağlıklarında ve yahut ölümlerinden sonra bıraktıkları servet ile kendileri için birer türbe yaptırılmıştır. Türbe yaptıran bazı kişiler türbelerinde, türbenin temizlik ve bakım gibi işlerini görmek, kandillerini yakmak, kapısını açıp kapamak, başucunda kuran okumak üzere bazı görevliler tayin etmişlerdir¹⁸³. Bu görevlilerin ücretleri de türbe sahibinin bıraktığı ya da vakfettiği vakıflardan karşılanmıştır.

İnsanlar camiler ve mescitler için vakıflar tesis ettikleri gibi, tekkeler ve zaviyeler için de vakıflar kurmuşlardır. Nitekim incelediğimiz vakfiyelerden 5'inde tekkeler için şartlar bulunmaktadır. Bunları kısaca şöyle özetlenebilir:

İbrahim Paşa, Pek çok hizmet amacını içeren vakfiyesinin bir kısmını tekkelere tahsis etmiştir. Nitekim her yıl Ramazan ayında Şeyh Beyazıt¹⁸⁴, Şeyh Mustafa Karabaş Efendi ve Hüseyin Paşa tekkelerinden her birine 45'er kuruş verilmesini şart koşmuştur ki toplam 135 kuruş olan bu para yaklaşık 16.000 akçeye tekabül etmektedir¹⁸⁵.

Fatma bint-i Şahu kendi evini, meyve ağaçları ve bahçesini Mustafa Karabaş Efendi tekkesine vakfetmiştir. Hasan Hoca bin Abdullah, Şeyh Mustafa Efendi tekkesinde bulunan fakirlere 1500 akçe vakfetmiştir. Ayşe bint-i Hüseyin el-İmam, Beyazıt Efendi zaviyesinde bulunan muallime 2000, Ali bin Sinan, Şeyh Mehmet Efendi¹⁸⁶ tekkesinde Şeyh olanlara 5000 akçe vakfetmiştir.

¹⁸¹ Adnan Turan, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 143.

¹⁸² Turan, a. g. e, s. 144.

¹⁸³ Pekalın, a.g. e, C. III, s. 539.

¹⁸⁴ Bugün Beratın merkezinde varlığını devam ettiren ve Kral cami olarak bilinen cami, kendi bünyesinde tekke, mektep, dershane, hamam gibi yapıları barındırması dolayısıyla külliye olarak faaliyetler icra etmiştir. Söz konusu bu caminin külliyesinde Şeyh Beyazıt tekkesi de mevcuttur.

¹⁸⁵ **A.D.A.G.M**, Font. 128, Defter: 102, s. 1.

¹⁸⁶ Mehmet Ağa bin Hüseyin Efendi tekkesi 1804 yılında, Vezir Seyit Paşa tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Bu tekke Berat şehrinin Güngörmez mahallesinde bulunmaktaydı.

Arnavut halkı tekkeler için daha çok, para vakfetmişlerdir. Gayrimenkul olarak sadece bir kadının, evini ve meyve ağaçlarıyla birlikte bahçesini bir tekkeye vakfetmesi dikkati çekmektedir. Bunun dışında diğerleri menkul vakıflardır.

Dinî hizmet amaçlı vakıfların bazısında, Vâkıfın ruhuna Kur'an okuyan kişiye ücret verilmesi istendiği belirtilmiştir. Bu kişilere cüzhan denilmektedir¹⁸⁷. Cüzhanların genellikle vâkıfın ailesinden seçilmesi, bu vakıfların ailevi bir vakıf olduğu düşüncesini akıllara getirmektedir. Bu vakıfların bazılarında hatim okunması istenirken, bazısında ise ayrıntılı olarak okunması istenilen sureler ve bunların okunacağı gün ve geceler açıkça belirtilmiştir. Mesela Belgrat şehrinde Ak mescidinde görevli olan müezzine ve imama 4'er bin akçe vakfeden Hüseyin el- Hayat bin Yusuf, imamdan her gün 3'er İhlâs-ı Şerif ve müezzinden her gün birer Yasin-i Şerif okumasını istemiştir¹⁸⁸. Mehmet Efendi bin Yakup Efendi ise vakfettiği akçe karşılığında, hatibin her Cuma günü, sabah ve Cuma namazlarından sonra 3'er ihlâs ve Fatiha okunmasını istemiştir. Ayrıca aynı hatiplerin her sene Zilhicce, Ramazan ve Şaban aylarında 3'er Hatm-i Şerif okumalarını şart koştur¹⁸⁹.

Vakfiyenin başında genellikle "mal ve evladın fayda vermeyeceği günün elim azabından sakınmak için" gibi anlamlar içeren ayet ve benzeri hadislerle atıf yapılmıştır. Dinî hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar, bir taraftan vâkıfların bu duygularını tatmin etmelerini sağlarken diğer taraftan toplumsal ihtiyaçları karşılamaktadır. Mescitlerin aydınlatılması, temizlenmesi her gün camiye giden Müslümanların ibadetlerini rahat yapabilmelerini sağlamaktadır. Toplumsal ve dinî içerikli kurumlardan tekke ve zaviyelerin her türlü ihtiyaçlarının hayırseverler tarafından karşılandığı, vakfiyelerimizden de açıkça anlaşılmaktadır.

İslam medeniyetinin bir parçası sayılan Arnavut toplumunun iktisadî ve kültürel bakımdan gelişmesinde önemli bir yeri olan camiler, ibadet ve eğitim-öğretim alanlarında hizmet sağlamışlardır. Ayrıca camiler Arnavut şehirlerinin fiziki yapısını da etkilemiştir.

Camilerin önemi, mimarisinde de kendini göstermiş ve İslam toplumlarının en değerli eserleri olarak kabul görmüşlerdir. Osmanlı döneminde Arnavut şehirleri Anadolu şehirlerine benzer bir hüviyet kazanmış ve bu şehirleri meydana getiren mahallelerinin merkezi olarak

¹⁸⁷ Pekalın, a.g. e. C. I, s. 318.

¹⁸⁸ A.D.A.G.M, font 128, defter: 10, s. 43-44.

¹⁸⁹ A.D.A.G.M, font 128, defter: 9, s. 66.

görülen camiler ibadet yeri olmanın yanında toplumun bir araya gelmesiyle ülkeye, mahalleye ait işlerin görüşülüp karara bağlandığı yerler olmuştur.

Camilerin etrafına yapılan sebil, imaret, medrese, kütüphane gibi binalarla büyük bir külliye oluşturulmuştur. Külliyelerin etrafında yeni mahalleler meydana gelmiştir. Bu durum camilerin ibadet mekânları olmasının yanında, sosyal bir yapı olma özelliğini de ortaya koymaktadır.

B- Eğitim- Öğretim Amacı ile Kurulan Vakıflar

Öğretim, teşkilatlı ve düzenli olarak genellikle bir öğretim kurumunda öğretmenler tarafından, öğrencilere, araç gereç kullanılarak bilgi aktarılması ve öğretilmesi çalışmalarının tümüdür. Başka bir deyişle öğretim, öğrenmenin gerçekleşmesi için girişilen düzenli, teşkilatlı, planlı çabaların tümüdür ve bazen örgün eğitim olarak da adlandırılır.

Hayır sahipleri, eğitim kalitesini yükseltmek, evladını daha iyi koşullarda eğitim almasını sağlamak için buna yönelik vakıflar tesis etmişlerdir. Bu düşüncelerle mektep inşa ettirmişler, okul giderlerinin ve öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması, okulda çalışan personelin ücretlerinin ödenmesi için bazı akarlar vakfetmişlerdir.

İncelediğimiz vakfiyeler içerisinde diğer alanlarla birlikte eğitim öğretim konusuna da yer verilmiştir. 8 vakfiyede eğitim-öğretim hususlarıyla ilgili bilgiler vardır. Bunu aşağıdaki gibi tablolatabiliriz:

Eğitim-Öğretim Amaçlarına Göre Vakıflar		
Hizmetler	Yapı/Vakıf	Toplam
Eğitim-Öğretim Hizmet Amaçlarına Göre Vakıfları	Medrese	2
	Mektep	5
	10 hücre ve 1 dershaneden oluşan Dâru'l-kurrâ	1
	Toplam	8

Tablo 10: Eğitim, Öğretim Hizmetlerine Yönelik Vakıflar

1- Sıbyan Mektepleri

İslam'ın ilk çıkışından Osmanlılara ulaşan süreçte, bütün İslam toplumlarında eğitim-öğretim faaliyetleri devam etmiştir. Özellikle bu hususun başlangıcı olan küçük çocuklara yönelik eğitimin-öğretim faaliyetleri daha yaygın olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin eğitim- öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir alt kademesini teşkil eden mekteplerdir. Arapça, 'el-ketbu' mastarından mekân ismi olarak türetilen 'mektep' yazı yazma öğrenilen yer anlamında olup kelimenin çoğulu 'mekâtib'tir¹⁹⁰. Mektepler, camilere bitişik şekilde inşa edildiği veya cami odalarından biri bu iş için tahsis edildiği gibi genellikle sokakların kesiştiği köşe başlarında ve merkezi noktalarda ayrı bir yapı olarak veya bir külliye sitesi içerisinde de inşa edilebiliyorlardı¹⁹¹. Çocukların eğitimi için tahsis edilen bu mekânlara "sıbyan mektepleri" denilmektedir. Arnavutluk vakfiyelerinde bazen mektep bazen de "Sıbyan" kelimesi kullanılmıştır. İncelediğimiz vakfiyelerden Terzi Hüseyin el-Hayyat bin Yusuf 60.000 akçe vakfetmiş ve bu paranın 40.000 akçesi ile Musalla yakınlarında bir *mektep* bina edilmesini, buraya bir muallim görevlendirilmesini ve kalan paranın gelirinin bir kısmını muallime ve mektebin tamirine tahsis edilmesini, mektebin tamamen yıkılmasından sonra gelirlerin fakirlere verilmesini istemiştir.¹⁹²

Hüseyin Ağa bin Tali Bey 2.000 akçesini Livar Köyü'nde inşa ettirdiği sıbyan mektebinin muallimine verilmesini, muallimin de bu para karşılığında çocukları eğitmesini şartları arasına koymuştur¹⁹³. Hüseyin Hoca, yıllık yüzde 15 murabaha ile çalıştırılması ve elde edilen gelirlerle hizmet edilmesi şartıyla sıbyan mektebine 5.000, su hizmetleri için de 2.000 olmak üzere toplam 7.000 akçe vakfetmiştir¹⁹⁴. Aynı şekilde Berat şehrinden Fazlullah bin Hasan 46.000 akçe vakfetmiştir. Bu paranın gelirlerinin, değişik miktarlarda şehirdeki değişik camilerin ihtiyaçlarına, imam ve müezzinlerinin giderlerine ve mektep muallim ve talebelerine harcanmasını şart koşmuştur¹⁹⁵. Sadi Efendi 80.000 akçe vakfetmiş ve bu paradan 12.000 akçenin gelirinin Ahmet Ağa'nın muallimhanesinde muallim olanlara tahsis edilmesini istemiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Mefail Hızlı, **Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1999, s. 207.

¹⁹¹ Hızlı, a.g. e., s. 207.

¹⁹² **A.D.A.G.M**, font: 128, defter: 10, s. 43-44.

¹⁹³ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 16, s. 52.

¹⁹⁴ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 15, s. 43-44.

¹⁹⁵ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 9, s. 9.

¹⁹⁶ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 9, s. 6.

2- Medreseler

Sözlükte “ders okutulan, eğitim-öğretim görülen yer” anlamına gelen “medrese” kelimesi özel anlamıyla, üniversite kelimesi yerine kullanılan bir tabirdir. Medreselerde öğretim üyeliği yapan hocalara “müderris” unvanı verilmiştir¹⁹⁷.

Vakfiyelerimizde sıbyan mekteplerinin yanında medreseler için de bölümler bulunmaktadır. Örneğin 80.000 akçe vakfeden Sadi Efendi, bu paranın 12.000 akçelik kısmının gelirini Eski Cami yakınlarındaki medrese müderrislerine tahsis etmiştir¹⁹⁸.

Ayşe bint-i Mehmed 100.000 akçe vakfetmiştir. (vakfiyedeki vasiyetnâmade acaba bu bir şart mı yoksa gerçekleşmiş mi?) Bu para çalıştırılacak ve yılda toplam 15.000 akçe gelir elde edilecektir. Söz konusu gelirin 10.000 akçesi, Ayşe hanım'ın kocası Salih beyle birlikte inşa ettiği on oda ve bir dershaneden oluşan dâru'l-kurrâ'nın ihtiyaçları için harcanacak, yıllık 3.600 akçe mütevelliyeye verilecek, kalan 1.400 akçe ise mütevellî ve nazır tarafından hıfz olunacak ve medresenin tamiri için kullanılacaktır¹⁹⁹.

Vakfiyelerde mekteplerin ve medreselerin odun ve hasır ihtiyaçlarının giderilmesi, onarımının yapılması, temizlenmesi, kapısının açılıp kapatılması için de şartlar bulunmaktadır. İlmî yeterlik ve ihtisas gerektirmeyen bu görevlerin yerine getirilmesi için de görevliler tayin edilmiştir.

Mektep ve medreselerde eğitim gören öğrencilere, vakıflarca burs verilmektedir. Bu burslara ek olarak öğrenciler yemeklerini imâretlerden ücretsiz yemekte, medrese hücrelerinde ücretsiz barınmakta ve kıyafetleri de vakıflar yoluyla temin edilmektedir.

Mektep ve medrese inşa edecek maddi güce sahip olmayan vâkıflar ise evlerinin okul olarak kullanılmasını isteyerek eğitime destek vermişlerdir²⁰⁰.

3- Dâru'l-kurrâ

Hafızların kıraat ilmini okudukları eğitim kurumlarına verilen addır. Burası ihtisas eğitiminin yapıldığı bir yerdir. Burayı bitirenlere “kurrâ” denilirdi. Hafız yetiştiren yerlere

¹⁹⁷ **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, D.İ.B Yayınları, İstanbul, 2009, s. 366.

¹⁹⁸ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 9, s. 6.

¹⁹⁹ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 16, s. 56-57-58.

²⁰⁰ **A.D.A.G.M**, font: 128, defter: 15, s. 30.

“dâru’l-huffâz” denilirdi²⁰¹. Elimizdeki vakfiyelerin birinde bir dâru’l-kurrâya rastlanmıştır. Ayşe bint-i Ahmet Bey’in vakfiyesinde, dâru’l-kurrâda Kur’an-ı Kerim’in güzel ve tecvit kuralları üzere okunmasını hatta ezberlenmesini şart koşmuş ve bu işi yapacaklara vakıftan tahsisat ayırmıştır.

Toplumun eğitime gösterdiği ilgi ve verdiği destek, gerek öğrencilerin gerek hocaların maddi sıkıntılarla zihinlerini meşgul etmeksizin, ilmi çalışmalarını yapmalarını ve verimin artması sağlamıştır. Ayrıca bu durum eğitim sektörünün bağımsızlığını göstermesi açısından da önemlidir.

C- Beledî Hizmetler için kurulan vakıflar

Her ne kadar dinî içerikli vakıfların sosyal yönleri olduğu ifade edilse de, incelenen vakfiyeler arasında doğrudan sosyal hizmet amacı taşıyan vakıflar da mevcuttur. Fakirlerin gıda, barınak, giyecek, yiyecek ihtiyacının karşılanması, yol, çeşme, köprü veya mahalledeki hayratın onarımı, kabristan bakımı için kurulan vakıflar bu kategoride değerlendirilmiştir. Dinî hizmet amacı taşıyan vakıflarda olduğu gibi sosyal hizmet sağlayan vakıflar da, birden fazla amaca yönelik olabilmektedir.

Sosyal yapılar denilince insanların her türlü maddi ve manevi gereksinimlerini karşılayacak kurumlar akla gelmektedir²⁰². Bunlar arasında insanların su ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşmeler, su kuyuları, sebilhaneler, su kemerleri; temizlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere hamamlar, abdesthaneler inşa edilerek buralar için vakıflar tesis edilmiştir.

1732 yılında 500 kuruş vakfeden Süleyman Paşa değişik hizmetlerin yanında söz konusu meblağın 250 kuruşunun gelirini Fraşer Köyü’nde büyük köprü ve korkuluk denilen duvarının tamiri için tahsis edilmesini talep etmiştir²⁰³.

Yukarıda vakfiyesi özetlenen İbrahim Paşa, Vakıf gelirlerinin bir kısmıyla Ceremlus camii yakınlarında Kasaphane’den Büyük köprüye kadar olan yolun korkuluğunun tamiri, yine aynı camiden bostanlara kadar olan yolun ve kaldırımlarının tamiri, Hacı Silahdar Ağa’nın inşa ettirdiği handan Akköprü Mahallesi’nde olan Yakup Hoca Mescidi’ne kadar olan yolların, kaldırımlarının tamiri ve temizliği, Ak Mescit’ten Kuru Çeşme’ye kadar olan

²⁰¹ Pekalın, a.g. e, C. III, s. 399.

²⁰² M. Sadık Akdemir, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Burdur Vakıfları”, S.D.Ü.İ.F.D, S. 18, Isparta, 2007, s. 21.

²⁰³ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 102, s. 4.

yolda kendisinin yaptırdığı kaldırımların tamiri, Eski Pazar Mahallesi'nden Beziyay(?) Çiftliği'ne kadar olan araba yollarının ve kaldırımlarının tamiri ve temizliği, Veterik Köyü yakınlarında olan mezarlıktan büyük dereye ve büyük dereden Mehmet Paşa Köprüsü'ne kadar olan yolların tamir ve temizliği, Posta ve Paşalı köylerinin yakınlarında olan eski kaldırımların başlangıcından Gâvur köprüsüne kadar olan yolların tamiri ve temizliğinin yapılmasını şart koşmuştur.

7.000 bin akçe vakfeden Hüseyin Hoca, bu paranın 2.000 akçesini su hizmetlerine tahsis etmiştir²⁰⁴. Benzer şekilde 40.000 akçe vakfeden İmam Mehmed Efendi bin Hüseyin de, bu paranın gelirinden her yıl 600 akçelik kısmın çeşme tamiri için harcanmasını şart koşmuştur²⁰⁵.

D- Haremeyn Vakıfları

Haremeyn, Mekke ve Medine şehirlerine verilen isimdir²⁰⁶. Haremeyn vakıfları bu kutsal topraklara yönelik kurulan vakıflardır. Müslümanların manevi dünyasında ayrı yeri olan Haremeyn'e yönelik hizmetler toplumun her kesiminden destek görmüştür. Bu amaçla Osmanlı toplumunda çok sayıda vakıf tesis edilmiştir.

Vakfiyelerde Haremeyn vakıflar için genellikle Medine-i Münevvere, Medine-i Şerif, Medine-i Mutahhara, Ravza-i Nebi, Mekke-i Şerif ve Harem-i Şerif ifadeleri kullanılmıştır. İncelediğimiz vakfiyeler arasında Arnavutluk'ta Haremeyn'e yönelik hizmetleri ihtiva eden bir vakfiye bulunmaktadır. İbrahim Paşa, tesis ettiği vakıflar aracılığıyla vakıf gelirlerinden Mekke-i Mükerrreme'de Harem-i şerif hizmetçileri için günlük 40 akçe, Medine-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhara hizmetçileri için ise günlük 50 akçe tahsis etmiş ve bu paraların her yıl Haremeyn Evkafı Nazırı Daru's-Saade Ağası nezaretinde her yıl Surre Emini vasıtasıyla Hicaz'a ulaştırılmasını istemiştir²⁰⁷.

E- Ailevi Vakıfları

Bilindiği üzere vakıflar kuruluş amaçlarına göre, hayrî vakıflar, zürrî vakıflar ve avarız vakıfları olarak üç grupta ele alınmaktadır.

²⁰⁴ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 15, s. 43-44.

²⁰⁵ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 21, s. 66.

²⁰⁶ Pekkalın, a.g. e, C. I, s. 743.

²⁰⁷ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 102, s. 1.

Hayrî Vakıflarda, toplumun vakıftan istifade etmesi ya doğrudan veya dolaylı bir şekilde olur. Hayrî vakıflar, medrese, sebil, imaret, han, yol, köprü, kütüphane, mektep, cami, mescit gibi eserlerin inşası ve işletilmesi ile fukaranın doyurulması gibi hayrî hizmetlerin görülmesi maksadıyla kurulan vakıflardır²⁰⁸.

Avarız vakıfları, beklenmeyen hal ve durumlarda ihtiyaç sahiplerine imkân temin etme gayesiyle kurulan vakıflardır²⁰⁹.

Zürri (evlatlık)vakıflar ise kişinin kendi ailesinden olanlara belirli şartlarla yapmış olduğu vakıftır. Vâkıfın mülkünü kendine, ailesine ya da nesline vakfetmesi yoluyla gerçekleştirilen vakıfları, ailevi vakıfları oluşturur. Hakkında farklı görüşler belirtilen zürri vakıfların, Arnavutluk'ta da yaygın olduğu görülmektedir. Vakıf kurucuları, vakfiyelerinde “evlad u evlad, batnen ba'de batnin, karnen ba'de karnin, neslen ba'de neslin” gibi ifadelerle ailesinin birkaç nesil boyunca vakıftan istifade etmesini sağlamıştır²¹⁰.

Ailevi vakıflar hayır niyetinin sembolik olduğu, bu tür vakıfların esas amacının özellikle üst düzey devlet yöneticiler için kişinin malını müsadereye kurtarmak²¹¹, mülkün varisler arasında parçalanmasını önlemek ve bütünlüğünü muhafaza etmek²¹², vakfiyeye koyacağı şartlarla kız veya erkek çocuğunu mirastan mahrum bırakmak²¹³ olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Colin İmber, zürri vakıflar konusundaki görüşlerini şu ifadelerle belirtmiştir:

‘... Vakfın bir türü İslâm'a ya da Müslüman topluma fayda sağlamıyordu. Bu aile vakfıdır. Tipik bir aile vakfında kurucu gelirin önce kendisine ve daha sonra ebediyen soyundan gelenlere gitmesini şart koşar. Bir aile vakfının kuramının geleneksel amacının yoksullarla ilgisi yoktur, aksine amaç miras kurallarını aşmaktır... Şer-i mirasçı olarak erkeklerin yarısı kadar pay alan kadınların, vakıf kurucusu başka türlü şart koşmadığı sürece, mirastan eşit olarak yararlanmasını sağlayabilecek bir miras hukuku hilesiydi...’²¹⁴

²⁰⁸ Güler, a.g. e., s. 25.

²⁰⁹ Kazıcı, **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, s. 88-89.

²¹⁰ Bu tabirlerin ifade ettiği manalar için Bkz. Akgündüz, a.g. e, s. 204.

²¹¹ Bu konudaki görüşler için bkz. Öztürk, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, V.G.M Yayınları, Ankara, 1983, s. 84.

²¹² Ö. Lütfi Barkan, **Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 212.

²¹³ Köprülü, ‘Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü’, **V.D**, S. 2, Ankara, 1942, s. 5.

²¹⁴ Colin İmber, **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslam Hukuku**, çev. Mürteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 151.

Zürri vakıflar için genel kanaat olumsuz olmasına rağmen, İslam âlimleri caiz olduğuna dair fetva vermişler ve bu tip vakıflar toplumda yaygın kabul görmüştür. Kişilerin aile vakfı yapma konusundaki niyetleri bilinmemekle birlikte, vakfiyelerdeki ifadeler incelenerek bazı tespitler yapılmıştır.

İncelediğimiz vakfiyelerden 11'inin zürri, diğer 14'ü hayri vakıftır. Zürri vakıfların 3'ü seyfiye, 8'i reaya mensuplarına aittir. Hayri Vakıfların ise 4'ü ilmiye, 3'ü seyfiye ve 7'si reayaya aittir. Mesela İbrahim Paşa vakfiyesi, aynı zamanda da ailevi vakıftır

İncelediğimiz vakfiyelerden aile vakıflarının %18'inde kız ve erkek çocukların istifade etmelerine dair şartlar bulunmaktadır²¹⁵. Diğerlerinde ise her hangi bir ayırım söz konusu değildir. O halde bu tür vakıfların, kız veya erkek evladı mirastan mahrum bırakmak için oluşturulduğuna dair genel bir yargıya ulaşılmaz.

Vakıflar gerek doğrudan gerekse vakıf personeli olarak aile bireyelerine vakıflardan istifade imkânı tanımışlardır. Bu konuda yapılan bütün eleştirilere rağmen, aile vakıfları da diğer hizmet sahalarında olduğu gibi vakfın fonksiyonunu icra etmesini sağlamıştır.

²¹⁵ A.D.A.G.M, Font: 128, Defter: 21, s. 66, Defter: 102, s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARNAVUTLUK DEVLETİNİN GELİŞMESİNDE

VAKIFLARIN ROLÜ

I- FİZİKİ VE İMAR BAKIMINDAN VAKIFLAR

A- Fiziki Yönden Vakıflar

Osmanlıların Rumeli’de elde ettikleri topraklarda sistemli bir iskân politikası uyguladıkları arşiv kayıtlarından takip edilebilmektedir. Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda uyguladığı iskân ile yerleştirilenlerin yeni iskân sahalarına verdikleri isimler ve bunların günümüze etkisinin araştırılması ile ülkelerimiz ve halklarımız arasındaki kültürel etkileşim ve kaynaşmanın temelleri ortaya çıkarılmış olacaktır.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş, genişleme, duraklama ve gerileme devirlerinde siyasî, iktisadî ve içtimaî duruma göre farklı iskân uygulamaları olmuştur. Bu konuda iskân defterlerinde ve tahrir kayıtlarında teferruatlı bilgiler mevcuttur.

Osmanlı Devleti’nin dışa dönük olarak nitelendirilen iskân uygulamasında en çok başvurduğu yöntem, sürgün usulü olmuştur. Boş ve harabe toprakların canlandırılmasını hedefleyen Osmanlı, Anadolu’dan Rumeli’ye, Rumeli’den Anadolu’ya Müslim ve gayr-i Müslim nüfus nakletmiştir. Sürgün usulünün yanında vakıflar ve temlik yoluyla da iskân gerçekleştirilmiştir²¹⁶.

Yeni alınan toprakların iskân ve imarı için müstakil müessese mahiyetinde vakıflar tesis etmek Osmanlı Devleti’nin tatbik ettiği usullerden biri olmuştur. Bu şekilde vakıflar yoluyla büyük külliyelerin vücuda getirilmesi, sosyal imkânları sağlanmış bir merkezin, derhal çevreden gelen halkla dolmasını ve kısa zamanda etrafında mahalleler kurularak bir kasaba şeklinde teşkilatlanmasını kolaylaştırmıştır. Devletin iskân çalışmalarının dışında aslında resmi olmayan fakat birçoğu orduyla birlikte hareket eden tarikat mensubu kimseler, bazı yerlerde ve yolların geçtiği önemli mevkilerde inşa ettikleri zaviye ve tekkelerle iskâna katkıda bulunmuşlardır²¹⁷.

Bunlarla ilgili müstakil Yörük Defteri bulunmakta olup, bu konu hakkında en detaylı araştırmayı bilindiği üzere, ‘Rumeli’de Yörükler, Tartarlar ve Evladı Fatihân’ adıyla Tayyip Gökbilgin yapmıştır²¹⁸. Gerek sürgün, gerekse vakıf ve temlik suretiyle iskân edilenlerin

²¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler’’, **V.D**, S. II, Ankara, 1942, s. 283.

²¹⁷ Barkan, a.g. m, s. 283-285.

²¹⁸ Ahmet Refik, **Anadolu’da Türk Aşiretleri**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1930, s. 115.

yerleştikleri bölgelerde yeni yerleştikleri alanlara verdikleri isimler onların hangi yöreden geldiklerini göstermektedir. Özellikle vakıf kayıtlarında bölgenin ilk sahiplerinin kimler olduğu ve bunların hangi hükümdar zamanında getirildiği anlaşılmaktadır²¹⁹.

Osmanlı topraklarına yeni katılmış bölgelerde, ilk dönemlerinden itibaren vakıfların kurulduğu yine kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim bölükler halinde Rumeli'ye nakledilen Yörük kabileleri, XV. asır ortalarından itibaren askerî ve stratejik vazifelerde önemli roller oynamaya başlamış ve bunlar XVI-XVII. asırlarda artık ordu hizmetlerinde ve devlet işlerinde vazife alan askerî bir sınıf haline gelmişlerdir²²⁰. Buna bağlı olarak XVI. asırdan itibaren ekonomik gelişmeler sayesinde Arnavutluk şehirlerinin yavaş-yavaş hayat seviyesi yükselmeye başlamıştır.

Osmanlı döneminde boşalan beldelere göçebelerin yerleştirilmeleri kalelerin iç ve dış kesimlerinde yerleşimin sayıca artışına sebep olmuştur. Böylelikle şehirlerin ilk mahalleleri kurulmuştur. Kalelerin dış kesiminde kurulan ve Anadolu şehri hüviyeti kazanmış olan ilk mahallelere ‘‘Varoş’’ denilmektedir²²¹. Arnavutluk'ta ise bu kelimenin ilk defa 1529 yılında kullanıldığına rastlanmakta ve Kalelerin dışında yeni kurulmuş olan ilk mahallelerin başlangıcını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu kelimenin, hiç bir anlam değişikliğine uğramadan aynı anlamla Arnavutluğun büyük şehirleri olan Durres, Kruja, Berat, İşkodra, Korç, Pogradec ve Gjirokaster'de de kullanıldığı görülmektedir²²². Yukarıda sayılan şehirler, Osmanlı döneminde idarî, siyasî ve askerî açıdan çok önemli vazifeler ifa etmiş olan Arnavutluğun merkezlerindedir.

Osmanlı döneminde ekonomik gelişme kaydedilmekle beraber hayat seviyesi eskiye göre yükselmiş, şehirlerde ve yollar üzerinde cami, hamam, kervansaray, imaret, köprü ve çeşme²²³ gibi sosyal tesisler yapılmak suretiyle Osmanlı mimarisinin en görkemli eserleriyle Arnavutluk şehirleri sosyal ve kültürel alanlarda en üst düzeye ulaşmıştır.

²¹⁹ Geniş bir bilgi için Bkz, Yusuf Halaçoğlu, ‘‘XVI. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri’’, **Bellekten**, S. 207, Ankara, 1989, s. 637-678.

²²⁰ Tayyip Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatıha'n**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008, s. 12- 14.

²²¹ **Varoş** kelimesi, Macarca ve Rumunca bir kelime olup, alt ve dış kesim anlamında kullanılıp Osmanlı döneminde Balkanların neredeyse bütün ülkelerindeki ilk kurulmuş mahallelere ad olarak veriliyordu. Geniş bir bilgi için bkz, Zija Shkodra, **Esnafet Shqiptar, shek. XV-XX’’, (XV.-XX. Yüzyılda Arnavut Esnafları)**, Akademia e Shekncave e R. P. SH, İnstituti i Historis, Tiran, 1973.

²²² Shkodra, a.g. e, s. 30.

²²³ Shkodra, a.g. e, s. 32.

Osmanlıların, yerleştikleri her bölgeyi nasıl imar ettikleri, bugüne kadar yapılan araştırmalar sayesinde oldukça iyi bilinmektedir. Yerleşilen bölgeye önce cami, etrafında mektep, medrese, tekke gibi eğitim kurumları, misafirhane, aşhane, sebil ve çeşme gibi sosyal tesisler, han, kervansaray, dükkân, bedesten gibi ticarî kuruluşlar ve nihayet meskenler inşa olunuyor, böylelikle bir mahalle veya bir imaret sitesi oluşturuluyordu. Böylece sosyal sisteme kavuşan imaret, ziraat ve ticarî yollarla destekleniyordu. Bu noktadan hareketle vakıf statüsüyle hukuki dayanaklar üzerine bina edilen bu gibi oluşumların bir araya gelmesiyle Müslüman Arnavut şehirleri ortaya çıkıyordu. Söz konusu bu şehirler yine vakıf yollar ve köprülerle birbirine bağlanıyor; beşeri, ticarî ve askerî ulaşımın emniyet içinde yapılması için yolların gerekli yerlerine derbentler, kaleler, hanlar ve kervansaraylar yapılıyor ve aynı sistemle işletiliyordu²²⁴.

Bütün bu oluşumlar vakıf yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Vakıflar, yerli halkın İslamlaşmasında hatta kiliselerin varlıklarını sürdürmelerinde rol oynamıştır²²⁵. Söz konusu vakıflarla beslenen kasaba ve şehirler, bölgeler gerçek iktisadî merkezler haline geliyordu.

B- İmar Yönünden Vakıflar

Balkanlardaki Türk mimari eserlerinin ve bunların temsil ettiği medeniyetin temelinde hayrat ruhu ve düşüncesi yatmaktadır. Bu anlayışı, söz konusu eserlerin adlarında ve kitabelerinde bulmak mümkündür. Hayrat sistemindeki asıl amaç, servetlerin insanların ihtiyaçlarını karşılamak, sıkıntılarını gidermek üzere sürekli iyilikler üretecek biçimde kurumsallaştırılmasıdır. Bu mekanizmayı vakıf kavramı karşılamadığı gibi imaret kavramı da karşılamamaktadır. Çünkü imaret sistemi sadece belli kuruluşlar bütünlüğünü ifade etmektedir.

Osmanlılar, idarî, iktisadî, askerî ve demografik açıdan şehre hâkim olmak zorundaydı. Dolayısıyla Osmanlılar, Balkanlarda şehirlerin oluşmasına ve gelişmesine vakıflar yoluyla katkıda bulunmuşlardır.

Arnavutluk'taki Türk eserlerinin cami, medrese, mektep, han, hamam, tekke ve zaviyelerin, imaret sitelerinin, bu sitelerden şekillenmiş şehirlerin, dolayısıyla İslam

²²⁴ Ekrem Hakkı Ayıverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C. IV, Fetih Cemiyeti basımevi, İstanbul, 1982, s. 421.

²²⁵ Evangelia Balta, *Les Vakıfs de Serres et de sa Region (XVe et XVIe s.) un Premiere Inventaire*, çev. Edith Karagiannis, Atina, 1995, s. 36-37.

medeniyetinin, temeldeki hayrat düşüncesinden hareketle geliştirildiğini söylemek mümkündür²²⁶.

XVII. yüzyılda nüfusun şehirlere akın etmesiyle birlikte yeni mahallelerin oluşumu ve şekillenmesi göze çarpan önemli hususlardandır. Bu dönemde şehirleşme süreci hızla devam ederken öte yandan ekonomik gelişmeler de ivme kazanmıştır. Vakıflar tüm bu gelişmelerde önemli rol oynamışlardır.

Bu yüzyıllarda şehre yerleşenlerin sayısı her geçen gün artmış ve İslamlaşma süreci de hızla devam etmiştir. Genellikle Arnavutluk şehirleri Hisar mahallesinden ve kale etrafında yer alan diğer mahallelerden oluşmaktaydı. Bu düzen Osmanlıların gelmesiyle olmuştur. Bu mahallelerde oturan sakinler toplumun her tabakasından geliyordu. Bu dönemdeki Arnavutluk şehirleri gittikçe Anadolu şehirlerine benzer bir hüviyet (kimlik) kazanmışlardır.

Arnavutluktaki mahallelerin merkezinde bir cami ve etrafında tek katlı evler bina edilmiştir. Mahallelerde evleri ayıran kaldırımlı dar sokakların her biri merkeze yani camiye çıkılmasını sağlıyordu. Mahallenin diğer önemli unsurları saat kuleleri, mektep, hamam, han ve askerî sınıfın sahip olduğu 2-3 katlı evlerdir²²⁷. Saat kuleleri genellikle Pazar yerlerinin merkezine yerleştiriliyordu. Bu kuleler o dönemin en önemli icadı olan güzel saatlerle süslenmiştir. Berat, Elbasan, Tiran ve İşkodra bunlara örnek olarak verilebilir²²⁸.

Evliya Çelebi'ye göre Arnavutluğun XVII. asırdaki merkezî şehirleri ve bu şehirlerde bulunan mahalle ve ev sayıları şöyledir: Elbasan 28 mahalle ve 4000 ev ve Berat 30 mahalle ve 2000 ev, İşkodra 15 mahalle 2000 ev, Gjirokaster 2000 ev, Vlora 1300 ev, Kruja 800 ev, Lezh 500 ev, Kavaja 400 evden oluşmaktaydılar. 150 eve sahip olan en küçük yerleşim alanı ise Durres şehridir²²⁹.

Osmanlı vakıf sisteminin ebedilik ilkesi ile birlikte dokunulmazlığa da sahip bulunması, Osmanlı imar sistemini vakıf sistemi ile birleştirmiş, imar ve şehircilik konusunda kişilerin yapı faaliyetlerine cesaret ve güvence vermiştir²³⁰.

²²⁶ Geniş bilgi için bkz, Mustafa Cezayir, “Osmanlı Klasik Döneminde İmar Sistemi”, **IX. Türk Tarihi Kongresi**, S. III, Ankara, 1989, s. 1395-1405.

²²⁷ Shkodra, a.g. e., s. 41.

²²⁸ Evliya Çelebi, “Arnavutluk”, **Seyahatname**, Şefik matbaası, İstanbul, 2003, s. 65; Bkz. Arkivat e Historsi se Shtetit, (**Arnavutluk Devlet Tarihi Arşivleri**), Dosya 16, Kitabe 28-B, s. 120; Shkodra, a. g. e., s. 45.

²²⁹ Çelebi, a.g. e., s. 300-309.

²³⁰ Cezayir, a.g. e., s. 1405.

Şehirlerin yapılanma ve gelişmesinde ana role sahip dinî, kültürel, sosyal, ticarî nitelikli yapılar büyük oranda sultan ve vezirler, önemli devlet memurları ve zengin kişiler tarafından yaptırılmıştır²³¹.

Arnavutluk genelinde kurulan cami, mescit, mektep ve medreselerin diğer yapı türlerinden sayı ve oran bakımından daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Şehrin imarında ve müesseseseleşmesinde ilk ihtiyaç duyulan, ibadet mekânları ile eğitim kurumlarıdır.

II- TİCARÎ VE EKONOMİK YÖNLERDEN VAKIFLAR

A- Ticarî Bakımdan Vakıflar

Arnavutluk'ta Osmanlı döneminde şehirlerarası ulaşım ve ticaretin kolaylaştırılması için beldeler arasında ve büyük ticaret yolları üzerinde köprü, kale, kervansaray, zaviye gibi yapıların vakıflar sayesinde tesis edildiği bilinmektedir²³². Bütün bu yapıların inşası, tüccar ve yolcuların seyahatini kolaylaştırmış, yol emniyetini temin etmiş ayrıca yolcuların konaklama ve diğer ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Şehirlerarasında ticaret güvenliğinin vakıflar eliyle sağlanmasından başka, şehirlerde de tüccarların kalabilecekleri ve mallarını alıp satabilecekleri odalar, hanlar, bedestenler, çarşılar yine vakıflar yoluyla kurulmuştur.

Osmanlı döneminde ticaret yapmak amacıyla Arnavutluk şehirlerine gelen yerli ve yabancı tüccarların güven içinde konaklamaları ve sığınmaları için yolların üzerinde ve şehirlerin merkezinde kervansaraylar inşa edilmiştir. Kervansaraylar, Arnavutluğun önemli siyasî, iktisadî, askerî merkezleri olan Berat, Lezh, Tiran, Prizren, Shkoder (İşkodra), Elbasan şehirlerinde bulunmaktadır²³³.

İnceleme dâhilindeki kaynaklarda Arnavutluk şehirlerinde “akara” tabir edilen çarşı, pazar ve dükkân gibi yapılar tespit edilmiştir. Buna göre Elbasan şehri pazarında 900²³⁴ dükkân, İşkodra ve Berat şehri pazarında 1000 dükkân mevcut olduğu tespit edilmiştir²³⁵. Taş, kerpiç veya ahşaptan yapılan dükkânlar pazarın içinde yer almaktadır. Genellikle pazar yerleri dar ve kaldırımlı sokaklardan oluşmaktadır. Kaynaklarda Elbasan'daki pazarın 30 sokağa

²³¹ Yediyıldız, “Vakıf”, s. 170.

²³² Shkodra, a.g. e., s. 40.

²³³ Shkodra, a. g. e., s. 46.

²³⁴ Çelebi, a.g. e., s. 107.

²³⁵ Çelebi, a.g. e., s. 60, 65, 146.

sahip olduğu bilgisi yer almaktadır²³⁶. Bunlardan kazancı, kuyumcu, bakırcı, tüfekçi, saatçi olarak isimlendirilen sokaklar da mevcuttur.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Arnavutluk şehirlerindeki esnafın hemen her meslek dalında iş yapan dükkâna sahip olduğunu belirtmiştir. Bunlar arasında debbâghane, fırın, bakkal, değirmen, sabuncu, boyacı gibi dükkânlar mevcuttur²³⁷.

Sosyal ve beledi hizmet amaçlarına göre yapılan faaliyetler arasında değirmen ve dükkânlar yer almaktadır. Değirmen ve dükkânlar akara tabi menkuller olduğu için her zaman halk için hizmet vermektedirler. Mesela Süleyman Paşa vakfiyesinde²³⁸ bir değirmen vakfedilmiştir. Vakfiye'de değirmenden elde edilecek gelirlerden, cami-i şerifte bulunan imam ve hatibe 50'şer kuruş, müezzin ve kayıma ise 25'er kuruş verileceği belirtilmiştir.

B- Ekonomik Bakımdan Vakıflar

Vakıf müessesinin büyük bir gelişme göstermesi, devletlerin iktisadî durumları ve şahısların servetleri ile yakından ilgilidir²³⁹. Osmanlı Devleti'nde vakıflar, devletin iktisadî hayatını etkiledikleri gibi yönetim birimleri olan şehir, kasaba ve köylerin de ekonomik yapısını etkilemişlerdir. Buna bağlı olarak vakıflar, bünyesinde çalışan çok sayıda kişiye bir gelir temini kapısı olmuştur. Vakıf mürtezikası²⁴⁰ adı verilen vakıf çalışanları, kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini görev yaptıkları vakıflardan aldıkları ücretler sayesinde karşılamaktaydılar. Bundan dolayı imarı vakıflar yoluyla yapılan mektep, medrese, cami, kütüphane ve zaviye gibi yapılar, sanatsal değerleri ve ifa ettikleri hizmetler yanında kalabalık bir insan topluluğunun geçimini de sağlamaktadır.

Ele aldığımız vakfiyeler çerçevesinde Arnavutluk'ta kurulan vakıflarda ve vakıf yapılarında hizmet eden görevliler ve aldıkları ücretler yaklaşık olarak şöyle tespit edilmiştir:

Vakıf Görevlileri ²⁴¹	Görevli Sayısı	Görevlilerin Günlük Aldıkları Ücret (akçe)
Mütevelli	10	50- 90

²³⁶ A. Çausi, "Elbasani deri ne shek. XIX ne pikpamje etnografike dhe topografike", (doreshkrime), **Arkivi i Institutit te Historis e te Gjuhes, (Dil ve Tarih Enstitüsü Arşivlerinde alınan el yazmaları)**, Tiran 1958.

²³⁷ Çelebi, a.g. e., s. 53.

²³⁸ **A.D.A.G.M**, Font: 128, Defter: 102, s. 1.

²³⁹ Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mhiyeti ve Tarihi Tekamülü", s. 14.

²⁴⁰ **Mürtezika** kelimesi, maaş sahipleri anlamına gelmektedir. Bkz, Pekalın, a.g. e., C. II

²⁴¹ Anlaşılmayan terimleri açıklıyoruz; **Mütevelli** bir vakfın idarecisi; **Kayım**, diyanet işlerinde bağlı bulunduğu kişi; **Cüzhan**, cüz okuyanlara denir; **Ferraş**, hizmetçi anlamına gelir. Geniş bir bilgi için Bkz: Pekalın, a.g. e., C. I- II.

Zâviye Şeyhi	3	40
Zâviye Muallimi	2	10- 20
Kayyım	3	50- 60
Kandilci	5	100 k.
Müderris	3	20- 30
Muallim	10	10- 20
İmam	18	50- 100
Müezzin	7	15- 20
Hatib	6	10-20
Vaiz	2	30
Cüzhan	1	5-10
Ferraş	4	5

Tablo 11: Vakıflarında Görev Yapan Personel ve Aldıkları Ücret

Vakıflarda en çok görev yapanlar arasında imamlar yer almaktadır. Görevliler arasında imamlar %24.6 gibi bir oranı oluşturmuştur. Halka göre imamın görevi en hayırlı görevlerden kabul edilir. Bu yüzden toplumun çoğunun imama daha çok mal-mülk vakfettiği bilinmektedir. İmam ve müezzinlerin vakıflarda, asli görevlerinin yanında cüzhanlık, kayyımlik gibi vazifeleri de yaptıkları ve bu görevler için de ayrıca ücret aldıkları, böylece maaşlarını arttırdıkları da bilinmektedir²⁴².

Sonuç olarak vakıfların insanların yaşam koşullarını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Osmanlı devletinde kurulan vakıflar, insanlar arasında din, dil, ırk, düşünce farkı gözetmeden ihtiyaç sahipliği esasını göz önünde bulundurarak hizmet sunmuşlardır. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması esasına dayanan vakıf kurumu, bu anlamda hizmetten yararlananlar ile hizmeti sağlayanlar arasında sosyal bir ilişkinin doğmasına zemin hazırlamıştır.

III- EĞİTİM VE KÜLTÜREL AÇIDAN VAKIFLARI

İnsanlığın ilerlemesini sağlayan en önemli şey öğrenme merakı ve bilimsel faaliyetlerdir. İslam'ın ilme verdiği önem, Müslümanların bu faaliyetlerin yürütmesi için vakıf kurmalarına tesir etmiştir. Bu yüzden tarih boyunca ibadet mekânlarının yanında medrese ve kütüphaneler tesis etmişler ve buralardaki hizmetlerin vakıflar vasıtasıyla yürütülmesini sağlamışlardır. İslam medeniyetinde kitap en muteber vakıflar arasında sayılmıştır. Bugün bile hemen bütün cami ve mescitlerdeki kitapların üzerinde “*vakıftır*” ibaresi dikkat çeker. Bu konuda Müslümanlar çok çaba harcamışlar, insanlığa hizmet edecek kütüphaneler

²⁴² M. Asım Yediyıldız, “Şeriyeye sicillerine göre Bursa'nın sosyal- ekonomik Yapısı”, V.D, S. XXII, Ankara, 1994, s. 187.

kurmuşlardır. Bunun yanında bilim insanlarını doğrudan gelir ile destekleyen vakıflara da rastlanmaktadır²⁴³.

A- Eğitim-Öğretim Yönünden Vakıflar

Osmanlı Devletinde sosyal ve dinî hizmetlerde olduğu gibi eğitim faaliyetleri de muhtelif kişilerin tesis ettikleri vakıflarca yürütülmekteydi. İncelediğimiz örnek vakfiyelerden bile Arnavutluk'ta ilgili dönemde toplam otuz beş eğitim müessesesinin kurulduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyelerde çok sayıda mektep, medrese, hücre, zaviye, derslane ve dâru'l-kurrâdan bahsedilmiştir.

Hizmet amacıyla kurulan vakıflar, toplumsal düzeni dikkate alarak dönemlerinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Dolayısıyla sadece dinî yapılara yardım edilmekle yetinilmeyip, şehir halkının ve dışarıdan gelen öğrencilerin eğitim-öğretim görmelerine büyük katkılar sağlanmıştır. Her şeyden önce şehirde, okuma-yazma çağına gelmiş çocukların eğitimi için sıbyan mektepleri açılmıştır. Bu mekteplerin personel giderleri ve zaman içinde ortaya çıkabilecek tamir, bakım ve onarım masrafları vakıflar tarafından karşılanmıştır.

Osmanlı tarihi boyunca hemen hemen Arnavutluğun her şehrinde eğitim-öğretim faaliyetleri olmuştur²⁴⁴. Nitekim Evliya Çelebi, Arnavutluk'ta Osmanlı tarihi ve mimari eserleriyle bilinen Berat şehrinde on üç cami, on yedi mescit, beş medrese ve birçok sıbyan mektebinin yer aldığını ifade etmiştir²⁴⁵.

Sonuç olarak, Arnavutluk vakıfları halka hem örgün hem de yaygın eğitimde finans, kurum ve personel alanlarında önemli destek sağlamıştır. Ayrıca bu eğitim kurumlarının, halkın bilgili, bilinçli ve daha aydın olmalarını sağlamada etkin bir rol oynadığı da görülmektedir.

²⁴³ İslam E. Erünsal, "İslam Medeniyetinde Kütüphaneler", **D.G.B.İ.T**, ed., H.D. Yıldız, XIV İstanbul 1990, s. 286-305.

²⁴⁴ Evliya Çelebi, a.g. e., C. VII, s. 305-309; geniş bir bilgi için Bkz E. Hakkı Ayıverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari** Eserleri, s. 391.

²⁴⁵ Ferit Duka **Berati ne Kohen Osmane (Osmanlılarda Berat)**, TOENA yayımları, Tiran, 2001, s. 5; geniş bir bilgi için bkz: Çelebi, a.g. e., C. VII, s. 64.

B- Kültürel Yönden Vakıflar

Kültür (hars), bir milletin dinî, ahlakî, hukukî, entelektüel bedî (estetik), lisanî, iktisadî, fennî (teknik) hayatlarının ahenkli mecmuası olarak tanımlanmaktadır²⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yayılmaya başlamasından sonra kurulan veya yeniden yapılandırılan ilk Osmanlı şehirlerinde maddi ve manevi sahada İslâm-Osmanlı kültürünün temellerini ve örneklerini bulmak çok olağan bir durumdur.

Arnavutluk'ta, mimarinin en güzel örneklerinden olan ve kültürün maddi temellerini oluşturan dinî, eğitim ve sosyal hizmetlere²⁴⁷ ait yapılar (cami, medrese, imaret gibi) hayırsever kişiler tarafından bina edilmiş ve yine onların kurdukları vakıflarla işletilmişlerdir.

Arnavutluk halkının İslam kültürünü öğrenmesi ve içselleştirmesinde vakıfların önemli bir rolünün olduğu kesindir. Zira vakıflar beşikten mezara kadara toplumun her kesimine ve gündelik hayatın her alanına hitap etmektedir. Vakıflarla bu kadar içli-dışlı olan halkın buraların kurulmasının temel kaynağı olan İslam inancını ve kültürünü benimsemeleri kaçınılmazdır.

Vakıf sahipleri insana hizmet ve yardımlaşma anlayışı ile hareket etmişler, devlet adamları ve zenginler halkın ihtiyaç duyabileceği her türlü yapıyı tesis ettirmişlerdir. Cami, medrese, imaret ve zaviye gibi yapılara müdavim olan halk arasında bir tanışma, kaynaşma ve uzlaşma meydana gelmekte idi. Bu vakıf yapılar, insanlar arasındaki fakirlik ve zenginlik farklarını en az indirmede birer aracı rol oynamaktaydılar.

Vakıflarca yaptırılan ve çeşitli hizmet alanlarında faaliyet gösteren müesseseler, maddi kültürün bir ögesi olmalarının yanında, toplumsal kültürü gelecek nesillere aktarmada da önemli bir aracı konumunda idiler.

²⁴⁶ Ziya Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Sadeleştiren, Yalçın Toker, TOKER Yayınları, İstanbul, 1995, s. 19.

²⁴⁷ Çelebi, a.g. e., C. VII, s. 60

SONUÇ

Bu çalışmada sondaj usulüyle Arnavutluk devlet arşivlerinde elde ettiğimiz 25 vakfiye ışığında Osmanlı Devleti zamanında Arnavutluk'ta kurulan vakıflar, bu vakıfların kurucuları, kimlikleri, görev ve statüleri, kurdukları vakıfların özellikleri, gelir kaynakları, vakıf gelirlerinin muhtelif hizmetlere ve gruplara dağılımı, vakıfların şehrin imar ve iskânına katkıları, ticarî, ekonomik hayattaki rolleri ile sosyal ve kültürel hayata etkileri gibi değişik açılardan değerlendirmeye çalışılmıştır.

Vakıflar sayesinde şehirlerde dinî, sosyal, kültürel, ticarî ve eğitim hizmetlerine ait birçok yapı meydana getirilmiştir. Bu yapılardan mescit ve camiler sayı itibariyle ilk sırayı alırken, imaret, han ve hamam gibi yapılar ikinci sırayı, türbe, mektep, medrese ve zaviye gibi yapılar da üçüncü sırayı teşkil etmiştir.

Arnavutluk'ta ilgili dönemde vakıf kurucularının çoğunluğunu devlet görevlileri (askerî sınıf) oluşturmuştur. Halk (reaya) arasından zengin kişilerin de vakıf kurmada istekli oldukları görülmüştür. Ayrıca vakıf kurucuların arasında kadınlar da yer almaktadır.

Arnavutluk halkı Müslüman'dır. Onların İslamlaşmasında bu bölgede kurulan vakıfların önemli etkisi olmuştur.

Arnavutluk vakıflarında görev yapan veya vakfiyelerdeki bazı şartlarla kendilerine gelir bırakılan birçok vakıf mürtezikasını ya geçimlerinin tamamını vakıflardan temin etmiş ya da ek gelir yeri olarak vakıf kurumlarından yararlanmışlardır.

Vakıf kurucuları, çeşitli amaçlarla tesis ettikleri vakıflarına gelir kaynağı sağlamak için ev, dükkan, han, hamam, bedesten, çarşı gibi alanlarda yatırım yapmışlar onların bu faaliyetleri bir yandan şehrin imarına katkıda bulunmuş diğer yandan da şehrin ticarî imkanlarını ve canlılığını artırmıştır.

Yine şehirde kurulan vakıflar, orada yaşayan insanlar arasında ekonomik, kültürel ve sosyal farkları en aza indirmede önemli rol oynamıştır. Bu sayede vakıf bir imarete zengin, fakir ve köle yemek yiyebilmiş, diğer bir vakıfta hem şehir hakimi, hem müderris ve hem de bir köle görev yapabilmiştir. Arnavutluk şehirlerinin iskân ve kolonizasyonunda, tesis edilen vakıfların önemli bir rolü olduğu görülmüş, şehirdeki birçok semt ve mahalle ya bir vâkıfın adını almış ya da kurulan bir vakıf eserin adıyla anılmıştır. Nitekim Berat sicilinde, Özgürzâde Mehmed Bey, Kara Ali Bey, Vakuf, Kara Kasım gibi mahalleler vakıf kurucuların isimlerini taşımaktadır.

EKLER

صحة مورده من غير كذا...
 اورا وبنام ابدية...
 بر قطعه...
 خلاصه...
 مدينة از نو در بنواری...
 مشروطه اولان وقف...
 حضر الامر التوقيه...
 باگن بودن آقدم ذات...
 سبزه قری بیفتو...
 حدیقه بنت ابراهیم...
 و کمال ولوب...
 ابن عمر اسم...
 مزبور حال...
 اولان با...
 اولان یوسف...
 اولان یوسف...

واقعه اولان...
 تعلیق بالکوت...
 حقه اوز...
 مکتب...
 اوز...
 مبلغ...
 شعون...
 الا...
 ابن...
 الا...
 ایکن...
 خایه...
 ایکن...
 تعلیق...
 وشهادت...
 مقبول...
 او...
 عدل...

1. Konu: Para Vakfi; Sene: 1686, Fond: 128, Defter: 15, Sayfa: 43-44

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or a record from a vakıf. The text is written in a cursive style. There are several circular stamps or seals overlaid on the text, indicating official registration or authentication. One prominent stamp in the center contains the name 'Abdullah Bey' and the word 'Emine'. Another stamp on the right side contains the name 'Ahmed Bey'. The text is densely packed and covers most of the page. At the bottom, there are several lines of text, possibly a signature or a date, including 'Kâim' and 'Hâkim'. The paper appears aged and slightly discolored.

4. Konu: Para Vakfi; Sene: 1679, Fond: 128, Defter: 16, Sayfa: 52

30

61

فقطه بنفست
 حضرت شرفه بکرمه بلاحول و قوت
 و توفیر کلام اللہ بلی و غنائ و تمجید کانی و حدیقه و استجاره و مستعمل ملک منزلی جمیع توابع
 و اولاد حق و عرافت و معلوم المقدار اجناس مختلفات و جمیع ماملک مسوی کند و ملک در افران
 و امتیاز ایدوب جنسیه قدر المتعالی فیه باش اخذ مقدس القسره العونیه لیکه کسده
 وقف و حبس الیوم و فی شوبه شرط حیوانتمده اولتج امور تویستی کت نظر حمده
 اوله و بعد وفاتی متوفی اموی الیه کرامتوا الشیخ مصطفی افندی نیک تحت نظر صنف
 اوله دیو افران و اعتداف انکله غت القدر بعد المقد
 ع القدره معصره ما وضع بالظنه دست اوله در سنه ۱۲۳۰
 کرمه و ملاز بر صاحب محترم در سنه ۱۲۳۰
 عبد الخومر جواب

9. Konu: Ev, Meyve ağaçları ve Bahçe Vakfı; Sene: 1815, Fond: 128, Defter: 22, Sayfa: 30

۳۲

عزیزه سلطان تابعه رشت
 ۵۰ لجه سیدی دیبغان مع شریفه کند و مالده در سنه
 السیوز الخلیج آینه افراز و جهت قیم لونه وقف البدوخی عند
 ۵۰۰۰۰ بالذره تبیل السیوز اللی الخیه در
 سرود علی رسالتک مصطفی کنج
 انی کتیب
 سنه ۱۲۳۰
 ۱۵۴ اغوش

10. Konu: Para Vakfı; Sene: 1817, Fond: 128, Defter: 22, Sayfa: 32

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or a record of a court proceeding. The text is written in a cursive style and includes several lines of prose. At the bottom of the page, there is a circular seal or stamp containing the name "Ahmed al-Kodum" and other illegible text. The page number "41" is visible in the top right corner.

11. Konu: Para Vakfi; Sene: 1708, Fond: 128, Defter: 18, Sayfa: 41

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI: Arnavutluk Devlet Arşiv Genel Müdürlüğünde bulunan Osmanlıca vakfiyelerin orijinalinden fotokopileri:

Font. 121, Sene. 1772, Defter. 7, Sayfa. 1

Font. 128, Sene. 1603, Defter. 15, Sayfa 43-44, 59

Font. 128, Sene. 1646, Defter. 18, Sayfa. 10

Font. 128, Sene. 1674, Defter. 16, Sayfa. 42, 52-57

Font. 128, Sene. 1697, Defter. 97, Sayfa. 4

Font. 128, Sene. 1703, Defter. 9, Sayfa. 4, 6, 9

Font. 128, Sene. 1703, Defter. 21, Sayfa. 1, 59, 66

Font. 128, Sene. 1704, Defter. 37, Sayfa. 46

Font. 128, Sene. 1736, Defter. 17, Sayfa. 95-96

Font. 128, Sene. 1737, Defter. 78, Sayfa. 64

Font. 128, Sene. 1751, Defter. 10, Sayfa. 38- 41, 43-44

Font. 128, Sene. 1752, Defter. 19, Sayfa. 8, 10

Font. 128, Sene. 1801, Defter. 40, Sayfa. 44

Font. 128, Sene. 1807, Defter. 22, Sayfa. 30- 32

Font. 128, Sene. - , Defter. 86, Sayfa. 29

Font. 129, Sene. 1606, Defter. 1, Sayfa. 106-107

Font. 129, Sene. 1764, Defter. 60, Sayfa. 3

Font. 143, Sene. 1627, Defter. 6, Sayfa. 80-81

Font. 143, Sene. 1736, Defter. 202, Sayfa. 13

Font. 143, Sene. 1756, Defter. 1960, Sayfa. 1

Font. 143, Sene. 1822, Defter. 280, Sayfa. 1

Font. 143, Sene. 1824, Defter. 285, Sayfa. 1

ESERLER

AKDEMİR M. Sadık, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Budur Vakıfları”,
S.D.Ü.İ.F.D, S. 18,s. Isparta, 2007, ss. 91-118.

AKGÜNDÜZ Ahmet, **İslam Hukuku’nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**,
T.T.K, Ankara 1999.

AKGÜNDÜZ Ahmet, “Osmanlı Hukukunda, Vakıflar, Hükümler ve Çeşitler”, **Türkler**, C.
10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 427-460.

ANAMALİ Skender – PRİFTİ Kristaq , **Historia e Shqiperis (Arnavutluk Tarihi)**, TOENA
yayın evi, C. I, Tiran 2002.

ATEŞ İbrahim, “Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar” **V. D.**, C. XV, Ankara,
1982, ss. 55-88

ATEŞ İbrahim, "Vakfiyelerde Dua ve Beddualar", **V. D**, XVIII, Ankara 1983, ss. 5-54

AYIVERDİ Ekrem Hakkı, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri**, C. IV, Fetih Cemiyeti
basımevi, İstanbul 1982.

BALTA Evangelia, **Les Vakıfs de Serres et de sa Region (XVe et XVIe s.) un Premiere
Inventaire** , (çev. Edith Karagiannis), Atina 1995.

BARKAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak
Sürgünler”, **V.D**, S. II, Ankara 1942, ss. 524-569.

BARKAN Ö. Lütfi, **Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I**, Gözlem Yayınları,
İstanbul 1980.

BERAT Şehriye Sicili, **A. D.A.G.M**

- BERKİ A. Himmet, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler**, V.G.M Neşriyatı, Ankara 1966.
- BERKİ A. Himmet, ‘‘Vakıf Kuran ilk Osmanlı Padişahı’’, **V.D.**, C. V, S. 127, Ankara 1974, ss. 127-130.
- BİLGE Mustafa L., ‘‘Arnavutluk’’, **T.D.V.İ.A**, C. III. s. 586.
- BİLMEN Ömer Nasuh, **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Enes Sarmaşık Yayınları, İstanbul, 1987.
- BOZBORA Nuray, Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, 1. b. Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- BOZBORA Nuray ‘‘ Arnavutların Kökeni’’, **Balkanlar El Kitabı**, der., Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C. I, VADİ Yayınevi, Ankara 2006. ss. 268-170.
- CANSEL Erol, ‘‘Vakıf Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı’’, **V.D**, sy: 20, Ankara, 1988, ss. 321-327.
- ÇAUSHİ Ahmet, ‘‘Elbasani deri ne shek. XIX ne pikpamje etnografike dhe topografike’’, (doreshkrime), **Arkivi i Institutit te Historis e te Gjuhes, (Dil ve Tarih Enstitüsü Arşivlerinde alınan el yazmaları)**, Tiran 1958.
- CEZAYİR Mustafa, ‘‘Osmanlı Klasik Döneminde İmar Sistemi’’, **IX. Türk Tarihi Kongresi**, III, Ankara, 1989, ss. 1395- 1415.
- ÇOLOKU Şaban, ‘‘XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XX. Yüzyılın Başında İlerici Türk Hareketi ve Arnavutlar’’, X, **T.T.K**, C. 5, Ankara 1986.
- DAVUD Dursun, **Yönetim- Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti’nde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul 1992.
- DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lügati**, Ankara, 1993.
- Dini Kavramlar Sözlüğü**, D.İ.B Yayınları, İstanbul 2009.
- DOĞAN Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul 1996.
- DÖNDÜREN Hamdi, **Günümüzde Vakıf Müesseseleri**, Erkam yayınları, İstanbul 1988.

- DUKA Ferit ‘‘XV-XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler’’, XI, **T.T.K Kongresi**, Ankara, 1994, 63-71.
- DUKA Ferit, **Berati ne Kohen Osmane (Osmanlılarda Berat)**, TOENA Yayınları, Tiran 2001.
- EVLIYA Çelebi, **Seyahatname**, Şefik matbaası, İstanbul 2003.
- ERÜNSAL İslam, ‘‘İslam Medeniyetinde Kütüphaneler’’, **D.G.B.İ.T**, ed., H.D. Yıldız, XIV İstanbul, 1990, ss. 23-30.
- FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, ‘‘19. Yüzyıl Başlarında Arnavutlukta İktidar Mücadelesi’’, **A.Ü.T.A.D.**, C. 23, Ankara, 2004, ss. 103-116.
- GÖKALP Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz. İsmail Aka- K. Yaşar Koparman, İstanbul, 1976.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, **Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatıha’n**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1957.
- GÖRGÜLÜ Ayten, **Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi, (Tanin, Tercüman-i Hakikat, İlk dam, Sabah gazeteleri)**, G.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2008.
(Basılmamış Yüksek lisans tezi)
- GÜLER Mustafa, **Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıflar (16. Ve 17. Yüzyılda)**, Çamlıca Basımevi, İstanbul, 2011.
- HALAÇOĞLU Yusuf, ‘‘XVI. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri’’, **Bellekten**, S. 207, Ankara, 1989, ss. 637-681.
- HATAOĞLU Ömer, **Tarihte Arnavutluk**, Tarih Hazinesi yayımevi, İstanbul, 1951.
- HIZLI Mefail, **Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyen Mektepleri**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1999.
- İHSANOĞLU Ekmelüddin, ‘‘Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri’’, **Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi**, Ed., Ekmelüddin İhsanoğlu, C. II, İstanbul, 1999.
- İMBER Colin, **Şeriattan Kanuna Ebusuud ve Osmanlı’da İslam Hukuku**, çev: Mürteza Bedir, T.V.Y Yayınları, İstanbul, 2004.
- İNALCIK Halil, ‘‘ Örf’’, **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, ss. 671- 683.

- İNALCIK Halil, “Arnavutluk’ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey isyanının Menşei”, **Fatih ve İstanbul**, C. I, S. 2, İstanbul, 1953, ss. 153-175.
- İNALCIK Halil, “Osmanlı Padişahı”, **A.Ü.S.B.F.D**, C. XIII, Ankara, 1958, ss.68-79.
- İNALCIK Halil, “ Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, **Bellekten**, C. XXIII, Ankara, 1959, ss. 31-65
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, T.T.K (Türk Tarihi Kurum) Yayınları, C. IX, Ankara, 1999.
- KARAMAN Hayreddin, **Ana hatlarıyla İslam Hukuku**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.
- KARATEPE Şükrü, **Kendini Kuran Şehir**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- KAZICI Ziya, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1985
- KAZICI Ziya, “ Osmanlı Kadınların Kurduğu Bazı Vakıflar”, **Kadın ve Aile Dergisi**, S.59, Ankara 1991.
- KAZICI Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, 2006.
- KAYAOĞLU İsmet, **İslam Kurumları Tarihi**, 3. b, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985.
- J.W.redhouse, **İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü**, İstanbul,1991.
- KAYAOĞLU İsmet, “Vakfın Menşei”, **V.D**, S. XI, Ankara, 1976, ss. 49-56.
- KÖPRÜLÜ M. Fuat, **Anadolu Selçukları Tarihi’nin Yerli Kaynakları**, T.T.K Basımevi, 1943.
- KÖPRÜLÜ M. Fuat, “Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, **V.D**, S. 2, Ankara, 1942, ss. 1-36.
- KÜLÇE Süleyman, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyeti**, İzmir, 1944.
- KÜLÇE Süleyman, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, Ticaret Basımevi, İzmir, 1944.
- MİRAS Kamil, **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, C. VIII, Ankara, 1974.
- ÖZFATURA Mustafa Necati, **Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekler**, Yeni Türkiye Yayınevi, C. III, Ankara, 1997.
- ÖZTÜRK Nazif, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, V.G.M Yayınları, Ankara, 1983.

- ÖZTÜRK Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- PEKALIN M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 2. b, C.I-II- III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- POLAT Anıla, “Arnavutluk Devlet Arşivleri Genel Müdürü Prof. Dr. Shaban Sinani ile Mülakat”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.33, Ankara, 2005.
- REFİK Ahmet, **Anadolu’da Türk Aşiretleri**, İstanbul,1930.
- SAMİ Şemseddin, **Kamusu Türkî**, 1495-1496.
- SAMİMİ Vasfi, **Berati 300 Vjete me Pare, (300 Sene Önce Berat)**, Dita Basımevi, Tiran, 1971.
- SARIÇAM İbrahim – ERŞAHİN, Seyfettin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara, 2008.
- SİNANİ Shaban, “ Berat (Belgrat)Şehri Şehriye Sicil Defteri (Mahkeme Kayıt Defteri)- Arnavutluk ve Doğu Bölgeleri İlişkileri Hakkında Ansiklopedik Bir Hazine”, çev. Anıla Polat, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 33, Ankara, 2005.
- SİNANİ Shaban, “Dorshkrimet Orientale dhe Tradita Kulturore E shqiperis”, **Arkiva te Hapur ne Shoqeri te Hapur, DPA ve İsveç Devlet Arşivleri**, Tiran, 2002, s. 131-144.
- SOSYALDI H. Mehmet, “Vakıfların Günümüzdeki Yeri ve Önemi”, **F.Ü.S.B.D**, C. 12, Elazığ, 2002, ss. 383-400.
- SHKODRA Zija, **Esnafet Shqiptar, shek. XV-XX’**, (XV.-XX. Yüzyılda Arnavut Esnafları), Akademia e Shekncave e R. P. SH, İnstituti i Historis, Tiran, 1973.
- ŞİMŞEK Mehmet, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”, **A.Ü.İ.F.D**, C. XXVII, Ankara, 1985, ss. 207-220.
- ŞIVGIN Hale, “Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Süreci”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 147, Ankara, 2003.
- TURAN Adnan, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1998.

Türkçe Sözlük II, T.T.K Basımevi, Ankara 1998.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ankara, 1970.

UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı**, T.T.K, Ankara, 1988.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Vakıf”, **İ.A**, C. XIII, 1986, s. 158-171.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800”, **Osmanlı Araştırmaları**, C. III, İstanbul, 1982, s. 147-151.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Vakıf Müessesenin XVIII. Asır Türk Toplumdaki Rolü”, **V.D**, sy, XIV, Ankara, 1982, ss. 98-121.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Osmanlıların Kuruluş ve Yükselişinde Rol Oynayan Müesseseler”, **Milli Kültür**, 1983.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “ XVIII. Asır Türk Vakıfların İktisadi Boyutu”, **V.D**, sy. XVIII, Ankara, 1984, ss. 1-37.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “İslam’da Vakıf”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (D.G.B. İ.T)**, XIV, İstanbul 1989.

YEDİYILDIZ M. Asım, “Şeriyye sicillerine göre Bursa’nın sosyal- ekonomik Yapısı”, **V.D**, XXII, Ankara 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Arnavutluk Berat şehri 1 Ocak 1986 doğumluyum. İlk, Orta ve Lise'yi (Medrese) aynı şehirde tamamladıktan sonra, Üniversiteye okumak için Türkiye'ye geldim. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türkçe hazırlık sınıfı okuduktan sonra 2005'te İlahiyat bölümünde kaydoldum. Bu bölümden 2010 yılında mezun oldum. Aynı yılda Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisan eğitimine başladım.

Arnavutça ve Türkçe bildiğim dillerdir. Evli ve bir çocuk annesiyim.